

ДИМИТРИЈЕ В. ЉОТИЋ
САБРАНА ДЕЛА

1934-1935

КЊИГА 2

Београд 2001

Димитрије В. Љотић

САБРАНА ДЕЛА

Књига 2.

1934-1935.

Београд, 2001.

Димитрије В. Љотић
Сабрана дела
Књига 2.

Приредио:
др Драган Суботић
Београд, 2001.

Уређивачки одбор:
Ђорђе Ј. Јанић,
др Драган Суботић,
Слободан Ивошевић,
Владица Гавриловић

Прелом:
Александар Карајовић

Издавач:
Задруга, Нови Сад

Штампа:
Art Print, Нови Сад

Тираж:
1.000 примерака

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	5
АУТОРИТЕТ	46
ЦРНИ И ЦРВЕНИ	48
ДУГУЈЕМО ОБЈАШЊЕЊЕ	50
ОД НАС САМИХ - ПРЕ СВЕГА	52
СТВАРНИ МИР ИЛИ ПОТАЈНИ РАТ?	54
ФРАНЦУСКА КРИЗА	57
САДАШЊИ НАШ СМЕР	59
ПАЖЊА	61
РАЗМИШЉАЊА О РАТУ	63
ОКО УНИВЕРЗИТЕТСКЕ НАСТАВЕ	66
ВЕРА И ДРЖАВА	69
НАШЕ ГЛЕДИШТЕ	70
ПРВА ГОДИНА „ОТАЏБИНЕ”	73
КОБНА СМЕНА	76
ВЛАДИНА ИЗЈАВА	79
НАШИ ПУТЕВИ	82
ПРАВДА ДРЖИ ЗЕМЉУ И ГРАДОВЕ	84
СУДБОНОСНА РАСКРСНИЦА	86
НИ ФАШИЗАМ, НИ ХИТЛЕРИЗАМ!	89
ДА СЕ ОБЈАСНИМО	92
ДА ЛИ ДЕМОКРАТИЈА И ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ?	93
ЗАКОН - ГЛАВОСЕЧА	96
ИЗБОРНО ОГЛЕДАЛО	97
ЗАШТО СМО ЛИСТУ ИСТАКЛИ?	99
ЗА КРСТ ЧАСНИ И СЛОБОДУ ЗЛАТНУ	101
КАНДИДАЦИЈЕ ЗА НАРОДНУ СКУПШТИНУ	102
НЕ УКЛАЊАМО СЕ!	103
НАШ ИЗБОРНИ ПРОГЛАС	104
ЗАШТО ИДЕМО НА ИЗБОРЕ	107
ДВЕ МЕРЕ	108
НЕКА САМО ИДУ... ..	110
КО КОГА ТРЕБА ДА ОПОМИЊЕ?	111
ЈАВНО МЊЕЊЕ	112
ПООРАСМО И ПОСЕЈАСМО... ..	113
ЛУНАЧКИ ЗБОР... ..	115
НОВО ОДАБИРАЊЕ	117
КО СМЕТА И ЗАШТО?	119
БЕСПУЋЕ	119
ПОБЕДИСМО	122
ДОБРОНАМЕРНИМА	123
ТРИ ТЕШКЕ ПОГРЕШКЕ	124
НАШ ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТ	126
ИДЕМО ДАЉЕ	128
ПОРУКА	128

НАЈБЛИЖИ ЗАДАТАК	129
ПОБЕДИСМО!	131
ПРЕ СВЕГА - ВЕРНИ СЕБИ	132
САМО НАПРЕД	135
КОЛИКО СТАЈУ МАНДАТИ	137
ОСВЕТНИЦИ	139
ЖИТИЈЕ ЈЕДНОГ МИНИСТРА	140
СМОТРА ВОЈСКЕ СТАВИСКОГА	144
НАШ СОЦИЈАЛНИ КОНСТРУКТИВНИ НАЦИОНАЛИЗАМ	145
СВАКОМ СВОЈЕ	147
ШТА МИ ХОЋЕМО	149
КА ЕКОНОМСКОЈ ДЕМОКРАТИЈИ	151
ПРОМЕНА ВЛАДЕ	153
ИЗЈАВА	154
„ОШИШАНИ ЈЕЖ”	157
ПОЛИТИКА ОКЛЕВАЊА	159
НЕОПРАВДАНА РАДОСТ	160
ВАЖНА ПИТАЊА	163
 РЕГИСТАР ЛИЧНИХ И ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА	 166

ПРЕДГОВОР

ДИМИТРИЈЕ ЉОТИЋ О ЈНП „ЗБОР”

а) ЈНП „Збор” - морална савест друштва

Југословенски народни покрет ЗБОР је био и остао све до данашњег дана, будилац херојског схватања живота, неугасиве народне душе, а његов лист „Отаџбина”, чији је власник био Димитрије В. Љотић (уредник Ранко М. Вујић) била је заправо побуна против механистичког посматрања народног и друштвеног живота.

Јер, како је сматрао Љотић, у тадашњем друштву међуратне Краљевине Југославије, „политика кратке стазе не дозвољава *органско посматрање народног друштвеног живота. За ово треба имати и стрпљења и дугог даха, а то не достаје следбеницима политике кратке стазе*”.¹

Напослетку зборашки активизам је био активизам, не само политичке, него и духовне природе „Отаџбина” је била *застава отпора противу духовне раздробљености нашег друштва*, и то најздравијег дела његовог.

„*Окупљајмо се!*” она им је непрестано понављала.

Она им је указивала на то како су рђави повезани злочином боље него добри врлинама и пријатељством”.²

Југословенски народни покрет ЗБОР се појавио „као реакција на кризну политичко-друштвену југословенску стварност концем двадесетих и почетком тридесетих година, и, шире гледано, на индивидуалистичку визију свијета која је доминирала западним демократијама, од Француске револуције наовамо.”³

На основно питање односно темељну дилему, партија или покрет, односно, Шта је ЗБОР?, Љотић је 1936. године једноставно одговорио: „Збор није демократска партија која обећава шта ће она учинити, Збор је народ, који се бори и ради на томе да дођу до свога пуног изражаја она четири чиниоца, а они ће већ умети да даду нов ред свима односима и свима стварима.”⁴

И две године касније на истоветно питање одговорио је да је „Збор” пре свега дух, и додао: „Дух јунаштва и мучеништва. И дух побуне против кукавиштва и саможивости”.⁵

¹ Димитрије Љотић: „Прва година „Отаџбине”, 30. децембар 1934. год.

² Исто.

³ Мирко Бојић: „Југословенски народни покрет „Збор” 1935–1945: један критички приказ”, Београд, 1996, стр. 21; Упореди: Бранислав Глигоријевић: Политички покрети и групе с националсоцијалистичком идеологијом и њихова фузија у Љотићевом „Збору”, у „Историјски гласник”, бр. 4, Београд, 1965, стр. 53–54.

⁴ Димитрије Љотић: „Ко ће дати нов ред”, „Отаџбина”, јули 1936.

⁵ Димитрије Љотић: „Порука новој ’кожи’”, „Нови пут”, бр. 10, 27. март 1938. год.

Из ових Љотићевих речи се види да ЗБОР, попут других међуратних класичних, грађанских политичких странака, није био интересна, већ идеолошка партија, не партија хонората, угледника и квазиполитичара, већ бораца за народне интересе и потребе који хоће промену духа времена и међународног друштва.

Дакле, ради се о промени духа, повратку правом народном духу, оном духу јунаштва и мучеништва, оном „кога смо се тако лака срца одрекли, ево већ двадесет година, и 'практично', 'разумно' и 'савремено' предали се духу ненародном - духу кукавиштва и саможивости.”⁶

Мисао Збор-а је стваралачка, градитељска мисао, али и политичка акција, како сматра Љотић: „Не грабимо се за власт и положаје, никога нећемо да рушимо, али тражимо заједно са хиљадама нашег народа, *да се схвате нови положаји* у свету и нове потребе данашње стварности. Нећемо да рушимо, хоћемо да *зидамо* али да зидамо народну будућност на темељима народне прошлости, да зидамо као што су зидали они славни претци наши, који су крв своју лили да нама буде боље.”⁷

На питање о судбоносној раскрсници на којој се одмах по оснивању нашао ЗБОР, Љотић опомиње да раскрсница има овај смисао: „Из садашњег стања се мора изићи само једним од два пута: - или *градилачко одушевљење и стваралачка радост* или - *рушилачки бес и разорна опijenост. Трећег пута нема. Стари путеви су нас привели раскрсници. Сад натраг не можемо. Бирати морамо. И не дуго.*”⁸

Наведени стваралачки и народни карактер народног покрета „ЗБОР”, проистекао је из светачке, високе духовно-моралне и историјске личности Димитрија Љотића.

За њега се често говорило и писало и то да је био „изузетан по личном животу и подвигу, необичан по дару сагледања догађаја и по снази свога духа, он је више од иједног од њих био *мученик и страдалник*”. Његово страдалништво огледало се у једној „свирепој епохи посуновраћених стварности у којој су људи на водећим и одговорним положајима несметано пуштали замах ономе поживинченом у себи, и Димитрије Љотић је повео борбу за духовни препород и морално отрежњење народа. Чинио је он то из виших, религиозних мотива, али и због чисто политичких и националних разлога: он је знао да се само духовно крепак и морално здрав народ може одржати у страшном вртлогу помаме светске револуције чије је плиме видео како подухватају и нашу патничку земљу.”⁹

Основни идеолошки и политички образац ЗБОР-а имао је следећу органско-хришћанску, Богочовечанску, јустиновску, духовну и идеоло-

⁶ Исто.

⁷ Димитрије Љотић, „Порука”, „Отаџбина” бр. 30, 16. септембар 1934. год.

⁸ Димитрије Љотић: „Судбоносна раскрсница”, „Отаџбина”, бр. 47, 27. јануар 1935. год.)

⁹ „Десетогодишњица смрти Димитрија Љотића”, „Искра”, бр. 100, 1. мај 1955; Упореди: „Сталешка држава није фашизам: Стамболијски о политичким партијама и сталешким организацијама”, „Отаџбина”, 6. август 1936. год.

шку формулу: „политичке форме морају бити што сагласније са друштвеном стварношћу. - Држава све више постаје вођ друштвеног живота. Економска, културна, друштвена мисија државе постаје све већа и све тежа. Политички чиниоци државе морају бити овим питањима све ближи. Да би то могло бити, они треба да су постали политички чиниоци зато *што су пре тога били економски, културни и друштвени чиниоци.*”¹⁰

За разлику од политичара његовог доба, који су огрезли у корупцији и богаћењу, а политику схватили као идеално средство и начин да материјално обезбеде себе и породицу, Љотић је био „политичар са крстом”. Стога је увек наглашавао како је основа друштвеног живота дубоке моралне природе: *Што виши морал, то чвршћа заједница.* А они „који воде - политички и друштвено - могу начети баш ту моралну ризницу, невођењем рачуна о моралним законима, исмевањем дотле опште признатих вредности, награђивањем оних које су од њих биле у малој цени, - једном речју *„одабирањем на горе*”.¹¹

Ако смо Љотића, парафразирајући епископа Николаја, већ означили као „политичара са крстом”, онда и указујемо и на разлоге за то. Означавајући Веру, Наду и Љубав као темеље хришћанске, православне вере, Љотић је у вези љубави и младости поставио себи, а и другима следеће питање:

„Зар би доиста младост и љубав нераскидно били везани за бестидност, раскалашност и разузданост?”¹²

Дакле, Љотићев особени хришћански систем вредности, етике и морала изводи се из духовне ослабљености и моралног посрнућа народа пошто бестидност, раскалашност и разузданост не само да нису вечити, „већ је сигурно да народ на чијем образу нестаје стида, у чијим се недрима бестидни и разуздани кикот рађа - тај народ може сигурно да сматра све то не као симптом своје снаге, већ као сигуран знак свога потпуног пропадања.”¹³

Љотић није политику схватио само као теоретисање, већ и као практичну делатност, показујући то из више примера из овога времена. Наслањајући се на текст о „забрањеном Божићу”, Љотић пише и о другој страни народно-фронтоске Шпаније, када је, средином 30-тих година 20. века у доба грађанског рата *„тридесет хиљада побијених људи* од обарање монархије до краја ове године (овде нису урачунати мртви у борбама грађанског рата), као и *пет хиљада побијених у самим затворима без пресуде, за то исто време* - све у републиканској, народно-фронтоској Шпанији, а све је то објавио славни научник и бивши народно-фронтосац др Грегорио Маранон.

¹⁰ Димитрије Љотић: „Наш став”, „Отаџбина”, бр. 27, 26. август 1934. год.

¹¹ Исто.

¹² Д. В.Љотић: „Чланак без наслова”, „Отаџбина”, бр. 161, 29. мај 1937. год.

¹³ Исто

Прећуткују стотине хиљаде силовања, што их олош обучен у униформе милиционара извршио у „слободарској” Шпанији.

Прећуткују хиљаде манастира и цркава разрушених, свештеника, калуђера и владика поубијаних, а калуђерица још, пре тога, и осрамоћених. Прећуткују онај вандалски и рушилачки бес што пирује, који иде дотле да мртве калуђерице вади из њихових гробова и у разним смешним или одвратним позама излаже по улицама оних градова који имају несрећу да њима господаре разуздане народно-фронтоске снаге.”¹⁴

Љотићев морално-политички образац подразумевао је моралну мобилизацију свих добрих и исправних, тежњи ка духовном споразумевању са „свима који су честити и верују у будућност свога народа, крешемо искру новог одушевљења за истрајан, поштен и несебичан рад на изграђивању нове Југославије, срећне, моћне и јаке.”¹⁵

Као што је и проистицало из „Основних начела” и „Смерница” ЈНП „Збор”, Љотић је поимање власти изводио из хришћанског схватања служења ближњем, а не служење ради својих личних интереса, своје нације, класе и партије. Дакле, политика мора ићи у корак са моралом, јер се „неморал свети народној заједници као и појединцу, а при оваквом брижљивијем испитивању утврдило би се да пут честитости ипак најсигурније води повољним резултатима. Да управо, најбоља економија живота народног захтева поштовање моралних прописа.

Зато је народ, из свог исконског искуства, и исклесао ону дубоку реч: „Правда држи земљу и градове”.¹⁶

Љотић је био оптимиста, а још већи легалиста, што није проистекло само из адвокатског позива којим се бавио, већ из духа генерације и времена коме је припадао, оном „херојском времену предратне Европе”, конзервативне Европе, која је, изгледа заувек нестала у вихору Првог светског рата.

Југословенски народни покрет ЗБОР се заснивао не на систему одмазде већ *систему одговорности*, - при коме ће узимање на одговорност и евентуалне кривично-правне или дисциплинске мере доћи као непобитан доказ једног *режима правде и строгости*, и као такав опомена свима колебљивима - онима са недовољно учвршћеним добрим особинама - да се добро чувају да се о своју дужност не огреше.¹⁷

Дакле, вели Љотић - „хоћемо да сваки, од најмањег до највећег службеника одговара за оно што уради, и то одмах, и стварно. Хоћемо да млаки и слаби увиде да је свесност и честитост сасвим корисна и практична врлина, кад их већ сама врлина не привлачи.”¹⁸

¹⁴ Д. В. Љотић: „Забрањени Ускрс”, „Отаџбина”, бр. 155, 3. априла 1937.; Упореди: „Забрањени Божић”, у „Отаџбини”, бр. 146, 6. јануар 1937. год.

¹⁵ Димитрије Љотић: „Оном који се љути”, „Отаџбина”, бр. 22, 22. јуна 1934. год.

¹⁶ Димитрије Љотић: „Политика и морал”, „Отаџбина”, бр. 11, 6. мај 1934. год.

¹⁷ Димитрије Љотић: „Ланац одговорности”, бр. 22, 22. јули 1934. год.

¹⁸ Исто.

Основу политичке филозофије Димитрија Љотића чинило је уверење и вера у сазнање да није сваки политички облик добар за сва времена и све народе, да су они променљиви и зависе од друштвене стварности, а да новонастале друштвене промене и силе после Првог светског рата „нису могле да се задовоље старим политичким оквиром”. Преживљавање и опстанак политичких режима, његов однос према народу, требао би да задовољи следеће услове особене политичке рационализације:

„1. Изванредно познавање стварних прилика и њихових развојних могућности;

2. Разумна одлучност и доследност;

3. Развијено осећање истине и правде;

4. Апсолутна материјална незаинтересованост;

5. Служење највећем добру целине.

У парламентарном поретку, тежња режима била је управљена на добијање тако званог *поверења*. Овде је потребно више од поверења. *Овакви режими не успевају без одушевљења.*”¹⁹

Али, ови политички принципи имају у корену једну основну мисао, једно главно обележје хришћанске власти - служење другоме, који се у политичком животу међуратне Краљевине Југославије огледао кроз жалостан двобој „између користољубља и пакости, између хрчка и јежа”.²⁰

Већ маја 1934. године Љотић сматра да су дилеме о корпоративној држави убрзо напустиле многе државнике, и они су се окренули задружној држави. Овај преокрет је проистакао из другачијег схватања политике као управљања државном и народном судбином „али само тако она то заиста и може бити, ако политичар не заборави да је *политика служба другом, а не себи.*”²¹

Слично схватању ауторитета, старешинства, али и правде и поштења, Љотић је од чланова ЗБОР-а тражио велику аутодисциплину која се читавала у следећем методу политичке борбе, јуначке зборашке акције која тражи и захтева:

”Сваки онај који жели да буде члан Збора мора знати једно, да се у оваквим покретима има *свака лична воља, безусловно покоравати општој, заједничкој вољи.* Наше *чете* морају бити састављене од *таквих људи,* који се *добровољно* потчињавају *сваком општем добру* и који су у стању *жртвовати и свој интерес ради целине.* То је други *важан* захтев, који ће условити напредовање нашег покрета.”²²

Политички метод рада ЗБОР-а, не као политичке странке, већ политичког покрета, огледао се у корачању тешким путем, „јер нема лаког из-

¹⁹ Димитрије Љотић: „Народ и режим”, „Отаџбина”, бр. 6, 1. април 1934. год.

²⁰ Димитрије Љотић: „На орловски узлет”, „Отаџбина”, бр. 9, 22. април 1934; Упореди: „Горе срца”, „Отаџбина”, бр. 20, 8. јули 1934. год.

²¹ Димитрије Љотић: „Промена – без промене”, „Отаџбина”, бр. 12, 13. мај 1934. год.

²² Димитрије Љотић: „Путем трња до капије васкрсења! Размишљања последице избора”, „Отаџбина”, бр. 63, 19. мај 1935. год.

лаза из тешког положаја, и скупљамо, не плеву и гласаче, већ другове и борце.”²³

Зборашка идеологија, неки вид „политичког верују”, које проистиче из вишевековног народног искуства традиционалне политичке културе која, наглашава Љотић, не значи само смену једне владе, не значи смену једнога режима, нити не значи никако и ни под којим условима оно што наш народ, нагнан тешким искуством, обично овако каже: „То ти је, брате, само сјаши Курта, да узјаши Мурта” или: „То ти је, брате, исто то само мало другачије...”²⁴

Значи - истиче Љотић - промену из темеља, промену из дубоких дубина, промену свега оног што је постојало и што постоји кроз године и деценије одвојено од народа, одвојено од народне судбине, народних схватања, народних поимања.²⁵

Осврћући се на појаву на политичкој сцени Југославије после 6. јануара 1929. године, низа политичких странака, Љотић је предлагао успостављање неklasичних политичких странака, са свим позитивним, а далеко мање негативним последицама - партијашења, појаве партијске олигархије, лидерства, дакле покрета. Стварање друштвених, народних покрета који ће организовати народ, на новим основама друштвено-економским и створити у народу нове установе за правичнији економски поредак, па у духу тога стварати и нову идеологију и нова морална схватања и нарочито јачати дух солидарности и самопомоћи.²⁶

Карактер ЗБОР-а као општеномског, друштвеног, а пре свега - моралног и политичког покрета, произилазио је из основног политичког ума који није био усмерен ка сензацијама, рушењу режима, нити клеветању, већ у томе да се „*подигне част своје народу који се увек борио за правду и поштење, да морал широких народних маса очеличимо и очвршћамо, иако се јавни морал ваља у каљузи афера, корупције и мафија*”. Ставили смо себи у задатак, - наглашава Љотић - „*да повратимо народу веру, да у овој земљи има људи који траже и боре се за морал, поштење и правду*.”²⁷

Критикујући септембра 1934 године, политички рад Југословенске националне странке, Љотић је указивао да су само јако „морални људи, неокаљани греховима 'прошлости' неопходни на водећим местима нашег државног брода”, дакле, они који су на челу „Отаџбине” ставили су девизу: „*Људи траже слободу, а слобода људе*” и који смо у прошлом чланку „*Наш став*” нашу мисао изразили речима: „Политичке форме морају бити што сагласније са друштвеном стварношћу; основа друштвеног живота је дубоке моралне природе, што више морала то

²³ Димитрије Љотић: „Највећа заблуда”, „Отаџбина”, бр. 108–109, ускрс 1936. год.

²⁴ Димитрије Љотић: „Наша победа”, „Нови пут”, бр. 4, 23. фебруар 1938. год.

²⁵ Димитрије Љотић: „Наша победа”, „Нови пут”, бр. 4, 13. фебруар 1938. год.

²⁶ Димитрије Љотић: „Странке или покрети”, „Отаџбина”, бр. 15. априла 1934. год.

²⁷ Димитрије Љотић: „Отаџбина изнад свега”, „Отаџбина”, бр. 26, 19. август 1934. год.

чвршћа заједница” - ми који смо увек читали и учили се из историје, бојимо се да господин председник националне странке, не буде у своме уверењу демантован...”²⁸

Љотићево стално наглашавање да увек мора да се води рачуна о народним интересима, било је очигледно и у критици рада тадашњих странака које су једино бринуле о остварењу уских, страначко-политичких интереса. Ту није реч о популизму, народњаштву, већ о служењу народу - јер кад народ схвати и дође до свести, „да су ови начини лечења неуспешни, кад дође до чврсте воље и убеђења, да је једини излаз из ових тешкоћа у задружној сталешкој држави, она ће морати и доћи. Нико то неће моћи задржати и осујетити. И Збор, који је против политичких странака данашњег типа, има и ту одговорну дужност, да народу на ово решење укаже. Само тим решењем, отпочеће право и правилно отклањање свих тешкоћа и невоља данашњице”.²⁹

Политичка мисао ЗБОР-а заснивала се на постулату да му нису потребне кукавице и шићарције,³⁰ а потребни су му јунаци иако их никад није било много, а остали свет коме није било дато да буде једнак, бар је осећао њихову изузетност и величину: „Распознавао их је и уважавао. Узимао их себи на углед. Налазио се под њиховим утицајем. Тежио да их подржава. У томе, разуме се, није много успевао, али је једна несумњива добит ипак била: *ако није могао постати јунак и светац, чуввао се да не постане кукавица и шићарција.*”³¹

Појам власти Љотић не изводи из демократских парола „што су као прапорци што звече”, нити из постулата „ауторитативних” режима, већ из сталежа као природних органских категорија друштвених.

Пошто није реч о политичким странкама, онда је власт веома лако и конституисати са потпуном одговорношћу, како је сматрао Љотић - „потпуна и стварна власт (јер само таква, као што смо видели, може дати режим грађења и успона народног) је у тесној вези са карактером и менталитетом њених носилаца.

Само они који потпуно и стварну власт не искоришћују за себе и своје, могу ову да носе.

Сваки други је мора испустити.

Могу је понети, али је не могу донети, већ је морају испустити.”³²

ЗБОР је често истицао да је покрету потребан сој, а не број, из разлога што је демократија људе упутила да мисле и сувише на број као чиниоца, а сувише мало на човека као чиниоца, док органско схватање тражи дубоку промену схватања и „варају се дакле ови оштроумни анализа-

²⁸ Димитрије Љотић: „Без промене”, „Отаџбина”, бр. 28, 2. септембар 1934. год.

²⁹ Димитрије Љотић: „Наш збор”, „Отаџбина”, мај 1936. год.

³⁰ Димитрије Љотић: „Хајдучком времену у пркос”, „Отаџбина”, бр. 99, 2. фебруара 1936. год.

³¹ Исто

³² Димитрије Љотић: „Лавља кожа и магареће уши”, „Отаџбина”, бр. 156, 10. април 1937. год.

тори да бисмо ми практично значили више да су нам редови тако густе, као што су били редови Јред, Јне, Поф, Јрз или Уо...

Али једно ћемо рећи: *Снагу не даје број*. Врло често број значи и слабост. Снагу врло често имају и малобројне групе.

Али кад је имају, онда друго иде само по себи!³³

Органска револуција коју је у свакодневној политичкој борби проводио Збор, значила је промену, победу *народа*, победу народа над свим оним што истински народно није.

Ми кажемо просто и једноставно ово: доста је било тога да народ *страда*. Сад народ хоће и у будуће народ хоће да *влада*. Ето, то је наша „диктатура” за разлику од владавине оне „демократије” која нама набације неке „диктаторске” форме и прохтеве”.³⁴

Органска револуција значила је у првом реду духовно јачање раслабљених народа, јачање његових духовних и моралних начела и снаге. Зато Љотић, имајући у виду пропадање великих империја, истиче и то да пропадају управо они народи који дозволе да им дух раслаби:

„Слабост духа” обара царства, епохе и светове, - „снага духа” уздиже царства, епохе и светове”.³⁵

Заправо, ваља поставити и једно темељно питање: Како би требао да се ојача народни дух?

Пре свега, повратком народа на његове природне и органске духовне основе, повратку духу јединства и мучеништва, кога се наш народ под утицајем нововековних идеја одрекао и „ставио га на страну”, за тренутак се успававши и заборавивши, да не живи човек само од хлеба и воде, него и од благодати Духа светог, јер, како сведочи Љотић „ми смо се тог духа одрекли. Примили смо дух супротан. Потрчали смо за влашћу, чашћу и слашћу, а борбу јуначку, честиту поштену, мученичку смо одбацили.

Па се ваљамо у гњилости, трулежу, и смраду. Па нас дави блато. Па смо изгубили стид, - па се поносимо оним чега су се наши преци стидели.”³⁶

Промена духа једног народа тражи и захтева „сунчане људе”, светла духа и чиста образа, а ЗБОР мора узети за циљ промену владајућег духа: „Није од беса или сујете узео то бремене на себе. Већ од љуте невоље. Боље би му било у змијско гнездо босим ногама угазити, него овакав задатак на себе узети. Али избора није могло бити. Ко хоће мира и радости, сунца и ведрине своме народу, тај *мора*, тај не може друкчије но у борбу за оно за шта се ЗБОР бори.”³⁷

³³ Димитрије Љотић: „Онима који касне”, „Отаџбина”, бр. 98, 26. јануара 1936. год.

³⁴ Исто.

³⁵ Димитрије Љотић: „Биће плача и шкргут зуба”, „Нови пут”, 3. април 1938. год.

³⁶ Димитрије Љотић: „Љубљана”, „Нови пут”, бр. 11, 3. април 1938. год.

³⁷ Димитрије В. Љотић: „Стражилово”, „Нови пут”, бр. 19, 29. мај 1938. год.

Живот, вели Љотић, тражи „сунчане људе”. Земља тражи сунчане људе. Бог тражи сунчане људе да унесу мир и радост. Да облаци постану лаки и прозирни, да се проведри у душама људским, да им засија тамно сунце. И ЗБОР тражи од вас то само што тражи Бог, за чим вапију људи, чега је жедна земља: да будете сунчани, светли људи. Шта ћете Богу, људима и земљи мрачни? Кад настану тмурна времена ко ће учинити да ипак сија сунце у душама људским, ако ти, младости, не разумеш, да је то твој главни и једини задатак.”³⁸

Љотић је снагом свог политичког ума, јасно означио и противнике ЗБОР-а, попут „старопартијаца” за које вели да је њихово време прошло јер су дотрајале њихове неначелне скупине, повезане леношћу, инерцијом интересима и греховима.”³⁹

Љотић додаје и следеће: „ми се, разуме се, у нашој критици *либералне демократије* и парламентаризма не осврћемо само на наше прилике, већ главне аргументе наводимо из земаља са правим, чистим и старим демократским режимима”.

Али наш главни аргуменат није политички, већ економско-социјални, сматра Љотић и додаје: „Ми смо против либералног капитализма, против његових неправди, против његових нереда, - и зато смо противу либералне демократије, јер је ова наличје либералног капитализма и нераздвојна од њега. Либерална демократија је политички израз либералног капитализма и нераздвојна од њега. Либерална демократија је политички израз либералног капитализма. Свака птица има свој глас, своју песму; песма либералног капитализма у политици је либерална демократија”.⁴⁰

Овакав политички концепт ЗБОР-а, који је не само подједнако удаљен од свих странака, него је и изнад свих политичких партија, је подразумевао и нови политички морал. Он се огледао у следећем: „*Земља и народ траже безусловно да владе воде општенародну и општедржавну политику, а да престану политике странака, котерија и клика.*

Влада која ту прву истину оствари, учинила је први и главни корак ка својој победи и свом учвршћењу. Влада која то не уради, мора бити побеђена.

Али то не може и није у стању урадити ниједна влада којој је главна брига формирање своје политичке формације”⁴¹

Сходно таквом виђењу односа морала и политике, за оне који се баве јавним политичким радом, Љотић је захтевао да им се постави питање имовине пре ступања на јавну функцију, да се уради „*ревизија порекла имовине свих политичких и јавних радника, као и њихове родбине, - то*

³⁸ Исто

³⁹ Димитрије Љотић: „Наш задатак”, „Отаџбина”, бр. 82, 29. септембра 1935. год.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Димитрије Љотић: „Две основне истине”, „Отаџбина”, бр. 81, 21. септембар 1935. год.

је оно што се тражи пре него што би се ма шта политички друго разговарало”.⁴²

Начелност у политици као темељни политички став није напуштао Љотића све до краја овоземаљског живота. Било му је страно лицемерство, безначелност и политичка прагматика оних који се претварају да су „демократе”, „часни и поштени људи”, а обични су политиканти и шићарције. Љотић је упозоравао да је у политичком животу, овај тип „лажно начелног човека можда најопаснији. То су вуци у јагњећој кожи. Њих није увек лако распознати. Умеју се те још како претварати! У критици других они су обично најгрлатији. Често по оној народној: држите лопова!”⁴³

Можда је и то био разлог да се од таквих, а то су били комунисти, (али и појединци из неких међуратних грађанских партија) Љотић и прогласи за тоталитарца, ауторитаристу, верског фанатика, иако је истина била другачија - он је желео једно боље и праведније хришћанско друштво него што је то било наводно плуралистичко, демократско грађанско друштво (1918-1941.).

Негирање либералне парламентарне демократије није историјска случајност, већ последица економске и социјално-политичке кризе која је 30-тих година захватила западна друштва. И општа политичка светска ситуација „није ништа више и ништа мање већ *израз немоћности* парламентаризма и либералне демократије. Изгубили су главу и скачу са ствари на ствар. Започињу данас једно, да би то већ сутра одбацили, а започели сасвим супротно. Од диктатуре враћају се парламентаризму, да га сутра најгадније изигравају.”⁴⁴

У друштву индивидуалистичке капиталистичке привреде и либералне демократије „*завиљале су ћелије*, па су сви органи друштвени оболели и немоћни да организам, људско друштво, изведу из хаоса. И у том чудном поремећају и нeredу друштвени живот је паралисан. И сваки дан ће бити гори и тежи. Није у стању парламентаризам да савлада рак друштвени, а ћелије рака су се намножиле и страховитом брзином се множе. Цео организам је гангренизован, а у рукама либералне демократије не налази се хируршки нож, да гангрени пресече даље ширење.”⁴⁵

Излаз из оваквог стања је у задружно-сталешком уређењу државе која је једино у стању да зада смртни ударац свима подивљалим рушиоцима благостања и друштвеног мира: „Тек у тако организованој држави радни народ села и вароши доћи ће до пуног свога изражаја, постаће господар у својој кући. Није ослобођење народа у саборима, већима и скупштинама у разним покрајинама нашим, јер ће и ту доћи до истог

⁴² Димитрије Љотић: „Смотра војске Ставескога”, „Отаџбина”, бр. 66, 9. јуни 1935. год.

⁴³ Димитрије Љотић: „Безначелност”, „Нови пут”, бр. 16, 8. мај 1938. год.

⁴⁴ Видети: „Борци у Збор! Лугања”, „Отаџбина”, бр. 100, 9. фебруар 1936. год.

⁴⁵ Исто.

повлашћивања и подјармљивања. Ослобођење, ред и право вратиће се тек кад органи друштвеног организма постану господари и у међусобном складу отпочну зидати нов друштвени поредак. А за тај циљ данас у Југославији бори се само Збор”.⁴⁶

Још средином 1934. године Љотић је преко страница „Отаџбине”, упозоравао на појавне облике и суштину фашизма, па би се могао означити и као антифашиста, далеко пре многих који су му потоњих година (све до данашњих дана) ту неистину злурадо приписивали. Љотић је упозоравао да национал-социјализам јесте појава, која се мора пратити: „Појава, која није новум и баш због тога заслужује једну другу посебну пажњу. А онда и зато, да се постави на своје место. При лепој вечери, удобној возњи и засењујућим парадама, човек може и да пропева. Особито ако је загрејан. Разумни посматрач у тим парадама види нешто друго. И то: друго, остало је за нас нејасно, а морамо га знати. Баш зато, да видимо и прогледамо на време.”⁴⁷

Љотић вели и то да је национал-социјализам бујао пред нашим очима: „Прво као реакција једног великог и побеђеног народа али који је ипак с правом остао горд на ратну славу.

Хитлер је каналисао тај увређени понос и показао му пут у Трећи Рајх. У показивању тога пута смешао је и замешао све што је могло служити циљу. Наћи ћемо ту и „божје провиђење”, и „расни значај и улогу”, и „треће царство”, и „национални понос”, и „примесе укроћеног социјализма”, и „борбу против Јевреја”, и „борбу против револуционарног марксизма”, итд. Све је звучно крштено: национал-социјализам!”⁴⁸

Љотић је још маја 1934. године написао и једну велику истину: да је Хитлер несумњиво једна империјалистичка природа: „Чему онда лутати, када сада постаје јасно оно националистичко одушевљење и вера у Трећи Рајх немачког народа. А да би што више страсти унео у ту борбу и тежње, „Хитлера социјалиста” унео је борбу против Јевреја; и најзад, завио све у ореол мистике, јер се дела у смислу „божјег провиђења”.⁴⁹

Љотић је прорекао и то да се Немачка неће одрећи „оне улоге за коју она верује да јој је одређена”, па су зато „у новом облику обучене старе тежње”. Има ли чега социјалистичког у учењу новог месије?, пита се Љотић и сматра: „Ничега и доста! Парадокс, као што је и национал-социјализам сам по себи један парадокс. А то ипак не значи, да национал-социјалисти нису отишли даље од Гвозденог Канцелара.”⁵⁰

Пишући о Адолфу Хитлеру, Љотић примећује да у „овом тренутку и Хитлер држи сву власт у Немачкој, држи такву и толику власт, какву је

⁴⁶ Исто

⁴⁷ Димитрије Љотић: „Стара песма”, „Отаџбина” бр. 13, 20. мај 1934. год.

⁴⁸ Димитрије Љотић: „Стара песма”, „Отаџбина” бр. 13, 20. мај 1934. год.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто.

ретко у свету ко год имао и какву у Немачкој није нико до сада имао.”⁵¹

У Немачкој су против Хитлера „комунисти, социјалисти и либерални елементи грађански, па су против њега цркве, нарочито католичка, најзад противу њега су Јевреји и цео јеврејски капитал широм света.

На његову странку, њен програм и њене тежње гледају као на правога баука пре свега Француска и сви њени савезници. Под утиском догађаја од 30. јуна и у Енглеској у знатној мери данас јавно мњење противу г. Хитлера.”⁵²

На нападе да „ЗБОР” наводно има „фашистички карактер”, Љотић је одговарао да у основним начелима јасно пише да се борба води и он жели из темеља срушити основе на којима је то стање сазидано: „*еготистички индивидуализам* који је довео до друштвене распојасаности и анархије, до расула фамилије, ћелије друштвеног и народног организма, до свакодневних друштвених и личних сукоба и криза; који *побија начело неограничене слободе у привреди* које је прокламовала француска револуција као логичну консеквенцију крајњег индивидуализма а које је довело до - неограниченог ропства већине народа једној моћној финансијској олигархији; који устаје *против збрке управне и законодавне власти* у парламентарној демократији која је довела дотле да народни посланици управљају администрацијом а чиновници кроје законе; једном речи, покрет који се бори за то да и у приватном и јавном животу народа завладају *ред, рад и правда* уместо „једнакости, братства и слободе” који су у ствари: *неједнакост, мржња и ропство*.”⁵³

Уместо совјетског система који је настао на рушевинама капиталистичког система, Љотић је предлагао органски систем државе и друштва: „Уместо индивидуалистичке распојасаности он уводи дисциплину фамилије, задруге, сталежа и нације. Уместо неограничене слободе у привреди он уводи плански систем у ком ће се приватној иницијативи оставити слободно поље само дотле док је у складу са интересом заједнице, у ком ће капитал бити подвргнут таквим ограничењима да ће се његова функција свести на једино оправдану економску службу заједници а сузбиће се његова политичка моћ; у ком ће се привређивање у свим гранама где је то економски упутно, поставити на задружну основу. Уместо поделе на партије која није ништа друго него подвлашћивање целог народа од стране неколико клика и котерија, он уводи поделу на сталеже, једину органску друштвену поделу која гарантује да ће до политичког израза збиља једном доћи воља народна, иако се борба за такво политичко уређење не кити фразама о слободи и демократији.”⁵⁴

⁵¹ Димитрије Љотић: „Г. Адолф Хитлер Претседник Немачког Рајха”, „Отаџбина”, бр. 25, 12. август 1934. год.

⁵² Исто.

⁵³ Димитрије Љотић: „Ко спасава капитализам?”, „Отаџбина”, 17. септембар 1936.

год.

⁵⁴ Исто.

Основни закон отаџбине, као темељни морални, духовни и патриотски образац могуће политичке рационализације у политичком животу међуратног грађанског друштва Љотић је „видео” у низу политичких парадигми, попут оне: „Тврдили смо да ће у трагичном комешању, сукобима и невољама које морају трајати врло дуго само они народи преостати који дубоко осете тесне везе солидарности којима су чланови једног народа у целини повезани.

Тврдили смо да ће све остале народе претешки ваљак огромно и страшно тешких догађаја преваљати, да ће их млин кроз који морају проћи млети и самлети.

Тврдили смо да је политика страшна, и света, и светла служба управљања народном судбином, а не лака игра себичних и сасвим површних комбинација - не брлог у коме се прасци ваљају.

Тврдили смо да што су мутнија времена све већа исправност лична, бистрина погледа, одлучност ума и снага воље мора бити код оних који управљају бродом.

Прогласили смо то Основним законом Отаџбине.”⁵⁵

Мисао о ЗБОР-у као жртвовању али и прегалачком путу, Љотић изводи из двоструке природе човека, а шире и организоване људске - друштвене заједнице. Супротно индивидуализму, истиче принцип пожртвованости индивидуе, јер само тада „*може бити говора о правој заједничкој мисли и заједничком духу*, пошто се кроза њих истичу и изазивају пожртвоване особине индивидуе а кроз ове стварно људско друштво може бити једино сачувано од распада.”⁵⁶

У чему се састоји жртвовање „Збора”?

„Боји се брижни човек за своју скупочену кожицу”, опомиње Љотић, „за нешто материјално што је око себе и својих скупно, за своје навикнуте односе према људима и стварима. Како сад да то одједном, рецимо, жртвује.”⁵⁷

Ако је мисао Збор-а истина, онда ће завладати народним душама,⁵⁸ говорио је Љотић, правећи разлику између демократског поимања „већине” и хришћанског виђења Божје истине.

У политичкој култури међуратне Југославије, ЗБОР је био препознатљив по политичкој философији која је тражила квалитет, а не број присталица, што не значи да је ЗБОР био само идеолошки покрет, него и органска, духовна заједница. Зато је Љотић увек говорио:

„Нисмо, дакле, питали где је већина, већ смо питали *где је истина*.”

„Други су се питали, вели Љотић, где је већина. Сви остали су питали где је већина. Само ЗБОР је питао где је истина.”

И ако нам ви сада кажете: „Нисте скупили већину!”, ми се смејемо и одговарамо: „Нисмо је ни тражили!” Да смо је тражили, па је нисмо на-

⁵⁵ Димитрије Љотић: „Со и видело”, „Отаџбина”, бр. 163, 28. јула 1937. год.

⁵⁶ Димитрије В. Љотић: „Неактуелна тема”, „Отаџбина”, бр. 153, 20. март 1937. год.

⁵⁷ Димитрије Љотић: „Највећа ускршња порука”, „Нови пут”, бр. 14, 24. марта 1938.

год.

⁵⁸ Димитрије Љотић: „Два питања”, „Нови пут”, бр. 27, 31 јула 1938. год.

шли било би одиста и штете и срамоте. Али је нисмо тражили. Тражили смо истину коју, опет, нико осим нас није тражио.

Главно је дакле питање: „Јесмо ли нашли истину коју смо тражили?”⁵⁹ Уочи Другог светског рата ЗБОР је био практично омладински покрет, имајући у виду чињеницу да му је приступио велики број омладинаца, углавном средњошколаца (нешто је слабије било интересовање у учитељским школама где су комунисти имали већи утицај), како пише Љотић 1938. године:

„Једно стоји: ми нисмо ни помислили да радимо међу гимназијалцима или осталим ђацима њиховог узраста, а тамо је одједном дух и мисао „Збора”, стекао тако фанатичне присталице, да смо принуђени да их стишавамо, да опомињемо, да прекоревамо не би ли њихову ревност довели у склад с њиховим положајем.

Ми смо се тамо обратили тек кад нам је било јасно да то узима карактер заиста спонтан, слободан, стихијски.”⁶⁰

Политичка мисао покрета „Збор” управо зато што је имала за циљ да „разори” доминантно материјалистичко и индивидуалистичко начело које је „дубоко ухватило корен да се њихово искорењивање без озбиљне и тешке борбе замислити не може”, - ухватила је корена у масама. Збор је зато успео да га прате народне масе, следећу са симпатијама и поштовањем: у његовом раду није било мрља. Збор је успео да утврди мишљење о својој жаркој љубави према Отаџбини и својој борбеној пожртвованости за велике њене интересе.

Збор је успео да се представи као неумитни бранилац божанског реда и правде човечјег благостања.

Збор је успео да се против њега окрену свом снагом.”⁶¹

Пошто је истрајавао у максими да је основа друштва управо морална правда, Љотић је писао о „равнодушности честитих” који треба да схвате да није довољно дати Богу и цару оно што им припада, па се затим потпуно дезинтересовати за питања опште природе: „Ако управа у земљи није како треба, нека знају да ту има и њихове кривице. Сваки народ има владу какву заслужује. Зато честити и исправни родољуби треба своје грађанске дужности да схватају озбиљно и испуњавају савесно. На узајамној лажи никад се ништа од вредности није могло подићи.”⁶²

Политика са моралом, и „политичар са крстом”, као две препознатљиве црте зборашког политичког феномена, подразумевале су другачији концепт политичке културе у политичком животу међуратне Југославије. Зато је за победу демократских и моралних начела у политици, поготову у оној свакодневној политичкој борби, Љотић сматрао да је потребно обезбедити испуњење извесних „карактерних црта код оних који та начела и програм носе и хоће да испуњавају.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Димитрије Љотић: „Збор и младост”, „Нови пут”, бр. 13, 17. април 1938. год; Упореди: „Омладина ударна снага Збора”, „Вихор”, Сплит, 20. март 1937. год.

⁶¹ Димитрије В. Љотић: „Њихови напади чине нам част и радост”, „Отаџбина”, бр. 152, 13. март 1937. год.

⁶² Димитрије Љотић: „Јавна реч”, „Отаџбина”, бр. 26, 19. август 1934. год.

Треба прво верности, која опет долази и прво од дубине и снаге самог убеђења.

А у верности треба истрајности и пожртвованости.

Треба бити на истим начелима и у Влади, и у опозицији, - треба моћи и смети за испуњење својих начела примити власт - *али и напустити част и сласт, ако нису скопчани заиста с влашћу да се оствари оно у шта се верује*, - треба бити непомирљив испунитељ свог начела и свог завета.”⁶³

Љотићева борба за другачије схватање политике темељила се на моралним начелима.

У народу је, пише Љотић, ова реч добила значење нечег лажног, љигавог, и прљавог. Политика је - „почео је народ већ одавна мислити - каљуга у задњем делу сељачког дворишта која је сељачком газдинству потребна, али нити је чиста, нити је пристојна ствар.

Прва последица таквог схватања била је у томе, што је огроман број честитих људи мислио да му у политици није место, као што чисти и пристојно одевени људи гледају да ни близу поред каљуге не пролазе.

Друга последица таквог схватања била је да је онај број честитих људи, који се ипак нашао у политици, био преплављен и наткриљен од оних по чијем је раду народ и донео овакав свој суд о политици.

А трећа и најтежа последица оваквог схватања била је: полако али стално умањавање народне моралне главнице. Народ је губио веру у старе моралне вредности. Отпочела се честитост и лична исправност сматрати препреком за напредовање у животу.”⁶⁴

Љотић је захтевао да престане даље морално пропадање народа, захтевао је да се врати ранијим високим народним уверењима.

Зато мора престати веровање да је „политика брлог и каљуга. Зато мора престати схватање да је политика уживање и пировање. Зато мора настати широм нашег народа схватање да је политика мучна борба и часна служба, у којој се не може уживати, а још мање богатити.

Зато се мора за власт везати таква одговорност, да сви слабићи и кукавице, сви неваљалци и користољупци, као некад с фронта, побегну у позадину, где им је и до сад било место.

Ето то је први и основни смисао наше борбе.

Боримо се затим за општенародну и државну политику, а против политике странака, котерија и клика”.⁶⁵

И заиста, зар нам време у коме живимо, све оно што се догађа око нас, у друштву постављеном као прости механички збир, скуп појединаца, атомизираних и окренутих од Христа, и против Богочовека, не показује да је политика брлог и каљуга, уместо да буде храбра, часна, поштена, а надасве хришћанска служба и страдање ради Часног Крста и Слободе Златне!

⁶³ Димитрије Љотић: „Две мере”, „Отаџбина”, бр. 55, Београд, 24. март 1935. год.

⁶⁴ Димитрије Љотић: „Наш изборни проглас”, „Отаџбина”, бр. 54, 17. март 1935. год.

⁶⁵ Исто.

в) О АНТИЛИБЕРАЛИЗМУ

КРИЗА ЛИБЕРАЛНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ И ИДЕЈА КОРПОРАТИВИЗМА - опште претпоставке-

Основна дилема Љотићевог критичког прилаза либералној демократији гласи: У чему је корен негирања партијско-парламентарне демократије која се у грађанском друштву готово по правилу поистовећује са интересима и потребама партијске олигархије, плутократије?

Љотић их у првом реду посматра као нововековни производ после 1789. године, али и као последицу настанка парламентаризма. На основу његових погледа о суштини партијског представљања више је него очигледно да је усвајао познату Де Шталову поделу на партије деснице (легитимност) и левице (револуције), али и Веберово разликовање појма плебисцитарне демократије - где се као у Совјетском Савезу, истиче одлучујући примат партијске организације и политичких технократа који владају у име масе! Спознавао је кратку нит која дели демократију од олигархије, а изводи се и из Нојмановог разликовања (Sigmund Neumann) партија индивидуалног представништва и партије социјалне интеграције (тоталне и демократске интеграције) при чему партије тоталне интеграције отежавају функционисање представничке демократије, што је видљиво у стаљинистичком и фашистичком (нацистичком систему), као и Дивержеовог разликовања масовне и кадровске „партије угледника”, односно Кирхајмеровог (Otto Kirchheimer) идентификовања масовно-демократске, тоталитарне и партије угледника.

Основна је претпоставка да се парламентаризам схвата кроз појмове представничке (дакако, парламентарне) демократије и парламентарне владе, при чему ставља под критичку лупу нека од обележја парламентаризма: постојање парламента, сарадња законодавне и извршне власти, подела извршне власти - али уз одговорност владе парламенту, као и институцију према потписа.⁶⁶ Чини то на примеру парламентарног система у међуратној Краљевини Југославији, утемељеног на уставима из 1921, односно 1931. године - укључујући и уставне ревизије из 1939. године.⁶⁷

Од могућа четири облика у развоју парламентаризма, од система релативно ограничене краљеве суверености, уравнотежене краљевско-парламентарне власти, парламентарне суверености и ограничене супрематије извршне власти, у међуратном конституционалном систему иден-

⁶⁶ Консултовати: „Енциклопедија политичке културе...”, стр. 804

⁶⁷ Видети: Надежда Јовановић: „Политички сукоби у Југославији 1925–1928”, Београд, 1974; Слободан Јовановић: „Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца”, Београд, 1924; Лазо М. Костић: „Коментар Устава Краљевине Југославије од 3. септембра 1931. (Југословенско уставно право)”, Београд, 1934; Јакоб Хоптнер: „Југославија у кризи, 1934–1941”, Њујорк, 1964, Фердо Чулиновић: „Југославија између два рата”, књига I–II, Загреб, 1961. год.

тификујемо сва четири наведена елемента, уз доминирање система ограниченог парламентаризма из 1921. године, односно тзв. „Крутог устава” из 1931. године.

Заправо, који су домети међуратног парламентаризма и „партијског демократизма” у Краљевини СХС од 1918. до 1941. године, управо у доба када је Љотић живео и радио?

Историчари бележе да је за политичку сцену у Краљевини СХС било карактеристично да су се „често па и пречесто мењале владе (како је већ изнесено да је био случај за време док је Видовдански устав био на снази), понекад и по шест влада у једној години, да су странке нагло и коренито мењале свој курс и једном заузеле ставове и да су стално стварале некакве концепције, да би дошле на власт, или пак остале на власти”.⁶⁸

Тако се спомиње да је политички живот у Краљевини СХС после доношења Видовданског устава углавном био у уставним оквирима при чему се истицао сепаратизам хрватских политичких странака (Хрватске републиканске сељачке странке, Хрватске заједнице, Хрватске странке права и Хрватског радничког савеза) које су августа-септембра 1921. године, у јавност изашле са Меморандумом хрватског блока. Циљ је био јасан - „остварење једне истинске суверености Хрватске”.⁶⁹

Парламентарни избори у Краљевини Југославији одржани 1920, 1923, 1925, 1927, 1934. и 1938. године, уз државни удар од јануара 1929. године и увођење личног режима Краља Александра I Карађорђевића показали су сву политичку немоћ и правну нестабилност уставног система од 1921. до 1931. године.

Осим ових општих историјско-правних напомена ваља се осврнути и на предлоге о успостављању привредне демократије.

Немоћ либералног парламентарног система у Краљевини СХС поготову средином 20-тих година, побуђивала је интересовање ондашње политичке и научне јавности и за институцију Привредног савета. Парламентарни системи, какви су настали најпре у Западној Европи под утицајем либералне грађанске демократије, имали су искључиво политички карактер. Грађански либерализам је признавао само једно, политичку заједницу - народ, који представља скупину једнакоправних и слободних грађана. Парламентарна држава почивала је само на функцији политичке народне суверености, и обезбеђења политичких слобода; принципом једнаког права гласа нису се подједнако могли решавати различити класни интереси. Да би обезбедила „социјални мир” грађанска држава је била дужна да обезбеди и економску правду и економску слободу: „Са развојем производних односа, нарасле су потребе за решавањем економско-социјалних питања. Тадашњи парламент за решавање таквих питања није имао довољно слуха ни развијених функција. Политичко представништво дошло је у кризу и из ње се могло извући

⁶⁸ Наведено према: Васа Казимировић: „Србија и Југославија: 1914–1945”, Књига друга, Крагујевац, 1995, стр. 439.

⁶⁹ Наведено према: Др Драган Суботић: „Прилози за националну историју државе и права у 19. и 20. веку (до 1941. године), Прва књига, Београд, 1996, стр. 147.

само путем реформе, којом би се оно оспособило да решава и социјално-економске проблеме”.⁷⁰ О захтевима за успостављањем Привредног савета, ваља се осврнути на идеје С. Јовановића који се као и Ђорђе Тасић, залагао за установљење горњег дома где би „један део био биран по начелу „сталешког представништва” (задржавајући за све бираче опште и једнако право гласа) на тај начин што би разне привредне организације и социјалне корпорације засебно бирале своје представнике у овај дом. Бирачи би била само лица која по своме економском и социјалном положају припадају тим организацијама и партијама; једнако право гласа имали би како представници капитала, тако и представници рада. Кандидате би давале привредне коморе (трговачка, индустријска, занатлијска, радничка) као и разна удружења оријентисана на заштиту социјалних интереса (инвалидска, удружења за заштиту деце итд.). Јовановић је овом сталешком делу горњег дома придавао улогу „привредног парламента” који би у будућности имао тек да се развија. Увођењем сталешког представништва у горњи дом осигурала би се могућност да се и о привредно-социјалним интересима у парламенту поведе озбиљније рачуна, не само од стране политичких представника него и представника рада и капитала, чије мишљење у првом реду треба да и чује”.⁷¹

Јовановић је, као и Ђорђе Тасић („О нашем парламентаризму”, у: „Архив за правне и друштвене науке”, 1926, XVIII бр. 6, стр. 441) образлагао потребу за дводомним системом у оквиру тада актуелних расправа у вези ревизије Видовданског устава из 1921. године. Изложивши разлоге у корист дводомног система (законодавна власт се ограничава поделом на два дома), записао је и то да је горњи дом „врло добро и подељено средство да шеф државе остане ван сваке партијске борбе и уопште борбе друштвених група у држави, да би као такав могао бити непристрасан посматрач ових борби, и као незаинтересован политички, да у моментима јаким заоштрениости међу групама, све те борбе регулише на један објективан начин”.⁷² Уз ону општу напомену да ће законодавни пројекти бити темељније расправљани у више законодавних тела, као и они против (реч је о ретроградној установи која не произилази из непосредног народног избора, а успорава и рад народног представништва), Јовановић вели да је установа горњег дома у начелу потпуно

⁷⁰ Др Бранислав Глигоријевић: „Парламент и политичке странке у Југославији (1919–1929)”, Београд, 1979, стр. 328–329.

⁷¹ Исто, стр. 329; Видети: Др. Сава Мојић: „Привредни парламент”, Београд, 1929; Ђорђе Тасић: „О нашем парламентаризму”, „Архив за правне и друштвене науке”, 1926, XVII, бр. 6, стр. 441; С. Јовановић: „О дводомном систему у вези с ревизијом устава”, „Бранич”, 1927, бр. 8, стр. 151; „О организацији Горњег дома с погледом на ревизију устава”, „Бранич” 1927, бр. 10–11, стр. 19–196; Ј. Јовановић: „Професионални парламент”, „Банкарство”, 1927, бр. 10, стр. 317; Јосип Селак: „Привредни савјет”, 1926, бр. III, стр. 425; Станислав Павличек: „Привредни савет”, бр. III 1926, стр. 472–473; Богумил Вошњак: „Питање Привредног савета”, бр. III 1926, стр. 348–349); „Привредни парламенти и политички сенат”, у „Народно господарство”, 1925, бр. 4, стр. 3–4; Љубо Косијер: „Привреда и политичке партије”, у: „Банкарство”, бр. 6, 1925, стр. 251; „Скупштински клуб привредника” у: „Привредни преглед”, 26.2.1928. год.

⁷² С. Јовановић: „О дводомном систему...”, стр. 151.

оправдана, јер поред осталог има улогу политичког арбитра у случају сукоба политичких партија, више нема аристократски карактер, јер у републикама, примера ради, произилази из народних избора, а изостаје и некадашња превага у политичким и административним путевима.⁷³

На основу свега наведеног, Јовановић је сматрао да састав горњег дома треба извести не само базиран на политичким моментима, већ и на привредно-социјалним. Стога, бирао би се и на начелу „сталешког представништва (задржавајући наравно и за ове бираче опште и једнако право гласа) у толико што би разне привредне организације и социјалне корпорације, бирале засебно један извештај број чланова горњег дома. Бирачи би били само лица, која припадају по своме економском и социјалном положају тим организацијама и корпорацијама; једнако право гласа имали би како представници капитала тако и представници рада. Кандидате би давале привредне коморе (трговачка, индустријска, занатлијска и радничка), као и разна удружења оријентисана у смислу чисто социјалних интереса као: инвалидско удружење, удружење за заштиту деце итд. Тај сталешки део горњег дома, имао би поред осталог и улогу привредног парламента, те би као такав био зачетак таквог једног парламента, који би у будућности имао да се развија.

Оваква организација горњег дома, имала би прво то преимућство, што би дала једну солидну гаранцију, како за добар квалитет законодавног рада тако и за виши ниво и бољу стручност парламента у опште. Посредно, двостепено бирање горњег дома је један услов, да његови чланови просечно узимајући, буду виших способности и боље стручности чланова скупштине, који излазе из непосредних народних избора.

Увођење сталешких представника у горњи дом, осигурава бар ту могућност, да се о привредно-социјалним интересима, поведе у парламенту озбиљнијег рачуна, као о најважнијим интересима у „модерној држави, не само преко политичких представника у парламенту, него и кроз представнике рада и капитала, чије мишљење има у првом реду да се чује”.⁷⁴

Идеја о политичком представништву у коме би били задовољени професионални интереси (елементи се могу наћи у Закону о радњама „Краљевине Србије из 1910. године - реч је о индустријским, занатским и трговачким коморама) била је заступљена и у расправама око доношење Видовданског устава 1921. године, где су у чл. 44. биле одредбе о Привредном савету.

Тако је тенденција привредна, подржавана нарочито од представника земљорадничке странке, да се у Устав унесу одредбе привредног и социјалног значаја на којима би се оснивало ново државно уређење и изградила нова структура друштва: „Имајући израђена гледишта на већину проблема, земљорадници су у свом пројекту Устава предвиђали друштвено уређење на синдикалној основи (чл. 106. њиховог нацрта), учешће радника у добити предузећа (чл. 110), контролу радника и зе-

⁷³ Исто, стр. 151.

⁷⁴ Политикус: „О дводомном систему у вези са ревизијом устава”, у: „Бранич” бр. 10–11, Београд, 1926, стр. 196.

мљорадника над предузећима у којима раде (чл. 111). Најзад, као круну свега они су хтели нов изборни систем на бази професионалног представништва (чл. 46). Законодавно тело изабире позив на удружења. Политички парламент као немоћна и застарела установа одбацује се и замењује новим Привредним Парламентом који ће бити израз свих стручних и привредних редова, признатих од закона. Њихов, дакле, нацрт предвиђао је пуну примену теорије позивног представништва и био је израз савремених идеја које су у Немачкој, Француској и Италији ишле за новим уређењем представништва, друштва и производње. Сем тога нацрт је обратио сву пажњу добром уређењу привредног живота тежећи да у смислу социјалистичке и задругарске идеологије да већа права радничким и земљорадничким масама при расподели добра. Отуда њихов пројекат, и ако се у политичком и националном делу није много разликовао од владиног, није наишао на разумевање код већине Уставотворне Скупштине, и зато је остао неусвојен”.⁷⁵

Имајући пред собом владу и већину која није имала готово никакву идеју о значају привредних чињеница и привредног парламента, представници опозиције у Уставотворном одбору, „истицали су следеће аргументе у прилог те нове институције:

1) Држава није само организација политичког већ укупног народног живота, и зато устав не може бити само акт о њеној политичкој, већ и о укупној њеној организацији. Према томе није ништа против државе, већ је сасвим у складу са њом и природно ако се уважи да је потребно унети и економске одредбе у Устав. Грађанска демократија и преживљује једну велику кризу баш зато што је целокупну своју пажњу посветила политичким проблемима и што је занемарила економске агенсе. Њој је остало да реши једно крупно социјално питање, а то је да дух демократизације прошири са политичког и на привредно поље. Демократска држава, онако исто како се умешала у све политичке односе у друштву, мора да се умеша и у све привредне односе. Зато ако се жели трајност овом Уставу, онда њим треба обухватити у основним потезима и привредно-друштвени живот.

2) Пошто је демократији упућена критика да је култ некомпетенције, онда то треба исправити. Зато нема другог пута и начина него да се пружи могућност стручним људима да буду заступљени и да тако дођу до изражаја у јавном животу. Треба организовати стручњаке и окупити их у нарочита неполитичка тела.

3) Данашње друштво је један сложен организам. Та његова сложеност почива на првом месту на сложености привредних односа који владају у њему. Јер док су питања политичког и грађанског права пречишћена, дотле се питања економске природе и данас налазе у јеку савршене анархије. Данас се све више долази до сазнања да економски либерали-

⁷⁵ Наведено према: др Сава Мојић: „Привредни парламенат: Политичко-правна студија”, Београд, 1929, стр. 97. О односу политичких странака и привреде, видети: Инж. Константин Чутуковић: „Политичке странке и привреда”, у: „Банкарство”, бр. 6, 1925, стр. 264–266; „Сазовимо Привредни Савет”, у: „Привредни преглед”, бр. 6, 1923. год.

зам не сме остати у пуном дејству и да се питање друштвене хармоније мора решавати на другим основама.

4) С тога треба мењати наш садашњи политички систем и организовати представништво на новим основама. Треба установити једну нову институцију која би или заменила или само допунила садашње искључиво политичко законодавно тело. У Привредном Савету видимо слику, истина још примитивно изражену, нашег друштва у будућности, ми видимо у њима (привредним парламентима) један прелаз ка будућности”.⁷⁶

На примедбе противника који говораху да би представништво интереса и група још више развило и пооштрило борбу класа, Аврамовић је одговарао: „Ја сматрам да пошто класна борба постоји, пошто се она не може избећи, да треба да потражимо само облике кроз које ће та борба да буде плодна, корисна а не штетна. Ако се да прилика свима занимањима да дођу потпуно до свог професионалног, интересног изражаја, онда самим тим престаје повод за класну борбу. Према томе, не гледамо ми на класну борбу, као на неког баука, него на против у професионалној борби видимо један велики подстрек за прогрес нашег друштва. Само што ми тражимо да се та борба организује, а у организованој групи она се ублажава, она постаје корисна”.⁷⁷

У оквиру уставних расправа Б. Вошњак изложио је своје гледиште о установи „Дома Рада” који не би био део народног представништва него би био само придодат народном представништву са извесном надлежношћу. Он не би добио ни равноправност са политичким телом, те би тако једнодомни систем и даље био задржан. Дом рада је орган који има карактер једног парламента, али он не би правио никакве сметње у раду политичког парламента него би шта више убрзао прогрес законодавства. Као уставом предвиђена Установа Дом рада би био стручни представник социјалних и привредних интереса. Био би састављен од 200 чланова изабраних по извесном добу од ових класа: земљорадника, радника, индустријалаца, трговаца и занатлија. И интелигенција би била заступљена преко изасланика Универзитета. Свака група бира своје представнике засебно. Делокруг ове институције састојао би се у томе да даје стручно мишљење о законским нацртима. Сем тога његов предлагач даје му пуно право иницијативе у свему што се тиче привредног и социјалног законодавства. Влада не би носила одговорност пред овим телом”.⁷⁸

Исто тако, постоји извесна сличност „између уставних нацрта Смодлаке и поч. Стојана Протића. Од сто сенатора које предвиђа нацрт Смодлаке, 48 бирају друштвене и привредне класе и учени слојеви. Протићевим нацртом такође је предвиђено извесно представништво група тиме што би организоване Коморе бирале по седам сенатора.

⁷⁶ Исто, стр. 98–99.

⁷⁷ Исто, стр. 100.

⁷⁸ Исто, стр. 102.

Становиште словеначких и једног дела хрватских клерикала састојало се у овоме: морају постојати два координирана парламента, две координиране куће. Једна ће се бавити чисто политичким питањима, а друга само привредно-социјалним. И кад би се хтео усвојити дводомни систем, онда би он требао бити тако уређен, да горњи дом буде састављен од представника разних занимања, који би штитили своје друштвене и привредне интересе. Пошто друштвено-привредни закони изискују дужу размишљање и свестранији претрес, треба установити једно тело које неће решавати на основу партијских погледа и прилика, него онако како би се највише користило држави. То тело, које би се звало „Социјално-економска Скупштина“, имало би позивну и покрајинску основу. Била би састављена од 200 посланика, од којих ће половина бити изабрана од занимања једнаким непосредним и сразмерним гласањем, а другу половину чинили би делегати покрајинских сталешких заступстава. Компетенција овог тела врло је компликована, а однос према политичкој скупштини ни мало одређен, чак и конфузан. У замисли хрватских клерикала не да се распознати да је то јасан систем и један доста витак механизам. Једино што се јасно види то је намера предлагача да се социјално-економској скупштини да надлежност само за оне послове који се односе „на покрајине а о којима би централни парламенат имао права да доноси законе. Из тога би изашло да покрајине задржавају већину својих законодавних прерогатива које чак ни социјално-економска скупштина не би могла вређати. У ствари не види се јасно у чему би се састојала надлежност те централне професионалне скупштине. Њен однос према покрајинским професионалним скупштинама није одређен. За случај сукоба између социјално економске скупштине и политичког парламента предвиђена је једна дугачка процедура враћања и шетања законских предлога од једног до другог тела. То је и био разлог што је предлог наишао на опште неразумеваше у Уставотворној Скупштини.

Представници једног дела хрватске интелигенције окупљени у Народном клубу, начелно су били за дводомни систем. У горњем дому били би и представници група. По њима горњи дом састоји се од сто чланова од којих би 47 били изабрани овако: 1) организоване вероисповести: православна, католичка, муслиманска по 2, а протестантска и јеврејска по једног представника; 2) Универзитети по једног; 3) Земљорадничке коморе два, индустријске, занатлијске, трговачке и радничке коморе по једног представника.”⁷⁹

У Нацрту закона о привредном савету усвојеном од представника привредних организација на конференцији у Загребу од 22. јуна 1926, привредни савет је требало да буде састављен „од 125 чланова, а 109 чланова би бирале привредне организације пољопривредника и земљорадничких задруга (32), трговине (16), индустрије (16), занатства (16), новчарства и берзе (12), поморства (5), инжењерства (5), радништва (7) и

⁷⁹ Исто, стр. 101–102.

лица која се баве економском, финансијском и социјалном политиком (16) уз један број начелника појединих министарстава и дирекција”.⁸⁰

Управо онако како је размишљао и Јован М. Јовановић, залажући се попут већ споменутог Саве Мојића за привредни, односно професионални парламент, образлажући то чл. 44. Устава, који је предвиђао институцију Привредног савета: „Тај би Савет требао да буде не орган владе, него орган Народне скупштине, он је имао бити Одбор као данашњи Законодавни одбор. У тај одбор би улазили представници свих привредних кругова, а имали за задаћу да стручно припремају за нашу Народну скупштину привредно законодавство у вези са општом народном привредом. У тај одбор требало би да по пропорционалном начелу уђе бар 1/2 целокупног броја и то стручњака посланика за те врсте питања. Политичка питања би приправљала Нар. скупштина. С обзиром на то могле би се унети извесне измене у закону о изборима за народне посланике, тражећи ове нарочите класификације за народне посланике. Велика је штета што се у закону о обласним скупштинама није опробао код нас овај систем бирања по занимањима. На тај начин се могла пробати механика и функција професионалног парламента, коме се свуда тежи. Државни живот све више захтева да сви редови друштвени буду заступљени у одбрани својих интереса. То је ближе правди, ближе интересима државе, ближе унутарњој консолидацији друштва”.⁸¹

Поред наведених општих претпоставки либерално-партијско-представничке демократије, у светлу Љотићевих идеја, осврнућемо се и на проблем корпоративизма, дириговане привреди и новог поретка у економији, политици, науци и култури.

Поједини елементи корпоративне доктрине, попут католичког корпоративизма, револуционарног синдикализма и гилд-социјализма, ауторитарног корпоративизма, органицистичке теорије и поимања корпоративизма као неке врсте замене за парламентаризам, присутне су у радовима Димитрија Љотића, истина на посредан начин, у више различитих димензија, почевши од облика економског, политичког, па до државног система, уз његове изразито препознатљиве одреднице социјалне (идеолошке) и духовне природе.

Не занемарујући различита виђења ове теорије, сматрамо, „попут Петера Вилијамсона да постоје свега три концепта корпоративизма. Први облик је везан за политички усмерену доктрину која је пратила пропаст *ancien regime*-а. Другу врсту представља ауторитарни корпоративизам или политичко-економски системи повезани са фашистичком Италијом и Салазаревом Португалијом. Коначно, трећа врста је поратни корпоративизам којег он назива уговорним корпоративизмом”.⁸²

⁸⁰ Нав. према: Др Бранислав Глигоријевић: „Парламент и политичке странке...”, стр. 411–412.

⁸¹ Видети: Јован М. Јовановић: „Професионални парламенат”, у: „Банкарство”, бр. 10, 1927, стр. 316–317; Упореди: Иван Крајач: „Наш парламенат и наш привредни савет”, исто, стр. 317–319.

⁸² Др Данијела Обрадовић: „Корпоративни политички системи”, Београд, 1992, стр. 7.

Идеја корпоративизма се „развијала и после француске буржоаске револуције у Француској, (иако су корпорације револуционарним одлукама биле забрањене, јер је на сцену ступио појединац - грађанин, односно - политичке странке), а поготову у Немачкој где су се теоретичари окренули држави сталешке скупштине као идеалној држави где људи нису репрезентовани према територијалном, него према сталешком принципу (свештенство, аристократија, грађани и у понеким земљама, сељаци) и у којој се кроз договор сталежа, може постићи хармонија у друштву. Најзначајнији представници оваквог мишљења су Фридрих Шлегел, Франц фон Бадер, Адам Милер, Јозеф Перес. Сви ови теоретичари су под јаким католичким утицајем”.⁸³

Поред ове идеолошке и теоријске струје, на посредан начин, Љотић је имао у виду и корпоративне доктрине некатоличког карактера - пре свега органицистичке теорије. На првом месту истичемо „Сен-Симонову идеју о јединству класе индустријалаца и класе индустријских радника, чинећи тако произвођачку класу супротстављену непроизвођачкој - класи доконих. Хармонија рада и капитала по Сен Симонову у неком виду радног синдикализма, обухвата три врсте комора: коморе проналазаштва (чинили би је инжињери и уметници), коморе истраживања састављене од научника и коморе представника који би репрезентовали индустријалце и лидере произвођачке класе”.⁸⁴

Органицистичка верзија корпоративизма је везана и за социолошке идеје Емила Диркема, изнете 1902. године у књизи „О подели друштвеног рада”, посебно у предговору под насловом „Неколико напомена о професионалним групацијама”. У склопу његове идеје о органској солидарности, Диркем у предговору истиче како „има једна идеја која је остала у засенку приликом првог издања, а коју нам се чини корисним ближе изложити и одредити, јер ће она осветлити извесне делове овога рада и чак делове оних радова које смо после тога објавили. У питању је улога које су професионалне групације позване да одиграју у друштвеној организацији савремених народа”.⁸⁵

На формирање корпоративистичке економске теорије између два рата,⁸⁶ највећи је утицај имао амерички институционализам, Станов универзализам као и школа економске равнотеже неких корпоративиста, а поготову Паретове идеје о механичком паритету равнотеже професионалних група у корпоративној привреди.

⁸³ Исто, стр. 8. Упореди: Антони Гиденс: „Трећи пут”, Загреб, 1998. год.

⁸⁴ Исто, стр. 9.

⁸⁵ Наведено према: Аљоша Мимица: „Социологија, солидаризам и корпоративизам”, у: „Идеје”, бр. 1, Београд, 1988, стр. 5.

⁸⁶ Консултовати: Caetano Marcello: O sistema corporativo, Lisboa 1938; Baldi-Papini u: Portogallo nuovo, Poligrafica Universitaria Cya, Firenze, 1936; Pirou Gaetan: Le Corporatisme, Sirey, Paris 1935; Poncins Leon: Le Portugal renait, Beauchesne, Paris 1936; Descamps Paul: Le Portugal, Didot, Paris, 1935, Enciklika „Quadragesimo anno”; Joly: Le mystiljue du corporatisme, Paris, 1935; Bouvier-Ajam Maurice: La doctrine corporative, Sirey, Paris, 1937; Bonnard Roger: Synarcausme, corporatisme et Etat corporatif; Libraire generale de Droit, Paris 1937; Bähler Dr E.: Korporative Wirtschaft, Rotapfel, Zürich, 1934. год.

Подсетимо, корпоративизам даје прво место субјекту, држави, институцији чије би својство субјекта највише било у питању (док би се о таквом својству безличних корпорација дало расправљати): „Држава је не само један субјект (Ф. Вито), већ „највише економски субјекат” (Kretschmann). Фашизам државу схвата на свој начин, он неће да у њој види институцију и организацију друштвеног поријекла и карактера, већ јој даје један нестваран смисао. Држава је оквир за нацију и они се изједначају имајући исте атрибуте и циљеве (тако В. Griziotti у финансијској, а М. Fanpo у економској теорији). Док су индивидуалистичке школе узеле у средиште својих посматрања појединца и његово понашање, корпоративистичка узима државу и проучава њену дјелатност и, будући финалистичка, њен циљ. Тај циљ је други но што су индивидуални циљеви, то је циљ вишега реда. Имамо државу чији је крајњи циљ остварење моћи нације и имамо њен специфично политички карактер. Етички и политички карактер њених циљева своди се све до појединца. Вриједност, цијена, капитал и остале категорије привредног живота добивају своје контуре редуцирањем од државе и њеног циља. Мјесто једне објективне економске науке добили смо тако једну науку, која може да теоријски објасни и оправда све што држава (њени органи) предузме. Постоји још широки круг индивидуалне активности и оцјене (корпоративна привреда се сматра као нека врста синтезе појединаца и државе), али и та активност добива вриједност и оцјену (valutazione) од државе. На примјер: класична теорија не би могла да објасни како се формирају цијене у корпоративној привреди, јер овдје држава поставља читав низ етичких норми и ограничења механичком обликовању цијена. Слично је и с профитом коме се постављају разна ограничења: а) колективним уговором утврђене границе; б) цијене подвргнуте контроли, в) регулирано тржиште за одређене производе, г) ограничење слободе увоза и извоза (Carlo Pagni). Само би се корпоративном теоријом могле објаснити цијене и профит, јер су ове двије категорије постале немјерљиве за квантитативну и механичку политичку економију”.⁸⁷

Поред ових опште теоријских поставки ваља подсетити да су на Љотића (као и друге) на посредан начин имали утицаја и друштвене и привредне прилике у Португалији почетком 30-тих година овог века.⁸⁸

Идеје водиље корпоративистичког друштвеног поретка у Португалији су биле: а) идеја национализма и патриотизма, б) идеја социјалног солидаризма и корпоративизма и в) идеја спиритуализма.

⁸⁷ Никола Марковић: „Корпоративистичке економске теорије”, „Економист”, Београд, септембар-октобар 1939, стр. 388.

⁸⁸ О корпоративизму у Португалији, видети следећу релевантну литературу: Salazar Olivera: Une revolution dans la paidž, Flammarion, Paris, 1936; Silva F. Emygdio da: La politiljue monetaire du Portugal, Librairie gen. de Droit, Paris, 1937; Vogel Dr Emanuell Hugo: Ständeverfassung und Demokratie, Heymann, Berlin, 1935; Constitution politiljue de la Republiljue Portugaise de 1934, Lisbonne, SPN 1934; Organizatao corporativa, Estatuto do Trabalho Nacional, Ed. do Subsecretariado do Estado das Corporatoes e Previdencia Social, Lisboa 1935; Principes et institutions de l’Etat nouveau Portugais, Lisabon, SNP 1935; Statut du Tarvail National de la Republiljue Portugaise, Lisbonne 1935, Ed. SPN.

Дакле, португалски национализам по концепцији Салазаровој није дакле екстремистички, није тоталитаристички, ни империјалистички, него „умјерени и природни национализам, садржавајући љубав према својој домовини, поштивање и његовање својих националних вриједности и тежњу за националном солидарношћу и јединством - што чини бит патриотизма”. У том смислу Ј. Шћетинец, вели и следеће: „Друга је основна идеја новог друштвеног поретка солидаризам, који садржава социјалну основу друштва и државе, те корпоративизам као начело организације новог друштвеног поретка. Идеја солидаризма са својим социјалним основом противи се идеји индивидуалистичког либерализма, која је давала смјер досадашњем друштвеном господарском и политичком животу Португала”,⁸⁹ односно, „Идеја солидаризма је идеја међусобне повезаности људи и њихових узајамних дужности. Зато је она битно етичка насупрот либералистичком социјалном индиферентизму и аморализму те насупрот марксистичкој идеји класне борбе и социјалне револуције. Практично ће се та идеја солидаризма најбоље провести путем корпоративне организације, која се оснива на органичкој социјалној основи”. Дакле, „корпоративна организација на социјалној основи садржи судјеловање свих структуралних елемената народа у администрацији и изради закона. Ти структурални елементи друштва су друштвене јединице: породица, звање, опћина...” Салазар наглашава материјалистичке концепције живота и праксе, потребу обнове спиритуалних вриједности које имаду дати правац свему животу и раду. Врховна гаранција политичког поретка, социјалне равнотеже и напретка, вриједна тога имена, лежи у духовним вриједностима” - каже Салазар. Код тих духовних вриједности, „одлучно мјесто имаде морал, који има бити основком свих манифестација јавног и приватног живота; затим поштовање човјекове личности; и коначно остварење врховних циљева човјечјег живота, које нам показује вјера, а који су дошли до пуног изражаја у свој досадашњој португалској прошлости, обиљеженој „генијем кршћанске цивилизације”.⁹⁰

Ослањајући се на италијански покушај, Gaetan Piru, тада професор Правног факултета у Паризу, за корпоративизам вели да представља једно схватање друштва више статично него ли динамичко, више конзервативно него напредно; он је једно средство потчињавања потрошача произвођачу, радника послодавцу, социјално националном: „Он се лакше прилагођава диктатури која му поправља мане, него демократији која би га претворила у колективну анархију. Према томе неминовно је што се сукобљава са неповерењем оних који су остали привржени економској и политичкој слободи, оних који придају исто толико значаја проблемима расподеле колико и проблемима производње и најзад

⁸⁹ Упореди: „Корпоративизам и демократија: Португал – Швицарска – Холандија – Белгија – Француска”, Загреб, 1938; „Социјална организација фашизма”, Загреб, 1935; „Корпоративно уређење државе с обзиром на нови аустријски устав”, Загреб, 1935; „Национални социјализам”, Загреб, 1937. год.

⁹⁰ Јуриј Шћетинец: „Корпоративни систем у Португалу”, „Економист”, Београд, 1935. год. стр. 248–250.

оних који радничким масама неће да одузму наду у преображај режима у односима између капитала и рада”.⁹¹

На представнички карактер корпоративизма (кога треба разликовати од Љотићевог и Васиљевићевог схватања сталежа) указивао је и Ј. Шћетинец сматрајући да су досадашњи политички демократски режими основани на индивидуалистичкој основи, да демократија значи политички систем, у којем народ сам врши сву власт, а у првом реду законодавну, било изравно, било преко својих представника (представничка демократија). Дакле, у индивидуалистичкој демократији се установљује „воља народа” одлуком (већином гласова) појединаца, који су једнакоправни, а корпоративизам тражи другу основицу израза народне воље - социјалну. Тврди да народ није обичан зброј појединаца, него „организам који је опет састављен од других мањих организама од којих су основни: породица и звање. Будући да се живот народа одиграва у овим мањим друштвеним заједницама: породици и звању, то би се и народна воља морала очитовати преко ових организама, у којима се одвија народни живот. Зато би представнике народа имали бирати не осамљени појединци него природне социјалне заједнице: обитељи, а нарочито професије... Дакле, и режим основан на професионалном представништву, није недемократски, ако то представништво бирају припадници професије, а не одређује га (ауторитарно) државна власт, него је демократски, али на социјалној, а не индивидуалној основици”.⁹²

Исто тако, разматран је и однос корпоративизма према политичким партијама, у смислу да се у теорији може „замислити да корпоративизам функционише сам од себе. Вођење корпорација долазило би из њих самих, оне би биле аутономне привредне јединице. Припадници појединих професија расправљали би и рјешавали у својим организацијама сва питања која се односе на сарадњу, предузетника и радника, производње и потрошње, привреде и јавних власти и доносили обавезне одлуке. На врху налазио би се корпоративни - сталешки парламент у који би позивне и покрајинске корпорације слале своје представнике. Овакав парламент имао би постати једини законодавни орган. Ако се дубље анализира показало би се да га је и немогуће организирати, јер су снаге појединих класа и професија много јаче него што су њихове средотежне снаге”.⁹³

У трагању за могућим теоријским коренима Љотићевог посредног приступа идеји корпоративизма, можда је најприближније класично поимање које корпоративизам види као средњовековну концепцију о утемељењу политичке заједнице посредством аутономно организованих политичких субјеката (корпорација): „У свом основном значењу, корпоративни идеал политичке организације увек је прожет организмом,

⁹¹ Г. Пиру: „Корпоративизам: Корпоративизам и либерализам – Корпоративизам и етатизам – Корпоративизам и синдикализам”, Београд, 1938. год. стр. 47–48.

⁹² Др Јурај Шћетинец: „Корпоративизам и демократија”: Португал – Швајцарска – Холандија – Белгија – Француска”, Загреб, 1938. год. стр. 106.

⁹³ Др Хамдија Чемерлић: „Корпоративни режим”, у: „Календар Гајрет”, Сарајево, 1941, стр. 158–159.

идејом хармоничне и уравнотежене заједнице у оквиру које сваки део има оно место које је најфункционалније са становишта репродукције целине”.⁹⁴

Сходно духу времена у коме је живео и радио, Љотић је сумњао у парламентаризам сматрајући да демократски облици владавине „све више отказују „па и у најстаријим демократско-парламентарним државама нису више у стању да одговоре захтевима времена и да задовоље све сложене и важне потребе народног живота”.⁹⁵

Иако су тадашњи теоретичари државе и права доста истицали значај представничке демократије, „представничких тела која су само посредници између народа и државе”, Љотић је увиђао да све више „задира и у односе људске”, и у „земљама с најбоље развијеним парламентарним режимом парламенат све више отказује, да све те разнолике потребе задовољи и да врши правилну контролу многобројних и сложених функција државних власти, *у толико мање што се по парламентарном систему од политичких чинилаца не тражи ни познавање ни активно учествовање у решавању друштвених, културних и економских питања.*

Посреднички систем демократије није више у могућности ни да правилно координује посебне интересе, личне, сталешке класне и да их потчини општем интересу народне заједнице”.⁹⁶

Љотић је истицао да у системима, на пример, Немачке и Италије, до којих се дошло вољом народа, има и насиља, али има и нечега што у демократијама нема - ту делује несаломивом снагом и колективна и морална воља народна да се створи нова и чвршћа друштвена заједница. Зато је био веома јасан када је писао следеће: „Ми нисмо ни за болшеизам ни за фашизам ни за Хитлеризам и нашој земљи, али социолошки проматрајући догађаје у тим земљама морамо признати, *да су ти покрети и та нова стварања покушаји да се на место старих система владавине дође до нових основа и до нових облика друштвеног поретка и државне организације и управе.* Ми не мислимо, да су Стаљин, Мусолини, Хитлер, Рузвелт и други дали дефинитивне облике новим системима друштвеног поретка и државне политичке организације, али је несумњиво да ће се *из њих еволуцијом створити ти нови облици, који неће бити ови досадашњи.*”⁹⁷

Гломазан и спор демократски парламентаризам и бирократизам, мора уступити место непосреднијем, еластичнијем и одговорнијем облику државне организације - сматрао је Љотић. Некима је ово повод да га сматрају за популисту, али Љотић је захтевао: „*Морају ступити у акцију најшире народне масе, морају развити најширу делатност оне узвишене снаге моралне, које су стварале ову државу и које су водиле по-*

⁹⁴ „Енциклопедија политичке културе”, Београд, 1993, стр. 548.

⁹⁵ Димитрије Љотић: „Наше гледиште”, „Отаџбина” бр. 42, 23. децембар 1934. год.

⁹⁶ Исто.

⁹⁷ Исто.

беди овај народ из најтежих историјских догађаја, *морају непосредно и заједнички ове народне снаге*, и они којима је поверена власт, тражити путеве и начине за решавање тешких питања данашње друштвене стварности. И за то морају се *реформисати* јавна власт и јавне установе. Оне морају *непосредно* свака по својој стручности сарађивати с народом. Народ се мора активирати да учествује у решавању питања која га занимају”.⁹⁸

Љотић је захтевао нешто „више од правних љуштура либералне демократије и парламентаризма”, питајући се зашто се буне либерални демократи „против наших тежњи, кад ми тражимо да *ограничимо* олигархију парламента и да га сатерамо у границе његове надлежности.

Ми желимо *јакo и независно* народно представништво у границама његове власти. Али не *допуштамо* његово мешање у надлежности туђе власти, као што не желимо ни представништво које вири из цепа владе и које мора да игра како она свира”.⁹⁹

Реформом либералног политичког система постиже се и реформа у сфери привредног система, пошто либералној демократији одговара либералистичка привреда и не могу се на либералну демократију *накалемити* ни диригована ни планска ни кооперативна привреда нити ма који други облик привредни, који се развија у садашњости у свима државама: „Политика мора бити израз економије и мора истицати из привредних и социјалних односа. Политика и привреда чине органску целину. И не може се правити риба девојка него: или риба или девојка”.¹⁰⁰

Реагујући на један текст објављен априла 1934. године, у „Чачанском гласу”, а који се тицао феномена демократије у разним облицима политичке владавине, Љотић је оповргао тезу да су најшире масе народа демократију схватиле као игру и забаву, „параду униформе”, - него „наmrштenu и досадну парламентарну препирку”. Љотић је више него јасан када сматра да је средиште питања у томе да се не устеже „да погледамо истини у очи и да признамо, да се либерална демократија, како је постала у француској револуцији, преживела, да је изгубила од оне моћи, да решава друштвена питања, како је то до ратова могла. Изменило се у друштвеним односима и либерална демократија је постала немоћна, да штити политичка права и још више постала немоћном, да решава економска питања савременог друштва”.¹⁰¹

Љотић је сматрао, да сваки друштвени поредак има своје политичке облике, па је и демократија до јуче, тако рећи, одговарала друштвеном поретку: „У демократији масе се изјашњују индивидуално и у политичким одлукама путем општег једнаког и тајног гласања. Али баш то

⁹⁸ Исто.

⁹⁹ Димитрије Љотић: „Да ли демократија и парламентаризам!”, „Отаџбина”, бр. 50, 17. фебруар 1935. год.

¹⁰⁰ Исто.

¹⁰¹ Димитрије Љотић: „Старо и ново”, „Отаџбина”, бр. 8, 15. април 1934. год.

индивидуално изјашњавање у демократији и најслабија је страна њена, и извор је многих злоупотреба. Зар није у природи демократије разбијање друштвених класа и слојева истих интереса, ако је то у интересу и сувише јаким, политичким или финансијским личности? Парламентаризам је израз таквог схватања друштвених односа”.¹⁰²

У тражењу нових политичких облика, Љотић трага за таквим социоекономским облицима који треба да обезбеде правилнији друштвени поредак у смислу „да се место индивидуализма који заступа либерална демократија, морају тражити поузданија обезбеђења за даљи развитак нација, друштва и човечанства”.¹⁰³

За разлику од појединих аутора који су у овом Љотићевом трагању видели „профашистичку идеологију”, ствар је веома јасна. Уместо индивидуалне либералне демократије појављују се тежње, да претставници колективних, групних интереса учествују у решавању општег интереса: „И Совјети у Русији, и корпорације у Италији, нису ништа друго него покушаји, да се успоставе тела која ће изражавати такву вољу група. Наравно ово је само прелазан облик новог политичког организовања друштвеног...”¹⁰⁴

Када је реч о демократији, Љотић је упоређује са „шареном лажом”, и истиче предност рада и стварања. Али, није ту реч о марксистичком појму „света рада” већ стваралачкој, органској револуцији, која инсистира да „без рада не може ништа бити, односно, „демократијом се ништа не ствара, она једино ствара шарене лаже. Демократија је и довела до тога да су данас људи дошли у ћорсокак, исто као што онај човек, који није радио ништа него је ишао само у циркус - не налази више своје имање у реду. Све је отишло на циркус и све је постало циркус”.¹⁰⁵

Објашњавајући суштину комунизма, као изразити антикомуниста и противник Совјетије, Љотић је исправно примећивао да се демократија базира на индивидуалистичком начелу (дакле, није владавина већине - народа) и није ништа друго, него индивидуализам примењен у области државне управе: „Цео парламентаризам са његовом сложеном техником своди се просто на то да заштити грађанина и његова права. Век индивидуализма био је век и демократије”.¹⁰⁶

в) О ЛИБЕРАЛНОЈ ДЕМОКРАТИЈИ И ДРЖАВИ

¹⁰² Исто.

¹⁰³ Исто.

¹⁰⁴ Исто.

¹⁰⁵ Димитрије Љотић: „Јадна демократија”, „Нови пут”, бр. 20, 5. јуни 1938. год.

¹⁰⁶ Димитрије Љотић: „Комунизам и демократија”, „Нови пут”, бр. 34, 1938. год.

Промишљање о Љотићевом филозофско-теоријском оквиру органске и либералне демократије је потребно да би га сместили у теоријске хоризонте, али и социјалну, политичку и сваку другу реалност времена у коме је живео и радио, укључујући ту и неизбежне репере за наше доба.

Три велике нововековне политичке идеје: либерализам, социјализам и национализам појавиле су се у грађанској Србији у 19. веку кроз три готово идентичне струје, политичке покрете и доктрине: конзервативну, либералну и радикалну, које су имале референце и у - 20. веку - који ће, нажалост у историји политичких доктрина бити означен као крвави век тоталитарних идеологија.¹⁰⁷

Из либералне (и ранорадикалске) изродиле су се социјалистичке односно републиканске и демократске идеје, партије и покрети, истина омеђени вредностима и оквирима грађанског друштва, док је конзервативна струја имала низ варијација, почевши од традиционализма, национализма, светосавља, па чак и сталешких и корпоративистичких идеја које су, не ретко, биле пристрасно повезиване са тоталитарним идејама и режимима у Немачкој и Италији уочи Другог светског рата.

Идеје либерализма, почевши од 1848. године, присутне су у Србији више од једног и по века, нарочито од Светоандрејске скупштине. Дакле, од 60-тих година 19. века, када Владимир Јовановић, апостол либерализма у Србији, у Лондону 1863. године, записује: „Устав Србије мора бити израз законите воље српског народа, а така воља може се изјавити само слободном народном скупштином”.¹⁰⁸ Десетак година касније апострофирао је и идеје слободе, правде и напретка „сигурност личности и имовине, грађанска политичка и народна (национална) равноправност, слободна штампа. Слобода састанка, збора и договора. Слобода вере њеног исповедања. Слобода науке и предавања, јавна просвета. Опште васпитање. Слобода привреде. Народна војска”.¹⁰⁹

Поред Јовановића, ни појаву Светозара Марковића не занемарујемо у политичкој историји Србије у 19. веку. Његова критика српског друштва и државе ондашњег доба, посебно у књизи „Србија на Истоку”, као и покретање низа листова попут „Раденика”, „Јавности” и „Ослобођења”, видимо као веснике теорије о радикалном ослобођењу и преображају нарастајућег капиталистичког поретка, свакако уз ону оgradu др Димитрија Најдановића о „погубности” Светозареве мисли и дела, написане још почетком 1942. године.¹¹⁰

Међу интелектуалцима који делују у земљама под влашћу Аустроугарске, високо вреднујемо јавну делатност као и политичку књижевност коју су за собом оставили Светозар Милетић и Михаило Полит-Десан-

¹⁰⁷ Даљи текст који следи део је нашег рада: „Почеци политичке науке у Краљевини Југославији”, у: „Српска политичка мисао”, бр. 1–4, Београд, 1994, стр. 77–91, а преточен је у књизи: „Органска мисао Срба у 19. и 20. веку”, књ. II, Београд, 1999. стр. 167–175.

¹⁰⁸ В. Јовановић: „Уводник”, „Будућност”, 1873, стр. 2.

¹⁰⁹ Исто.

¹¹⁰ „Дух Светозара Марковића”, „Наша борба”, бр. 18–19, 4. јануар 1942.

чић, уз плејаду других политичких филозофа, писаца и хроничара, чије су књиге трајна сведочанства времена и политичких прилика у којима су живели и стварали.

Радикалне идеје у Србији повукле су корене из идејног утицаја руских социјалиста (углавном народњака и анархиста), а нису изостали ни утицаји немачке и француске политичке традиције. На политичкој сцени Србије, радикали су на историјску позорницу извели сељачки елемент, а социјалисти ће то исто почетком века учинити али са радничким сталежом. Радикална идеја, еманципаторска, слободарска и ослободилачка, расплинуће се после 80-тих година прошлог века на социјалистичку која ће почетком овог века задобити социјалдемократска обележја у учењу Димитрија Туцовића (а тридесетих година запловити у болшевизам), а други круг интелектуалаца, попут Јована Скерлића, завршиће у Самосталној радикалној странци, а потом и демократско-републиканској варијанти између два светска рата. Биле су то очекиване варијације либералне (изгледа и масонске) идеологије која ће оставити најдубљег трага у политичкој баштини, али и главним токовима, идејама и школама политике поимане као науке не само у 19. већ и 20. веку. Конзервативна идеја у Србији обично се везује за напредњаке и Милутина Гарашанина, а историографија бележи да је јануара, односно априла 1914. године у Београду, основана Српска конзервативна странка. Највише се око оснивања ангажовао правни и политички мислилац др Живојин Перић, професор Универзитета, по идеолошком уверењу конзервативац. Те године у листу „Србија”, у објављеном програму Конзервативне странке, записано је о устројству владалачке власти: „Начело високога монарховога ауторитета обезбеђенога прерогативима који му припадају као представнику монархизма”, а од устројства законодавне власти „дводиоми систем с тим да Сенат, као Горњи дом, буде тако састављен да бар у већини чланова својих, представља стално и независно тело како би могао бити озбиљан и користан регулатор између владаоца и Народне скупштине”. Свакако, уз начело ауторитета власти у свима гранама државнога живота.¹¹¹ Систематичније конзервативне идеје Перић је изложио у књизи „Политичке студије”, објављеној 1908. године у Београду. Излажући основне идеје конзервативизма он излаже своје виђење положаја уставне, али и политичке категорије владалаца у вишестраначком систему.

У познатој књизи „Грађанинов врт” (Београд, 1937), Момир Николић промишљајући о темељним категоријама (демократији, слободи, једнакости, солидарности, својини, парламентаризму, држави, породици, народу) за демократију је записао да се феномен државе у међуратној друштвеној науци везивао за демократију да би се на темељу ове две категорије разматрали тадашњи политички системи: фашистички, национал-социјалистички и совјетски, односно упоредном анализом савремених схватања о држави исписивала се политичка и правна историја тадашње Европе. Почевши од Ђорђа Тасића („Савремени поли-

¹¹¹ В. Крестић, Р. Љушић: „Програми и статута српских политичких странака до 1918”, Београд, 1991, стр. 102.

тички системи и схватања о држави”, Београд, 1936,) о политичком систему су се огласили и други аутори: Г. Бугарски-Златић писао је (о књизи професора Х. Ласкија) на тему „Криза парламентарне демократије у Енглеској”, (Београд, 1939), Јован Ђорђевић о председничком систему („Председнички систем”, Београд, 1939,) док је др Урош Круљ идентификујући кризу парламентаризма кроз четири облика демократије (непосредна/директна, посредна или репрезентативна, парламентарна и псеудореизентативна демократија), извео закључак да је реч о евидентној кризи парламентаризма: „Данашњи парламентарни систем је један збир недоследности, нелогичности, противуречности и несходности, а у свему промашује свој циљ ради којег је постао”.¹¹²

Свакако, ту треба уврстити и интересовања предратних политичких писаца за проблеме суверенитета. Тако је Ђорђе Тасић теорију народне суверености одредио као индивидуалистичку и демократску, док теорија државне суверености може бити универзалистичка (са наличјем чак једне класне и материјалистичке филозофије) и антидемократска. Прва је националистичка (у смислу филозофије 18. века) друга чисто физичка или теократска. О сличној теми Слободан Јовановић, предратни правник, историчар, али и политиколог, још 1897. године, објавио је рад на тему „О суверености”, а две године касније и „О дводомном систему”. Јовановићево поприлично интересовање за различите парламентарне системе, материјализовано је почетком века у студији „Енглески парламентарни систем”, (Београд, 1902,) као и уџбенику „Уставно право”, публикованом у Београду почетком 1907. године. Писао је и о оправдању државе, односно легитимитету, легалитету, правној држави, политичкој власти и моћи, демократији и низу правно-политичких синтеза из области државног уређења, новије политичке историје, политичке социологије и историје политичких доктрина.

Слободан Јовановић је у научном и политичком смислу издана либералне и демократске традиције чији су корени у 19. веку, у социјалној, идеолошкој и политичкој стварности ондашње Србије. Поготову ако се зна да је Монтескијеов „Дух закона” преведен још 1844. године, Русов „Друштвени уговор” (превод К. Петровића) 1890. године, а Милов есеј „О представничкој влади”, у Београду 1876. године. Школовање на страни, потом докторирање у Женеви, имали су знатан али не и пресудан утицај на интелектуални развој Слободана Јовановића. Наиме, његово интересовање за уставну и политичку историју Србије у 19. веку, превазилази хоризонт догађајне, значи традиционалне историјске школе (на пример, И. Руварца), о чему сведоче и вишетомне политичко-историјске расправе, попут: „Уставобранитељи и њихова влада”, 1912, „Друга влада Милоша и Михаила”, 1923, „Влада Милана Обреновића”, (1925-1927), „Влада Александра Обреновића”, (1929-1931).

Свакако, Јовановићев допринос развоју предратне друштвене науке огледа се и у области историје политичких доктрина. Већ 1908-1910. године, у два тома је објавио чувене „Политичке и правне расправе” размотривши однос српског уставног питања у 19. веку, уз одличну, до

¹¹² Урош Круљ: „Криза парламентаризма и његова реформа”, Београд, 1928, стр. 18–19.

данас непревазиђену студију о Светозару Марковићу и Пери Тодоровићу. Интересантан је научни метод С. Јовановића: уз правну анализу уставног развоја, готово по правилу, упоредо се приказују и политички процеси као битни у разумевању инструмената и механизма парламентарног система. При томе, ваља разликовати његово инсистирање на опису политичких личности (о Јовану Хацићу, Милану Пироћанцу, И. Гарашанину), од потоњих сличних методолошких подухвата у новијој политичкој историји и политикологији, који су патили, а и данас болују, од недостатка основних постулата тзв. социјалне историје.

Бављење феноменом демократије у међуратној политичкој мисли није било само привилегија филозофа, већ и правника, социолога и политиколога. Снажан утицај либералне идеологије која прожима нововековну политичку историју Срба, разграно се у 20. веку у низ варијанти, почевши од идеје републиканизма, социјалдемократије, бољшевичке варијанте комунизма, па и до идеје задружног покрета. На другој страни, разликујемо идеје корпоративизма, сталешке државе, солидаризма, органске теорије друштва које исто тако убрајамо у политичку баштину српског национа у овом веку.¹¹³

Откуда толики плурализам идеја у међуратној друштвеној науци? Погледајмо, примера ради, још једном генезу либералне идеје.

Перцепција либералне идеје у 20. веку¹¹⁴ наставак је либералне струје како Јеврема Грујића тако и В. Јовановића чији се ток у 20. веку, све до

¹¹³ О појму парламентаризма, пре 1914. видети: Милан Ст. Марковић: „Како стоји са парламентаризмом у Европи?“, у: „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 2, 1906, стр. 178–209; Александар Д. Боди: „Историја министарске одговорности у Србији“, бр. 4, 1912, стр. 298–321; Миливоје Поповић: „Порекло и постанак устава од 1888. године“, Београд, 1939; О проблему парламентаризма 20-тих и 30-тих година видети: Др Јован Стефановић: „Представничка и директна народна влада“ у: „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 4–6, 1923; др Милан Владисављевић: „Парламентаризам по одредбама Устава“, исто, 4, 1936; Војислав Грба: „Сразмерно представништво и политичке странке“, бр. 4, 1937; Б. Микин – Гецевић: „Парламентарна влада и уставотворна скупштина“, бр. 6, 1939, стр. 481–488; Р. В. Ћисаловић: „Обим краљеве ванредне власти“, Н. Сад, 1936; „Смисао одредбе члана 29-ог 1. Септембарског устава“, „Полиција“, бр. 9–10, 1939, стр. 633–640; С. Јовановић: „Члан 116. Устава“, у: „Споменица Мауровићу“, Београд, 1934, И, стр. 159–166; Лазо М. Костић: „Коментар Устава Краљевине Југославије од 3. септембра 1931. (Југословенско уставно право)“, Београд, 1934; Јован Стефановић: „О праву распуштања парламента“, „Мјесечник“, бр. 1–2, 3–4, 1–5, 1938; „Демократско „Вјерују“, Београд (б.г.); Др Драгољуб Јовановић: „Организовање демократије“ у: „Генерација пред стварањем“, Београд, 1925, стр. 17–37; П. С. Талетов: „Демократизам“, Београд, 1938; Франческо Нити: „Бољшеvizам, фашизам и демократија“, Београд, 1927; Упореди: Надежда Јовановић: „Политички сукоби у Југославији 1925–1928“, Београд, 1974; Бранислав Глигоријевић: „Демократска странка и политички односи у Краљевини СХС“, Београд, 1970; Драгош Јевтић: „Организација власти у Југославији за време неприкривене монархидиктатуре (1929–1931)“ у: „Историјски гласник“, 1973, бр. 2, стр. 71–94.

¹¹⁴ „Међу Србима се јавило трезвених носилаца идеја савремене демократије још у почетку а и четрдесетих година прошлог века. Понешто је од тих идеја формулисано седамдесетих и осамдесетих година поменутог века. Носиоци су демократских идеја образовали радикалну странку, која је у свој програм унела многе демократске принципе... И за наш народ нема бољих принципа од демократских. Он ће само на основи ових принципа, који се на западу јако шире, моћи ујединити политички и кул-

30-тих година, може пратити у следећем, непрекидном континуитету: превођење Миловог есеја „О слободи” (Беч, 1868, Београд, 1912) превод књижице „Др Либер о грађанској слободи” (Београд, 1870) и појава 1907. године, у издању „Републиканске библиотеке” познате књижице Леона Буржоа, Албера Метена „Декларација права човека и грађанина” која је дуго служила као републикански катехизис. Зато не треба да чуди чак и изјава суверена и поглавара државе Петра I Карађорђевића 1903. године у Првој прокламацији народу: „Ја хоћу да будем истински уставни Краљ Србије. Устав и све уставне гаранције за слободу и права грађана, те основе правилног и сретног развитка напретка народног и државног живота, за Мене су светиње, које ћу најбрижљивије поштовати и чувати”. („Краљеве речи: Збирка говора Краља Петра I”, Београд, 1924). Овај континуитет можемо пратити и у међуратном периоду, код грађанске интелигенције демократске и републиканске оријентације.¹¹⁵

Занемаривши овом приликом различите државне и политичке концепције, политичко-партијске размирице у међуратној Југославији, кроз идеју либерализма као темељну идеолошку матрицу зачетка политичке мисли и науке, желимо да покажемо њен континуитет управо кроз категорије демократије и демократске и правне (праведне) државе. Држећи се начела једног помало заборављеног политичког писца, П. Зрнића да „демократија може бити: радикална, либерална, социјални склад, али се у политичком погледу свака демократија држи главнога начела демократскога: народ је извор и утока власти”¹¹⁶ ипак, склони смо да прихватимо тврдње Божидача С. Марковића, написане још 1936. године у „Огледу о принципима демократије” како демократија, поред националног основа грађана и политичке дораслости маса, претпоставља и следећи постулат: „Везу свесних грађана са развијеним критичизмом, без социјално зреле индивидуе, демократија се лако дегенерише и допушта да под њеном фирмом клијају најсваковрсније монструозности. Зато је демократија давала и даје најбоље резултате у народима у којима су масе непросвећене...”¹¹⁷

Упоредо са овим мишљењима која се дотичу и елемената политичке културе и демократског поретка, промишљано је и о правној држави и начелу законитости. То је подразумевало, поред става да је државна власт везана објективним правом, а грађанин поседује дужности и права, и да је правна држава она у којој су појединци грађани: „то је онда држава која појединцу обезбеђује у пуној мери уживање грађанских права”.¹¹⁸ Свака држава није демократска и правна, већ само она „у ко-

турни рад свој и извршити своје политичко ослобођење и културно уједињење”. (П. Зрнић: „Демократија”, Београд, 1909, стр. 27–29).

¹¹⁵ Ђорђе Тасић је почетком 30-тих, начело једнакости грађана пред законом високо вредновао (иако је захваљујући шестојануарским догађајима из 1929. године, било основа за друкчије тврдње) поредећи их чак са уставном праксом у Швајцарској и САД.

¹¹⁶ П. Зрнић: „Демократија”, Београд, 1929, стр. 6.

¹¹⁷ Божидар С. Марковић: „Оглед о принципима демократије”, Београд, 1936, стр.

119.

¹¹⁸ Чедомир Марковић: „Правна држава”, Београд, 1939. год. стр. 53.

joј грађани имају права заснована на закону зајемчена и према административној власти и на тај начин, то и она има да ради по закону и што постоји судска санкција кад и она повреди право”.¹¹⁹

Либерално-демократска оријентација у предратној политичкој мисли најбоље се одсликавала у издањима библиотеке „Политика и друштво”. У предратним круговима интелектуалаца, научних, националних и јавних радника, било је уобичајено да се објављују књиге под насловом „Политички списи”. Политичке расправе у споменутој библиотеци бавиле су се проблемима штампе и конкордата (Михаило Илић „Шта треба изменити у Закону о штампи”, Београд, 1914) односно цркве и државе (Љубомир Радовановић „Одвајање цркве и државе у Француској”, Београд, 1937) па чак и разматрањима о савременим идеолошким фронтовима, посебно политици Народног фронта уочи Другог светског рата (Владимир Св. Симић: „Идеолошки фронтови”, Београд, 1937; Михаило С. Петровић „Француска политика и влада Народног фронта”, Београд, 1938).¹²⁰

Када је реч о либералној демократији Љотић указује и на једну законитост која се, изгледа свесно прећуткује - реч је о томе да је феудализам иступао отворено, а либерална демократија под видом „братства и слободе”. Постоји чак извесна разлика вели Љотић, у материјалном погледу у корист феудализма: „господар је био принуђен да се стара о исхрани и одржавању радне снаге, данашњи експлоататори немају ни обавезе ни интереса да се о томе старају”.¹²¹

Систем либералне демократије сходно негирању индивидуалистичког начела, теорије друштвеног уговора и народне суверености, Љотић сагледава и кроз партијско-котеријашки систем политике и политичког представљања, који треба да буде измењен кроз основни став у друштвеној политици, и огледа се у следећем: „*Не виде међутим да мора бити промењен основни став у политици*, онај став који, с једне стране, велике проблеме државне судбине своди на проблеме партијске, котеријашке, кликашке и личне, - а по коме је, с друге стране, оруђем државне и народне политике учињена баш странка, а у странци котерија

¹¹⁹ Ђ. Тасић: „Права и дужности грађана: Шта је правна демократска држава?”, Нови Сад, 1925, стр. 6.

¹²⁰ Овај преглед политиколошке баштине ваља допунити и с још неколико радова који су на граници између политике и економије: Др Слободан Драшковић: „Аутархија или светска привреда”, Београд, 1937; др Милан Жујовић: „Економски и социјални основи Декларације права”, Београд, 1937; др Љубомир С. Дуканац: „Привредно уређење федералних држава”, Београд, 1940, али и геополитичке студије, попут књиге др Андрије М. Ристића: „Дунав – геополитичка студија”, Београд, 1939. год. и Луке Смодлаке „Скандинавизам”, Београд, 1940. год. Поред наведене библиотеке за истраживаче међуратне политичке баштине (укључујући и научне часописе и листове), интересантни су наслови појединих аутора објављивани и у другим библиотекама и едицијама, попут: „Демократске библиотеке”, „Републиканске библиотеке”, „Социјалистичке књижаре Туцовић”, „Француско-српске књижаре А. М. Поповић”, „Седме силе” едиција: „Документи данашњице”, „Национални списи” итд.

¹²¹ Димитрије Љотић: „Чудна спрега”, „Отаџбина”, бр. 90, 1. децембар 1935. год.

и клика. - Тек се после могу, у њиховој скупности, решавати тешки проблеми наше политике”.¹²²

Исто тако, јасно је да због отуђености читавих друштвених слојева, а поготову владавине политичке олигархије, атомизације друштва и појединаца што се огледа у друштвеном и политичком феномену друштва, поиманог не као организованог друштва и заједнице, већ скуп појединаца, гомили, бесловесној светини, политички систем либералног капитализма - либерална и парламентарна демократија „не може бити добра за сва времена, а најмање за ово време, у коме је очигледно да либерални капитализам не може бити очуван и одржан. Не само да ће због тога морати да претрпи велике измене парламентаризам, већ и сама либерална демократија”.¹²³

Аргументе у прилог неефикасности парламентарног система, како се 30-тих година 20 века говорило - „кризи парламентаризма и демократије” Љотић је сагледао у једноставној чињеници да он представља „збрку власти”, тиме производећи неред и одговорност, јер се посланици више интересују за рад управне власти, па су стога, скупштине готово по правилу немоћне, владе скучене, а што је најстрашније - нема ни толико потребне одговорности пред бирачима. Стога, земљи треба парламенат способан и самосталан, а влада одлучна и снажна и само тако парламенат може да изврши свој а влада свој задатак.”

*”Ми дакле нисмо против парламента” вели Љотић „и ако смо против парламентаризма. Напротив, јесмо за такав парламенат, који ће бити истински и достојан израз правих и живих народних снага, способан да изрази општу вољу, а нарочито да одржи друге државне власти у поштовању закона, у границама те изражене опште воље”.*¹²⁴

Љотић је негирао и нововековне идеје Француске буржоаске револуције да су људи слободни и једнаки. Бити слободан, односно независтан, и уживати у благодетима слободе, правде и једнакости, путем општег права гласа, није могуће остварити у друштву где влада неслобода, неправда и неједнакост људи говорио је Љотић и наглашавао: „А оно се постиже учешћем народних сталежа, уместо либерално-политичких странака у народном представништву и процесу одлучивања.”

Ако се пође од ових премиса, онда је могуће поставити и питање о томе шта чини основу Љотићевог схватања демократије? Љотић је веома јасан и прецизан, још августа 1935. године када је наглашавао да ако се под демократијом разуме такав облик владавине, који се заснива с једне стране *само* на општем и једнаком праву гласа, а с друге стране на парламентаризму, „онда ми признајемо отворено да смо против такве демократије;

¹²² Димитрије Љотић: „Комедија у трагедији”, „Отаџбина” бр 77, 25. август 1935. год.

¹²³ Димитрије Љотић: „Браниоцима демократије”, „Отаџбина”, бр. 75, 11. август 1935. год.

¹²⁴ Исто.

Против смо, јер не брани довољно баш народне интересе, пошто иде на руку изборним фалсификатима, а тиме ствара парламенте и владе мање вредности;

Против смо, јер омогућава збрку власти, а тиме неред и неодговорност, чиме опет држава не може да изврши своје дужности према народним интересима.

Али против смо и зато, што се таква демократија не може одржати; и кад бисмо и били за њу она би се срушила, јер се и њена економска основа, либерално-капиталистичка привреда, не може одржати”.¹²⁵

Поред ових аргумената, он је образлагао и објективне разлоге због којих није одушевљен и идејом парламентаризма, из простог разлога што је то „систем погађања око власти, грабљења око плјачке, узурпирања свих права народних, надвлашћивања народа, изигравања народних животних интереса”.¹²⁶

Али, то не значи да је Љотић био искључиви противник парламента и парламентаризма, односно, против правог и јаког представништва народног „које ће имати најширу законодавну власт и стварну контролу над радом Владе. Зар нам оно што се кроз године дешавало код нас не говори довољно, колико је парламентаризам лажно претстављао народ? Зар онолике анкете о разним аферама у јеку нашег парламентаризма, - с којима се десило по пословици: појео вук магарца, - не говоре јасно о вредности тога система? Који је министар у то слатко и толико хваљено доба нашег парламентаризма одговарао за своја недела која се граниче с издајством народа? Да ли је тај парламентаризам решио бар које животно питање онако, како захтевају интереси овог народа? Место свега тога тај наш парламентаризам само је *сметао да се ствари правилно решавају*”.¹²⁷

Имајући у виду тзв. „хрватско питање” у међуратној Краљевини Југославији, Љотић је његово решавање видео кроз критику либералистичког начела, увидевши да демократија аутоматски не значи и не омогућава децентрализацију и самоуправу, већ, напротив - од либерално-демократског система нема централистичкијег система, као и народне и обласне самоуправе.¹²⁸

Оправдано разликујући две револуције, ону рушилачку и супротно њој - градилачку, Љотић је септембра 1935. године, а и касније, свим срцем и политичким умом припадао оној другој где „радиће не рушилачки бес масе, већ ће милосрдна и разумна љубав управљача: као лекари ће пећи и сећи само оно што треба да буде уништено, чувајући драгоцене снаге, вредности и богатства за народну целину, враћајући јој на тај начин оно градилачко одушевење које организам, ослобођен гадних из-

¹²⁵ Исто.

¹²⁶ „Димитрије Љотић: „Какву политику хоћемо”, „Отаџбина”, бр. 91, 8. децембар 1935. год.

¹²⁷ Исто.

¹²⁸ Димитрије Љотић: „Неоправдана радост”, „Отаџбина” бр. 71, 14. јули 1935. год.

расли, осети одмах после тога, а у исто време ослободиће и упутиће то градилачко одушевљење оним путевима којима је давно требало да иду.

Ми смо за ову другу револуцију. Ви бирајте. Само знајте да избор избећи не можете. Ако га и одложите, у ствари *бирате већ оно горе и теже*".¹²⁹

Из целине народног, светосавског, традиционалног и надасве националног бића, његове органске природе, произилази и природна негација концепта класа, класне борбе, из једноставног разлога што народну снагу не може дати „једна класа, или један сталеж, или једна покрајина, или једно племе, или једна вера, - већ цео народ.

На таквом гледишту ми стојимо. И тако и радимо. Радимо на политичко друштвеној општеној организацији".¹³⁰

Љотић је био и мишљења да сталежи и сталешка демократија, као прави представници народних интереса јесу основе демофилије, јер ће тако бити решавани сви народни интереси.¹³¹

У реализацији концепта органске државе великих народних сталежа, односно органске сталешке скупштине, готово по правилу се заборавља начело: „У *органској држави* и ако постоје супротности интереса, постоји и спроведен је до максимума, као и у органском животу, *принцип солидарности - а не борбе*".¹³²

Осврнувши се још једном на идеју сталежа и сталешке државе, Љотић је видео само два излаза: један - задружне и органске државе - који хоће да ограничи необуздану игру индивидуалних интереса у привреди, политици и другим друштвеним односима и интересима целине, а да при томе сачува породицу, приватну својину, приватни подухват, људску слободу, достојанство и право, и друго је комунизам са бољшевичком државом, у коме се, истина, необуздана игра индивидуалних интереса у економији и политици стварно обуздава, али по скупу цену рушења породице, укидања својине, ограничења људске слободе, достојанства и права.

Трећег излаза нема. *Они који то не виде, у ствари, гурају ствари баиш на други излаз*".¹³³

Темељно место Љотићевог схватања органске револуције, критике индивидуалистичког начела, изводи се, на посредан начин из конзервативне критике француске грађанске револуције. Не случајно, један поглед на преглед књига из Љотићеве приватне библиотеке, показује да

¹²⁹ Димитрије Љотић: „Две револуције”, „Отаџбина”, бр. 78, 1. септембар 1935. год.

¹³⁰ Димитрије Љотић: „Сваком своје”, „Отаџбина”, бр. 67, 16. јуни 1935. год.

¹³¹ Димитрије Љотић: „На други приговор”, „Отаџбина” бр. 92, 15. децембар 1935. год.

¹³² Исто.

¹³³ Димитрије Љотић: „Два излаза”, „Отаџбина” бр. 76, 18. август 1935; Упореди: „Стамболијски о политичким партијама и сталешким организацијама”, „Отаџбина”, бр. 90, 1. децембар 1935. год.

је већина француских аутора, што вуче корене из младалачких дана проведених у Француској. Љотић у раду: „Истинска револуција” из децембра 1936. године, пише и то да „све невоље савременог друштва потичу из индивидуалистичког начела на којем је, пре сто педесет година, дефинитивно, француском револуцијом, друштво људско постављено.

Ово је начело узело јединку људску као суверено мерило стварности, заборављајући њен однос према Васељени, раду и породици, заборављајући при том да без породице и без реда јединка не би могла опстати губећи из вида да само постављена у правилан однос према Васељени, јединка људска може бити схваћена.

Окренувши тако наопачке поглед на свет, овај индивидуалистички тип породиио је материјализам капитализам и политичку демократију, па је тако дошло до данашњег материјалистичко-демократско-капиталистичког друштва”.¹³⁴

Није марксизам револуција, сматрао је Љотић, из простог разлога „јер потиче из истог индивидуалистичког начела. Ма како чудно то изгледало, марксизам је не само непосредни историјски, већ природни логички и морални наставак данашњег друштва”.¹³⁵

Револуција је прекид једног природног развитка, а марксизам није то. Напротив, он је „најприроднији развитак индивидуалистичке победе у осамнаестом веку. Он излази из досадашњег поретка као пиле из јајета. Он се разликује од данашњег материјалистичко-капиталистичко-демократског друштва, не по суштини, већ по обиму.

Данашње друштво је материјалистичко. Марксистичко ће бити материјалистичко без стида, пошто је држава једини капиталиста, једини послодавац, једини господар - све опет у рукама једне партије”.¹³⁶

Данашње друштво додаје Љотић, почива у политици „на демократским начелима да су људи сви једнаки и да је народ, као народ, суверен. Марксизам ће из тих истих начела, гвозденом логиком, укинути све слободе и сва права.

Остане ли се, на силу бога, при данас владајућим друштвеним односима, онда је природни излаз марксизам”.¹³⁷

Излаз из оваквог стања је у једној правој и великој и истинитој револуцији. Али, опомиње Љотић: „Ова револуција не тражи, на силу бога, рушење и крв као бољшевизам, али ипак је једина истинита револуција, јер она у основи, и из основа, мења садашњи поредак.

Она удара у материјалистичко схватање света.

Она напада на капиталистички поредак друштва.

Она обара демократску заблуду политике”.¹³⁸

¹³⁴ Д.В.Љотић: „Истинска револуција”, „Отаџбина”, бр. 144, 18. децембар 1936. год.

¹³⁵ Исто.

¹³⁶ Исто.

¹³⁷ Исто.

¹³⁸ Исто.

На вечиту дилему, или боље речено за многе никад докучиву формулу о томе како настају револуције, уопште, шта је суштина феномена револуције, Љотић сматра да сваки поредак чини извесну равнотежу, а да ни у једном поретку, дужности и права не могу да буду подједнако распоређени на све чланове, тако да ма какав био поредак, ако они што имају права, части, испуњују дужност потпуно - „нема нити може бити револуције. Та зграда друштвено-политичка је чврста, постојана. Али, подсећа Љотић, „деси ли се обрнуто, деси ли се да они што држе власт, имају права, обасути су почастима, уживају сласти, а забораве на оно главно, због чега је управо та власт у њиховим рукама, од куда им и због чега су им та права, почаст и сласти - забораве на дужности, онда се равнотежа поквари, зграда друштвено-политичка се љуља и мора, мора да се сруши. *Ето тако настаје револуција*”.¹³⁹

Револуције, сматра Љотић, настају пре свега и услед раслабљености духа, „одвајања права од бремена”, „сласти од горчине”, и монархије овај удар издржавају тако што монарси, цареви и краљеви, - „ако племство, - ако властодршци забораве да им у животу мора право с бременом бити скопчано, - ако хоће да одвоје, противно природи ствари, оно што се одвојити без огромне и непосредне и неминовне опасности не може, - онда долази револуција, - онда мора доћи револуција, онда се мора и небо и земља устремити на такав поредак, *а да друга настане судија*”.¹⁴⁰

За разлику од историјског материјализма који историју своди на димензију људске економије, и оне што људску историју „излаже у животима царева, краљева, ратовима и биткама...”, Љотић истиче трећу занемарену димензију - људски дух не само појединца, већ заједнице, а огледа се у томе што је у стању од малог, нејаког и сиротог народа „да направи пресудног историјског чиниоца, - да га узвитла и да га учини снажним као олују, - да га баци с једног континента на други, - да га учини неодољивим освајачем великих царстава, рушиоцем неосвојивих бедема, поседником неоцењених блага, наследником префињених култура, које он и гази и не разуме, али на крају одбацивајући оно савим супротно његовом духу, узима оно што му годи”.¹⁴¹

Стога, добро схватајући и познавајући суштину болшевизма у Русији, Љотић је вазда упозоравао народ: *”Чувајте се владе антихриста. Будите обазриви и опрезни, и лукави према његовој лукавости. Стотину одела и маски ће променити да учини што је наумио. Чувајте се за времена*”.¹⁴²

Др Драган Суботић

¹³⁹ Д. В. Љотић: „Како настају револуције”, „Отаџбина”, бр. 138, 24. април 1937. год.

¹⁴⁰ Исто.

¹⁴¹ Д.В.Љотић: „Слабост духа”, „Отаџбина” бр. 157, 17. април 1937. год.

¹⁴² Димитрије Љотић: „Мистерија Исусова”, „Отаџбина”, бр. 159, 1. мај 1937. год.

АУТОРИТЕТ ¹⁴³

Ауторитетом се често пута погрешно назива нешто што истиче из других односа и других тежња, које немају ничег заједничког с оним из чега истиче прави ауторитет. Ауторитет потиче из *способности и моћи* једног човека да *уреди* извесне односе, из његове *храбрости и одлучности*, из поверења и угледа које ужива код других људи, из брзе решљивости у сваком моменту и обезбеђеног успеха за све веће потхвате, из моћи *предвиђања и предупредивања*, из способности *правилног просуђивања и процењивања* људи и догађаја. То су најглавнији извори из којих се рађа и развија ауторитет уопште, а поименице политички ауторитет.

Може један политичар и десет пута бити председник владе, може други и пет година без промене седети на министарској столици, може трећи бити стари парламентарцац, четврти врло окретан превртач у политичким ситуацијама, пети вешт интригант и партизан, али тим својствима не може се стећи ауторитет.

Ауторитет не може створити ни сила. Употреба силе без ауторитета - назива се насиље. *Али ауторитет ствара свога носиоца оном силом којој се свесно и добровољно подвргавају милиони.* Ауторитет човека без ауторитета не ојачава се људима сличних својстава, па ма их на стотине било.

Политички ауторитет представља велико поверење најширих слојева народних, да је политика коју носи и води тај политичар најбољи пут ка народном обезбеђењу и унапређењу, он тражи високу *моралну вредност и жртвовање* свих личних интереса. Ауторитативни политичар жртвује и свој живот циљу који је поставио, *општи заједнички интерес* њему је изнад свега. Зато је и био херојски Краљ Александар велики ауторитет. зато је и пошао цео народ наш за њим 6. јануара 1929.

Само ауторитети оваквих моралних квалификација могу обезбедити једно створено стање и учврстити стабилност једне политичке ситуације. Не помаже ту ни водећи положај, па ни највиши положај у држави, ако личност која га представља нема својства и одлике ауторитета.

* * *

Правац наше државне политике од 6 јануара 1929 заиста је тражио велике и крупне ауторитете као носиоце. Блаженопочивши Краљ Александар могао је заиста својим великим ауторитетом пресећи Гордијев чвор и насупрот свима, чак и јаким и моћним партијама политичким од пре 6 јануара и њиховим вођама, учинити крај... Али после тога ту ситуацију створену великим Краљевим ауторитетом требало је изградити у онај величанствени систем, како је то замишљено.

Ми се не можемо упуштати у оцену величине и каквоће ауторитета људи који су били овлашћени да ту велику мисао спроведу, али је наше најчасније уверење, да би се могли далеко већи успеси постићи према великим могућностима, које је пружила Краљева широка замишљао.

¹⁴³ „Отаџбина”, број 35, 28. октобар 1934. год.

Данас после марсељског атентата нама је света грађанска дужност да објективно кажемо, јер не желимо да се дело од 6. јануара извргне или да се врате несрећне партијске прилике и роварења...

Ми морамо то да кажемо, јер тежимо потпуном *органском* провођењу програма од 6. јануара и тежимо не привидном већ *стварном духовном уједињењу*. Ми тражимо и боримо се за *органску Југославију*, за искоришћење високих *моралних вредности* нашег народа, за одухотворење велике *националне мисли* коју је Краљ Александар тако дубоко схватио...

Нисмо то дужни само оним стотинама хиљада жртава нашег народа који су своје животе дали за ову високу мисао у вековном хрвању с многобројним непријатељима нашим, дужни смо то данас и огромној жртви југословенске мисли и националног јединства, Витешком Краљу Александру I Ујединитељу.

И ми желимо континуитет с великим начелима шестојануарског прогласа, али не сматрамо, да се тај континуитет може одржати и учврстити методама политичким од пре 6. јануара. Акт од 6 јануара и политика после 6. јануара до данас нису идентични појмови. Напротив... И зато ми мислимо, да се за вођење те политике морају наћи други успешнији и савршенији путеви и начини. Њих има. На њих је најбоље показао народ наш од јадранског Сплита до Тополе, целим путем куда је прошао мртав Краљ, највећи и још данас живи ауторитет.

Ауторитет ће стећи само они, који овај пут разумеју. Ауторитативну владу добиће наша земља тек кад се послуша глас, како је југословенски народ одговорио на последње речи нашег Краља.

Држава није *механизам*, она је *жив организам*, стално у кретању и у преображају. И никаква политика, а нарочито она коју нам је 6. јануар предочио, не може се изводити механички, већ органски: скупљањем и активирањем свих народних снага, повезивањем и упославањем на великој народној њиви свих посленика, и оних најмањих, на тешком послу око провођења у живот оних великих начела.

Оживотворити треба 6. јануар, а не само механички спроводити неке његове тежње. Није довољно за овај посао „да будемо само добри грађани и да нарочито у оваквим данима када видимо како раде наши државни непријатељи против наше земље, радимо свим снагама за њен унутрашњи мир и општи напредак”. То је захтев за свако време државног живота, па и онда кад су најнормалније прилике. Много више тражи садашњост нашег положаја и у земљи и у свету.

Ми морамо у најтеже време у међународном животу не само да решавамо привредна питања и учествујемо на утврђењу светског мира, већ нам је судбина доделила да у таква тешка времена створимо нову свест и нову вољу у овом народу, сродном крвљу, језиком, обичајима, али разједињеном вековима различном државно-политичком судбином. Тај задатак је још више отежан смрћу Великог Носиоца ове идеје. А та идеја мора нам постати врховни закон.

И зато наша државна политика мора поћи таквим путевима и мора се служити таквим методама, којима ће се цео народ наш запослити у изграђивању ове нове свести и нове воље. То су нам јасно показали и дани, велики тугом али велики и неизмерношћу срца и душе нашег народа.

Ко пође тим путем, он ће себи створити и прави ауторитет у нашем народу, јер ће га народ осетити и непосредно примити као што је осетио мрвог Краља.

Ми ћемо видети „решеност да се води и даље шестојануарска политика” тек у чињеници, ако осетимо заједно с целим народом да се иде трасом коју је обележио наш народ жалећи за мртвим Краљем.

ЦРНИ И ЦРВЕНИ ¹⁴⁴

Жртву плаћеничког марсељског атентата ожалио је готово читав свет. Ретко је један вођа народа икада изазвао таква посмртна признања и тугу. Унутар наше земље, атентат је дошао као гром из ведра неба. Није се веровало у могућност смрти, и када је тешка истина постала извесна, формирао се искрени бол као за најрођенијим. Не само блиски, не само свесни, одани или не, лојални или не, режимлије или опозиционари; него цео народ, народ у своме бићу и основи, народ у души, народ у свести, осетио је и манифестовао искрен бол и дубоку жалост.

Она пука сиротиња: варошки радници и занатлије; она пука сиротиња: сеоски мали и скромни људи; сви они, који стрпљиво носе своје бремене и не траже ништа до честитог посла, ожалили су Владара као свога Оца! Овај само факат довољан је, да од ожаљеног формира епску личност.

Али на страну тај дубоки бол. На страну и оно учешће са свију страна, јер је о томе већ речено.

Једно учешће пак изазвало је опште изненађење. Ово је велико и значајно само по себи.

Совјетска Русија од револуције па овамо, први пут узима учешћа у тузи за једним крунисаним владаром!

Значајно јесте! Интересантно јесте! По свему заслужује да бацимо посебан поглед.

I

Марксизам је очито противу свију крунисаних глава, јер у својој основи носи борбу против оног привредног и правног поретка, из кога сматра да монархија произилази...

Према томе, логично би било, да овога пута марксизам, с правом или не, буде равнодушан.

Напротив! Овога пута марксизам је и званично ожалио жртву марсељског атентата. Не само то, *него је марксизам огорченији противу интелектуалних убица него остали!* Отуда овај обрт и, ако хоћете, чудо? Комунистички „Иманите” огорченији је противу интелектуалних *убица него сви остали...*

Радио у Москви у току дана жалости имао је интересантан програм. Сваког наредног сата спикер је објављивао: „За смрт Југословенског Краља Александра I криве су” и ту је додавао имена двеју европских држава.

¹⁴⁴ „Отаџбина” број 36, 4. новембар 1934. год.

Високи функционери у Кремљу овога пута су изишли из посматрачког става. Јасно су и *отворено изјавили, да се они у овим данима туга налазе уз своју браћу с југа*. Чак су поменули и оних добро опремљених дисциплинованих петнаест милиона бајонета, којима данас располаже Совјетска Русија!

Људи у Русији су овејани реалисти. Они када говоре знају зашто то чине и њихови говори *нису празне фразе*. А овога пута, они су говорили, они су били чак и јасни и отворени. Стаљин, овејани револуционар и тврда срца, благонаклоно је гледао и слушао оне изјаве, па чак узео и учешће. *Први пут тај закончани и тајанствени човек изиђе из резерве!* Ствари су више него значајне, више него интересантне. Због тога је ваљда, у први мах, то и збунило неке наше марксисте. Доказ, да ови последњи нису у току појава и развића.

II

Идејно Руска револуција имала је за циљ да постојећи привредни и социјални поредак замени својим схватањем. Она је једноставно тежила, да силом устроји друштво онако, како то „треба да буде” по схватањима Марксове науке. Ове прогресивне тежње добиле су још раније свога израза у Трећој-црвеној-интернационали, која је уједно *била представник духовне и политичке мисли организованог светског пролетаријата*. По преузимању власти у Русији, чему су на руке ишле историјске прилике, Совјетска Русија постаје званичан представник и стваран форум, као и центар духовне мисли пролетаријата.

Тако, стварно, Трећа интернационала остаје само форма, да је доцније Совјетска Русија потпуно духовно и политички наследи и апсорбује.

Од првобитних идеолошких постулата, који су били руководни, овај сада стварни и званични форум по сили историјских захтева чини скретање у десно. Тако, гола је истина, Трећа интернационала одлази у позадину и постаје форма без садржине, а званичан форум, Совјетска Русија, одлази знатно у десно. Отуда мисао код ортодоксних марксиста (Троцки) за оснивање Четврте интернационале.

Овај духовни и политички преокрет, овај правац који је несумњиво прогресиван, изазвао је реакцију са других страна. Са ситно-буржоаским срединама и сељачким напрегнућима, догађаји у Русији као да имају извесне везе; али све до данашњег дана Совјетска Русија остала је непомирљиви и опасан противник крупног капитала.

С друге стране по мишљењу совјетском, крупан капитал није остао миран пред овом крупном опасношћу. Он приступа такође организацији ради заштите својих интереса. У Италији крупан капитал преко фашизма туче социјалисте и заснива један груб поредак. У Мађарској крупан капитал туче социјалисте и спасава један поредак који се у двадесетом веку противи сваком здравом схватању. У Аустрији социјал-демократе премлатио је крупан капитал и обезбедио новом поретку благонаклону асистенцију Италије, односно фашизма. А и дан дањи, Мађарску одржава капитал тешке индустрије. Ревизионистички покрет створен је из интереса тешке индустрије и неки богати магнати, који под старе дане праве пропагандна путовања и муче старе кости нису ништа друго него агенти крупног капитала.

Иако духовно и идејно неизграђена, ова организација крупног капитала располаже огромним резервама, помоћу којих и бивствује, па ствара и доста неодређену и непознату организацију - Црну интернационалу. За разлику од црвених, ови *црни теже да силом формирају овакво стање какво је некад било или да бар силом задрже точак историје*. Отуда је ова организација реакционарна, као и њене тежње.

III

„Иманите” отворено подвлачи да је граф Бетлен члан Црне интернационале, а исто тако, посредно али сасвим јасно, даје на знање, да је Црна интернационала убила југословенског владара.

Да ли нам је сада јасно зашто Совјетска Русија, па и европски црвени другови, устају противу правих убица југословенског владара... и зашто саосећају за њим тако срдечно.

Па ипак можда није довољно јасно.

У своме постанку црвена интернационала је хтела вечити мир међу људима. Нико га данас можда више не жели од Совјетске Русије иако њена војничка спрема постаје већ легендарна. Она се сва бацила на економска и социјална питања, а за ово решење мора да се има мир и несметано делање унутар земље.

У своме постанку Црна интернационала носи сукобе међу народима, *јер у тим сукобима и леже њени интереси*.

Југословенски Владар био је заточник и војник мира. Он је по томе био ближи Совјетској Русији, Он је по томе био ближи и осталим марксистима. Он је био Владар једне ситно-буржоаске земље, у којој се капитализам није ни изградио, а у којој су први почеци изграђивања ометени настојањем Владара у интересу малих људи и ширих слојева народа. Он је и по томе био ближи Совјетској Русији.

Најзад, Он је био Владар словенских племена на југу, а ова племена осећају крвну везу са браћом на северу. И по томе је Он морао бити присан Совјетској Русији, јер ипак крв није вода.

И најзад, Совјетска Русија је иступила на међународни буржоаски форум у Женеви баш због рада Црне интернационале. У овим историјским моментима, међународни интереси и путеви словенских племена, како на југу тако и на северу, чудно су се били сплели у потреби заједничких животних интереса и циљева.

Ево, на томе раду пао је југословенски Владар и његову смрт морала је Совјетска Русија самим тим искрено осетити, као и „Иманите” у Француској. А циљ, ових редова и јесте, да потврди да је то осећање морало бити искрено.

ДУГУЈЕМО ОБЈАШЊЕЊЕ ¹⁴⁵

Дугујемо објашњење неким приговорима, које су учинили пријатељи, а које могу искористити и можда искоришћују злонамерни.

¹⁴⁵ „Отаџбина” број 36, Београд, 4. новембар 1934. год.

„Отаџбина” се не чита без континуитета. Она се од свога оснивања до данас старала да програмски и у органској вези, с нарочитог гледишта на нашу стварност, на наше прилике и на нашу прошлост износи нове погледе о нашој данашњици и о нашој будућности. Не пише се у овом листу из кабинета, већ из живота, не препоручује се оно што су други учинили, већ оно, *што би смо ми морали учинити* према нашим социјалним, моралним и политичким односима. Из проучавања свих односа наших, старали смо се да дамо најповољнија решења. Далеко смо од тога да смо апсолутни, да мислимо да „ништа боље на свијету нема” од онога како ми мислимо и приступачни смо сваком разложном и убедљивом мишљењу, па ма и друкчије од нашег било. Исто тако далеко смо и од тога да злонамерно критикујемо рад других, да *одричемо заслуге прошлости*. Напротив, ми смо толико пута нагласили, да гради-мо на свему ономе, што се до сада радило, само идемо за временом напред. Ми смо нарочито подвукли, да је још, док смо били у старим странкама, имало много људи у нашим странкама с којима се по својим моралним схватањима нисмо слагали, а у другим странкама опет људи с којима смо могли заједнички сарађивати.

И данас све то подвлачимо. Ми поштујемо многе часне и светле карактере из бивших странака, ми им признајемо и велике заслуге, ми им захваљујемо за њихов поштен и несебичан рад. Али ми ипак не можемо данас да идемо оним путевима и оним политичким правцима, којима су они ишли. Ми смо толико пута наглашавали, па то и да поновимо, да смо најдубље убеђени, да се старим страначким политичким методама и средствима не могу постићи они велики национални и државни задаци који се постављају пред нама.

Али то не важи само за старе странке. Још више то важи за новоосноване, које су требале донети нешто *ново*, а само рђаво примењују оно *старо*. И то смо раније казали. Не отварамо ми палбу на старе странке и старе политичке људе. Не боримо се ми ни против нових странака, рђавог издања оних старих. Ми желимо својим листом, да *обавестимо* наш род да постоје *нови политички правци, нови путеви* социјалног, економског и моралног уздицања нашег народа. Ми тежимо да створимо *нову политичку свест и нову политичку вољу* у нашем народу, да бисмо створили и *нову снагу* његову за одбрану државног и народног јединства, за подизање народног благостања, за стварање нове вере у величину и моћ наше отаџбине.

Ми не стварамо *фронтове* ни према коме, али бранимо своје уверење према свакоме, јер верујемо у потребу његовог *оживотворења*. У овој средини где има доста заспалих савести, где се често врше одабирања на горе, ми желимо да новим политичким методама, успешнијим од досадашњих, онемогућимо такве радње. Тежимо профилакси политичкој која ће *спречити искоришћавање политике*, а упутити је у правцу рада за заштиту народних интереса.

Ми ћемо се највише радовати и с највећом лојалношћу и оданошћу одазвати увек и у свако време свим старим политичким људима, високе моралне вредности, *часним и поштеним*, пожртвованим и родољубивим, ако нас позову на *нове* путеве политичке сарадње, *ако увиде, да старе страначке методе треба заменити новим*. Али ми из љубави и

поштовања према тим личностима не можемо заборавити на оно што сматрамо *врховним законом и снагом* наше отаџбине.

ОД НАС САМИХ - ПРЕ СВЕГА ¹⁴⁶

Нека нам опрости честити пријатељ, што овај разговор износи „Отаџбина” и ако он није био томе намењен.

Али, пријатељеве речи, изговорене у четири зида и пред три лица, дале су нам утисак речи пророка. Није могуће закопати у себи те речи и мисли. Оне звоне као звона и одјекују као труба. Зато их не можемо само за себе задржати, па отуда их износи „Отаџбина”.

- „Примите, браћо, - говорио је пријатељ пријатељима - примите смрт нашег Краља као опомену:

„Две су земаљске предности за нас драгоцене отаџбина и Краљ. На прво место долази отаџбина, јер јој и Краљ служи. И зато са страхом примите трагичну смрт Краљеву, као опомену онога који управља судбином света. Он нам је узео Краља, да би нас опоменуо да чувамо отаџбину. Узео нам је оно мање, да би нас опоменуо да савесније чувамо веће”.

И док су пријатељи као под теретом, утонули у мисли, под овим дрхтавим речима, пријатељ је указивао на свакидашњи утицај Неба у нашем животу, на ташту уображеност човека који хоће Безграничном да поставља границе, на нашу историју, која је пуна оваквих истих чудесних доказа интервенције и опомене Провиђења.

„И пошто је Краљ изговорио оне речи: „Чувајте Југославију”, наставио је пријатељ, - *не примите их само као последњи аманет једног драгог лица, ни као врховну заповест толико жаљеног Владара, већ их сматрајте као извештај и опомену човека чије су очи већ угледале дубоку стварност духовног света, па нам са границе овоземаљског царства свега у две речи говори исто то, што сам вам ја у толике морао да докажем.”*

А затим је убедљиво указао на чудесну светост наше историје, на очигледну намеру Творца да она буде суд (пехар) славе; на наше грехове који су ишли на то, да од њег створе суд срама; на стрпљење Вишњег, који враћа суд у огањ патње и муке искушења, ради крајњег извршења своје намере.

„Не угледајте се зато на туђине, *не примајте туђинске грехове*, унесите се у свој народ и тамо пробудите спавале светиње, живите по гласу свога народног духа, јер пехар славе не може се угледати на суд срама...

„И нека нико не мисли да је потпуно невин за тешко стање у којем се отаџбина налазила и налази, као што ћемо сутра сви бити криви ако нам се догоде веће несреће”.

И како нико ништа не одговори, пријатељ продужи:

- „Који је тај закон остао од нас самих неповређен?! Ко је тај који нема ништа себи да пребаци? Кад би таквих било, другачије би се дисало. Зато је велики онај мој Херцеговац, убоги сељак, што обухваћен те-

¹⁴⁶ „Отаџбина” број 37, 11. новембар 1934. год.

шжом тугом због кобног гласа, идући погнуте главе по својој кршу, као по опустелом двору, без речи: *дохвати камен и удари себе у чело!* То није оно стереотипно „теа сула“ већ истински удар, који задаје бол глави која је загрешила... И то он, честити, сирови херцеговачки сељак..! Ови овде, што живе распусно и заиста грешно у запарљености своје душе, никад то неће осетити...

Зато овај истински и велики бол што осећамо, ваља неговати. *Не ваља дати да ова рана зарасте!* „Ништа нас не чини тако великим, као велики бол!”

- „Ако рана зарасте, престаћемо и бол да осећамо. А онда је *заборављена и велика опомена*. А онда ће продужити грех да се умножава, - а чаша је и тако пуна!

Пазите! Изгубили сте Владара, чувајте отаџбину!”

Пријатељ престаде. Ми не отворисмо уста. Споља је долазила граја великога града. Сумрак је све јаче сенчио ствари. Па ипак, наша четири зида као да су до краја земље била размакнута! У нашим тренуцима огледала се вечност.

А јунак и апостол опет проговори:

- „Чувајте Југославију”, довикнуо је Краљ с прага вечности. Али *пре свега чувајте је од вас самих*, рекао би Он да је имао више времена.

Нека то пропусти кроз своја срца они који земљом управљају. Није само то глас Господарев, што тако поручује; не, *то је глас обавештеног, најбоље обавештеног*. Нека добро пазе шта раде, па чак и шта мисле. Нека буду верне слуге у истинској служби. Нека у власти не траже себе и своје интересе. Тако ће причинити велику радост Ономе за киме плачу, ако су у стању такву службу да пруже. Ко то не може, нека иде с таквог места. Престали су дани весеља и пировања. Настали су дани туге и бриге. Нека дођу они који могу да испуне и схвате поруку обавештеног.

Нека то пропусти кроз своја срца они који су богати, силни и учени. Нека се упитају да ли је њихово богатство, њихова сила и знање служило Отаџбини? Зар нису своје богатство, своју силу и своје знање себи поставили за највећи и најсветији закон, а све свето томе жртвовали! Колико су пута свете законе погазили да стекну своју моћ; и колико су опет пута, дошавши до те моћи, газили и даље оно на чему све почива?! Најтврђа су њихова срца, најтеже је допрети до њихове душе! Тешко да ће они увидети и осетити, да издаје своју отаџбину онај, који јој светињу гази!

Нека то пропусти кроз своја срца и сиромаси, мали и нејаки! Неволје су размекшале њихова срца и учиниле приступачним за овакве светиње. Јесу сироти, мали и нејаки, али и они нису без грехова. Нека и они чувају своју земљу од самих себе! Тако им је поручио Краљ са највишег врха у својој животу”.

А затим устаде пријатељ и заврши:

- „И зар мислите да има иког другог у свету ко би Југославији могао што трајно учинити, осим нас самих?!”

СТВАРНИ МИР ИЛИ ПОТАЈНИ РАТ? ¹⁴⁷

Ових дана, и од пријатеља и од непријатеља добијамо поруке да очувамо хладнокрвност, да не дозволимо да се из марсељске трагедије развије светска катастрофа, да се у интересу светског мира, можда одрекнемо потпуног расветлења овог болног догађаја.

Има пријатеља - (и таквих у чије пријатељство нико од нас не може да посумња) - који са страхом читају како резултати марсељске истраге све више указују да је ово недело организовано уз обилну помоћ извесних страних држава. Њима је јасно да оваква ситуација намеће и Југославији и осталим мање заинтересованим државама извештај став. Они дрхте пред тим ставом због тога, што им се чини да је његова последица нов - и још страшнији - светски сукоб. Клањајући се жртви марсељског злочина, уверавајући нас у своје и опште симпатије, они би били врло благодарни и истражи, ако не би сваку појединост утврдила, и нама, ако би смо могли да се задовољимо са мање светлости.

Никоме ваљда није мир тако драг и потребан као нама. За нас рат није никад био шићар и разонода, већ преозбиљни и судбоносни јуначки посао. Наша историја нам је, због нашег географског-политичког положаја, тако обилно пружила прилике да ратујемо, да смо, и јунаштвом задојени, ипак успели сачувати велику и сталну чежњу за миром. Нека се не боје, дакле, да ћемо ми, такви какви смо, хтели и изазвати нове светске сукобе и ратове!

Али, ваља имати храбрости, па гледати ствари у лице. Треба видети основу ствари. Не задржавати се на површној провидности. Тако се заиста само може бити ближе миру.

Претпоставимо да ми престанемо осећати на свом образу и у свом поносу, што је Краљ, наш, који је отишао у пријатељску земљу као гост, био оборен, тако рећи, на свом првом кораку.

Претпоставимо да је могуће једном дисциплинованом народу објаснити да је, због изузетних великих интереса, потребно и свој огромни бол за изгубљеним Оцем Отаџбине упутити другим правцем, а не оним где је извор губитку.

Претпоставимо да ће савест и понос и душа једног поноситог народа пристати да не знају и да не искажу ко је убио њиховог Краља, и да не траже никакве санкције ни гаранције.

Ако ће тако бити мир светски у бољем положају, и ако су то што се од нас тражи за нашу народну основу, скоро неприродне и немогуће ствари, признајемо да би вредело одлучити се над савешћу својом и над духом својим, и као жртву упомени палог хероја принети ово самоодрицање.

Тако смо учинили кад су невини путници гинули од паклених машина по нашим возовима. Тако кад нам је сасвим добро било познато да у неким суседним државама, уз активну помоћ државних функционера,

¹⁴⁷ „Отаџбина”, број 37, 11. новембар 1934. год.

неколико изрода и најамника врше свакодневне вежбе с оружјем и експлозивима, у очигледној намери да то сутра код нас у дело примене. Тако смо урадили после Оребовог покушаја атентата у Загребу, прошле године, кад је већ и делом показано на кога чиниоца непријатељи циљају у својим плаћеничким предузећима.

Да ли смо се тако приближили миру? Да ли је наша „хладнокрвност“ зауставила безумнике у њиховим припремама, и њихове потмуле помагаче у њиховим намерама? Какве је резултате постигло наше чување светског мира?

Постигли смо само ово:

Безумници су постали препреденији - њихови помагачи опрезнији. Најстала је извесна подела посла код ових последњих: *они јачи су узели на себе „чистији” а они слабији „прљавији” део посла. Павелић је остао у Италији, Перчец са осталима у Мађарској.* Али ни за длаку нису пустили од своје намере; напротив, радили су тако упорно, препредено, нису се бирала никаква средства да се постигне циљ. Тако је дошло до 9. октобра у Марсељу.

Сад нам се поново обраћа пажња на светски мир. А ако ми то послушамо, зар ће то наше држање утицати на досадашње помагаче и главне организаторе да прекину своје везе са безумним слугама туђих намера, везе које су једине изазвале и омогућиле стварање разних терористичких група против наше државе? Очигледно неће! И не само то, већ смо апсолутно сигурни *да ће, по сили замајној, њихова активност према нама морати бити повећана.*

Ми не можемо дозволити да наш владар, да краљевски намесници, буду стално мета безумним агентима туђих држава.

Ако ми дакле послушамо те поруке, ми само на своју рођену штету одлажемо питање, да поново сутра буде стављено на дневни ред, у још, ако је могуће то казати, у тежем облику.

Баш у интересу мира, дакле, ми не можемо да се на овакве жеље осврнемо; баш у интересу стварног мира, питање које је таквом бруталношћу постављено у Марсељу мора да буде решено, а не одложено.

И ми то питање заједно са свима које нам је Марсељска трагедија изнела постављамо овде, јасно, и тражимо јасан одговор.

Постоји ли један међународни морал и одговарајуће обавезе - постоји ли или не постоји?

Могу ли државе, у миру, одржавајући редовне дипломатске односе с другом државом, радити активно на нарушавању њене територије, њене безбедности и њеног поретка, могу ли - или не могу?

Могу ли, овакве државе врбовати разноврсне незадовољнике, прикупљати их на својој територији, снабдевати их новцем, оружјем, храном и оделом, обучавати их својим војним инструкторима, све у горњој намери - могу ли, или не могу?

Могу ли овакве државе снабдевати ове туђе поданике својим путним исправама, под измишљеним именима, и с таквим исправама упућивати обучене терористе, наоружане опремљене у туђе државе - могу ли, или не могу?

Могу ли се овакве државе спремајући своје слепо оруђе за напад на другу државу, инсценирати, с предумишљајем, жалбе против тобожњих непријатељских поступака ове друге државе, за које се одмах утврђује да не постоје, могу ли, или не могу?

Могу ли једном речју овакве државе у миру, и редовним дипломатским односима с другом државом, своја средства, своју територију, своје органе, своје исправе, своје везе, своје односе стављати у службу једној разбојничкој банди, која опет себе ставља у службу његовог стварног непријатељства против оне друге државе - могу ли, или не могу?

Та питања - поткрепљена резултатима истраге непристрасних власти - ми морамо ставити пред ону међународну установу, која стоји на гледишту да постоји не само један међународни морал, већ да постоји чак међународно право - и на та питања тражити одговоре, без околишања. Разуме се, да ми нити хоћемо, нити можемо, нити смемо да на оваква питања, поткрепљена тако снажним доказним материјалом, добијемо место одговора образовање каквог нарочитог органа Друштва Народа које ће да „анкетира“, „испитује“, „истражује“, - и најзад изабере нарочити свој подбор коме ће поверити задатак да изради нацрт резолуције - и све то уроди исто толико плодом колико и познате комисије у случајевима сукоба Кине и Јапана или Уругваја и Парагваја. Не! Нама треба одговор јасан као што су и наша питања.

Не добијемо ли одговор, значи да нема међународног морала, значи да је мир између држава само једна маска, иза које је државама лакше да приведу у дело своје нечисте непријатељске намере. Јер да међународног морала има, Друштво Народа би одговорило гласно и јасно.

А добијемо ли одговор онакав какв приличи Друштву Народа, онда морамо тражити санкције против оних држава које су, чинећи оно што су чиниле, причиниле нашој држави онакав огроман губитак, и онакво угрожавање њеног мира и опстанка.

А морамо тражити и гаранције да се више неће поновити оно што се дешавало у прошлости, и што је доводило и сам мир светски у опасност.

Тек после тога, можемо сматрати да је мир светски - уздрман Марсељском трагедијом - изван опасности.

Да завршимо!

На поруке да сачувамо хладнокрвност, одговарамо да смо то заиста и показали, али да нас то неће спречити да тражимо санкције и гаранције од оних држава чија се кривица судском истрагом буде утврдила.

И то ћемо тражити од Друштва Народа.

Па или ће оно бити у стању да чува основе на којима и само постоји, или ћемо ми умети, извлачећи закључак из његовог држања, сами себи задовољење да прибавимо.

Трећег нема!

ФРАНЦУСКА КРИЗА ¹⁴⁸

Случај владе г. Думерга је богат поукама.

Пре свега, он треба да да поуку онима, који до сада нису видели суштину партијских владавина.

Затим он треба да пружи прилике да се науче они што и данас мисле да је парламентарна владавина управо најбоља од свих других.

Разуме се, да ће и после тога, и још како, бити и партизана и парламентарних обожаваалаца, - јер „срце има своје разлоге, које разум не познаје”, - али, ми смо ипак дужни да на све те закључке укажемо, надајући се да ћемо на тај начин испунити своју дужност јавног, независног и објективног гласила.

Стање друштвено и политичко у Француској после крвавог 6. фебруара морало је бити заиста тешко, па да се завађене партије сете бившег председника републике, г. Гастона Думерга, који се одмарао на свом пољском добру Турифед, - одакле су га молбе и преклињања свију политичких чинилаца вратиле у Париз где му је поверена, као једином политичком неспорном ауторитету, влада републике.

Ваља се сетити само тог стања, треба имати на уму смрад и трулеж које су открића у Стависковој афери разголитила у највишим француским политичким, управним и судским круговима. Треба се сетити дугогодишњег заташкавања ранијих кривица Стависког, - чији су се претреси по двадесет пута одлагали, са уверењима лекарским, која тврде да је Стависки нервно и душевно болестан, док се он стварно кретао непрестано у највишем друштву и одржавао везе са политиком, судством, штампом, позориштем, спортом.

Треба се сетити страшног револта париских родољубивих маса, које су, предвођене бившим ратницима, 6. фебруара, на тргу „Слоге”, у демонстрацијама које су биле управљене према Бурбонској палати у којој заседава скупштина, нападнуте од војске и обилато просутом крвљу још једном обојиле толико пута раније већ окрвављену париску калдрму.

Ваља знати да је тада скупштину Француску обухватила права паника пред страховитим таласом народне побуне и презрења, - да је влада г. Даладјеа била у дилеми: да ли да продужи с крвавим угушивањем нових покрета који су били на помолу, или да попусти, - па је напоследку ипак дала оставку.

Ваља знати да је г. Лебрен, пред посебни Даладијеов кабинет, говорио преклињући, при консултацији парламентарце, да забораве своје странке, и да мисле више на државу, а да не сметну с ума да би се - ако његове молбе не буду услишене - могло десити *да он буде последњи председник Републике.*

Ваља знати да је пре тога, током 1933. год., та иста скупштина обарала једну за другом сваку владу која би долазила с програмом равнотеже буџета, смањења издатака, - под пресијом левичарски настројеног све-

¹⁴⁸ „Отаџбина” број 38, 18. новембар 1934. год.

моћног синдиката државних чиновника, господара свемоћног гласачког апарата, пред чијом се диктатуром клања мал'те не сваки члан скупштине.

Тако је 7. фебруара, у земљи у којој се још пушила крв хиљаде побијених и рањених родољуба, било јасно и најокорелијем партизану да ће морати неко време да престане партизанско оргијање, да су у питању сасвим крупне ствари, можда и сопствена кожа, и да напослетку, кад је све тако, мора се примити као спас и влада г. Думерга, под геслом партијског примирја и економске обнове.

Да не излажемо овде све тешкоће на које је г. Думерг наилазио у свом раду за ових десет месеци, - (жртве које је морао да чини у истраживању истине по Стависковој и Пренсовој афери, - тактизирања са партизанима), - главно је: да је г. Думерг видео - он убеђени републиканац и парламентарца - да се *партијске владавине одржавају на штету државе*, и да је зато потребно укратити парламенат, свести га на његове праве функције, да би држава била спасена.

Али већ ту партије заборављају оне невоље које су их 6. фебруара натерале да се сете Туриффејског Цинцината, јер тренутно за њих већу опасност представља баш он са својим - иначе врло благим - реформама, него оне фебруарске невоље за које су готови да верују да се већ више неће вратити. И радикал-социјалистичка странка, највећа, и ако успева да реформе г. Думерга сведе тако рећи на незнатну меру, - ипак изазива кризу на питању: да ли ће се предлог реформе подносити народном представништву тек пошто се буџет изгласа или ће се место буџета поднети скупштини предлог закона о прве три дванаестине буџетске.

Г. Думерг је и републиканац и демократа, али као председник републике он је имао прилике да се уздигне изнад партијског живота, и више се натраг није хтео вратити. Зато је и сад видео изванредне тешкоће у којима се свет, а с њим и Француска, налази. - Он је имао пред очима и највеће неприлике са и не мањим потезима на поправци тешких прилика у земљи. Отуда је закључио, да остављајући парламент његовим неоспорним оправданим функцијама (доношење закона и надзор над законитошћу управе), он мора да спречи партије и парламент да пређу свој делокруг, те да укоче државну управу да у ономе што је њен задатак, буде потпуна и стварна власт.

Јер ако непристрасно уђемо у суштину тако званог континенталног парламентаризма, видећемо да се он одликује апсурдном особином: да је *свака власт слаба у свом, а јака у туђем делокругу. Министри нису у стању у свом ресору ништа да ураде од посланика, - али су баш зато прејаки у скупштини. - Закон је оно што хоће влада, али чланови владе зато морају да воде највећег рачуна о жељама посланика баш изван скупштине. Зато опет посланици и немају никаквог интереса за рад у скупштини, то су седнице скупштинске врло слабо посећене. Напротив, у министарским кабинетима не могу од посланика министри референти недељама до министра да допру. Самим тим, одговорност се претвара у неодговорност, јер одговарати може само онај ко врши стварну и потпуну власт. А код овог система, као што смо видели, власт не врши онај коме она припада, већ неко други, који опет у инаду зато не врши своју власт, већ ову врши онај први: скупштина се закла-*

ња, у свом послу, владином премоћи, министри не одговарају, јер власт своју врше под сугестијама и интервенцијама посланика.

Намера г. Думерга је била да унеколико бар онемогући ово, извесним оправкама, и да фатални утицај посланика на земаљску управу сведе на мању меру.

На томе је питању његова влада пала.

Влада г. Фландена не може бити дуга века. Она ће у скупштини, чим питање реформе државе ставља у други или тећи ред, бити и јача од владе г. Думерга - али владу г. Думерга, не заборавимо, *није довела ситуација у Скупштини, већ ситуација изван ове, - на париској улици.*

Сигурно је да ће исти узроци - (ма шта о томе мислила скупштина, фебруарски догађаји се опет могу - и још силније - поновити) - имати исте последице. Г. Фланден је додуше већ објавио извесне мере против родољубивих, десничарских организација, које су највише и допринеле да париске масе, у фебруару месецу изазову пад владе г. Даладијеа, - али питање је шта ће с тим постићи.

Другим речима, питање реформе државе, коју је г. Думерг ставио тако неотступно на непосредни дневни ред, г. Фланлен је удавио. То ће рећи: одложио, а ово опет значи: скинуо с дневног реда.

Садржина те реформе, била је у замисли г. Думерга, не укидање скупштине, већ само свођење њене надлежности на њену праву, закониту, оправдану функцију, - као и ограничење премоћи и партија и посланика у управној власти.

Партије су то онемогућиле.

Ову реформу међутим изискује живот народни, који је 7. фебруара г. Думерга и истакао на ово место, противно тим истим партијама, посланицима и скупштини.

Сад је ситуација опет доведена у време пре доласка г. Думерга, да би се показало: колико је парламентаризам и партијски систем владавине - заиста осуђен на пропаст.

САДАШЊИ НАШ СМЕР ¹⁴⁹

Ушли смо неспремни и сићушни у ову велику уједињену отаџбину. Мали број оних који су се наметнули народу за вође и представнике могао је разумети да је ова нова држава југословенска, и српска и хрватска и словеначка, па да се њени недостаци морају друкчије ценити и другим методама сузбијати него у туђинским државама.

Народ, који је имао здрав нагон и здраво суђење у овом правцу, и онај у Србији и онај у другим нашим крајевима, бацио се сав на рад да зацели тешке ране националне привреде. Див се вратио плугу и мотици, њиви и ливади, стоци и пчели, а сићушни и себични патуљци плитки памећу, празни душом и срцем, туђи расном изразу нашег народа, бацише се у политику да цепају и деле... Све за народ, а кад оно - народ

¹⁴⁹ „Отаџбина” број 38, Београд 18. новембра 1934. год.

све за њих. И сва стремљења њихова упућивана су само да што јаче ограниче, да што више заустављају природна стапања и прожимања...

И непрестано дају доказе да не разумеју и не схватају шта су добили у овој држави и непрестано мере мерилом како мери роб у туђој држави...

И у том свом несхватању све им се старање састоји у томе, колико ће очерупати за оно своје најуже без обзира на целину...

Па се пустило и допустило, да се виде вође ситних амбиција, а да се не види држава. Милијарде државних средстава потрошене су на све крајеве наше државе. Никада више кроз целу историју нашег народа није се трошило и није се радило у свим правцима на обнови и на унапређењу, па ипак народ још није осетио своју државу свом дубином њених стремљења...

Главни узрок што се створило овако стање у нашој земљи баш је у томе што је држава упустила акције из својих руку, што су се стално тражили посредници, па се преко њих радило и давало.

Све су се бојали од непосредног додира с народом и од непосредног рада у народу, па су тражили оне који ће као посредници да привежу народ, а они су - ти посредници - из својих себичних рачуна делили, цепали, раздвајали, разједињавали. И плашили су ти спасиоци...

И стотину пута се имала зла искуства, да се и сто први пут падне у исту погрешку. Зар не потписаше осуду Београда и бојкот и држави и Београду они, који су после једва неколико месеци награђени најважнијим и највећим положајима? И опет они бацају удице у мутне матице наше данашње тешке стварности и пружају непријатељима нашим средства да се бране од грехова својих. Да ли је то глупост, неваљалство или похлепност за власт коју су испустили?

Политиком се у нас сматрало уцењивање, нагађање, споразумевање, регионално ушанчивање, место да су схватили и разумели бар они који су се дочепали челништва, да је сваки крај Југославије и оно село испод Триглава и оно на Тимоку и оно у Загорју и оно на Тиси и оно на Приморју и оно на Врбасу једнако потребни и једнако значајно овој нашој отаџбини, па да треба радити с истим трудом, с истим напорима и с истим одушевљењем за све, за целину.

Нажалост, они који су се натурали завођењу овог народа, најмање су схватили, да је у овој великој држави југословенској задатак и позив свих нас да све своје напоре упутимо на подизање и унапређење целине.

Место суштине клело се о форму и народ се на тим питањима заводио. Јер заиста у свакој државној форми могло се радити тако, ако би челни схватили целину државну како треба, и ако би највеће моралне вредности дошле до правог изражаја. Није у облику, у суштини је. У ствари ни под централистичком државном управом није се радило тако, већ се делило и стварао јаз и то најчешће баш од оних који су и незаслужено награђивани и на чију се прошлост кроз прсте гледало.

И тако се прогурали задњи мимо прве. И тако су се умртвили и добровољно отишли у „присилни морални нерад”, у духовно изгнанство, многи дивни заточници расног јединства, идеални интелектуални творци и првоборци за народно и државно јединство. Повукли су се разбијена срца, али се нису одрекли свога идеала.

И до ових исправних, честитих и искрених Југословена, прекаљених у борбама, има греха: нису смели напустити своја места, нису смели пустити лакташима и скоројевићима позиције, нису смели отићи у присиљан морални нерад.

Али ако су погрешили онда, данас више не смеју. Последњи је час. Треба спасавати ову творевину вековних мука и крви наших предака, треба је спасавати од оних који од жбуња не виде грмове. Посао заиста није лак, али није ни немогућан. *Треба распламетети стару ватру.* Испод пепела којим су засули наш народ заморавањем и умртвљавањем, још тињају жеравице одушевљења и вере и ту у том народу југословенском треба тражити снагу и наћи ће се.

Али да би се овај задатак и испунио, да би се нов живот нашој отаџбини створио, светлији и радоснији, треба да се ти часни, исправни и честити пробуде, прикупе, уједине и пођу за гласом народа свог.

ПАЖЊА ¹⁵⁰

Они који су убили Краља Александра нису гађали човека, већ Југославију. Ко то не види, томе заиста никад и ништа неће бити јасно.

Убице су очекивале: да ће после тога у Југославији настати нереди, да ће доћи до тешких унутрашњих догађаја, *да ће ти догађаји својом значајношћу бацити у засенак само Краљево убиство, да ће последице бити веће и силније од самог дела.* Тај их је рачун водио и давао полета.

Али се убице у томе рачуну преварише.

На глас о Краљевој смрти настала је страховита тишина, а затим је, у истини, целу земљу обузео осећај дубоке туге. *Тај је јединствени осећај земљу приказао чвршћом и јединственијом* него што су то и сами пријатељи мислили. А одатле је и цео свет закључио да је смрт Краљева последица спољнополитичких односа, мада је шака најмљених одрода наше зеље своју руку у извршењу тога дела позајмила.

Ове неочекиване последице довеле су убице у врло незгодан *положај*. Никаква диверзија, *никакав догађај у Југославији није скретао пажњу и интересовање света са њиховог дела и са њих.* Као за њихову несрећу, светска пажња је била прикована скоро искључиво на *Марсељско убиство и на оне који су га замислили, финансирали и извршили.*

Они наши читаоци који су били у рату, па их је усред ноћи док су се прикривени мраком безбрижно кретали, одједном снап заслепљујуће светлости непријатељске открио и потпуно приказао, *разумеће како мора да је непријатан положај оних који су се истрагом по марсељском атентату одједном, против свег скривања, нашли у заслепљујућој светлости истине.* Много би дали да са себе скрену пажњу, да одврате ту светлост која их открива у потпуности.

Одатле нам ваља извући само овај закључак:

¹⁵⁰ „Отаџбина” број 38, Београд, 18. новембар 1934. год.

Ко воли ову земљу, тај се мора добро проникнути овом истином, па ништа не радити што ће, и против наше воље, ићи на руку баш онима који су убиством Краљевим гађали нашу отаџбину.

Онима које је истрага по атентату открила и непрестано их држи под својом светлошћу сасвим би добро дошло кад би сад некако могла да се скрене пажња и интересовање света са њих на нешто друго. Ако би то још био какав догађај у Југославији, утолико би била учињена драгоценија услуга обелодањеним извршиоцима и њиховим помагачима.

И зато унутрашња политика мора бити посматрана под углом спољне политике.

Па и у обичном животу је тако. Чланови једне куће често могу имати међусобних, лакших или тежих размирица. И та питања могу, каткад, бити тако важна, да се њих у таквим тренуцима неће тицати шта се дешава изван њихове куће, испред њихових врата. Али ако осете да су разбојници пред њиховом кућом, да покушавају да продру унутра, размирице се морају - ма и тренутно - ставити у други ред: *у први ред ће доћи само заједнички осећај оданости и заједничка брига да се та опасност отклони. Спољни напад би тада био особито благодаран оним неувиђавним члановима кућне заједнице, који и тада, кад ни та заједничка опасност пред вратима, не заборављају на дотадашње размирице, па их потржу у решење - ма како иначе биле оправдане - у време кад једни прешнијим и само већим невољама, свака пажња укућана мора бити несметано упућена.*

Нико нам ваљда - добронамеран - неће порећи да смо од прве своје појаве, давали најдубљу и најоштрију критику наших унутрашњих прилика. То смо чинили не из пакости, већ из љубави, - не из рачуна, већ из дужности.

До смрти Краљеве ми смо и у самој спољној политици говорили под углом унутрашње политике. („Шта јача међународни положај?“). Али марсељском трагедијом спољнополитички моменат постао важнији, далеко важнији, пресудно важнији. *И зато се сад у унутрашњој политици мора говорити под углом спољно-политичких односа и њихових развојних могућности.*

Нису дакле политичке истине апсолутне, па да увек имају исту прешност и исту предност, већ су релативне. А као такве могу бити потиснуте у други или трећи ред да би опет, сутра, изазване промењеним приликама, добиле првашњи значај.

Без тога знања, без те увиђавности може се водити политика само на штету своју и још већу штету - своје земље!

Ових дана се у усменој јавности говори о томе како ће ове или оне личности упутити - или како су већ упутиле - меродавном месту своје предлоге и сугестије о поправци наших унутрашњих прилика.

Против тога се у начелу не би могло имати ништа против, и ако смо горе јасно показали да можда сад то и не би било тако корисно.

Али, то би могло бити и добро, ако те личности при том не изгубе из вида следеће битне услове, које - у оваквим приликама - њихов корак

мора да испуни, па да не нанесе штете, већ да у истини донесе и користи:

1) *Тежиште је данас у спољној политици. Све у земљи данас под том светлошћу треба посматрати. И саме мере унутрашње политике;*

2) *Ти предлози не треба да одстрани пажњу ни иностранства, ни наше земље, са оних момената које би непријатељ хтео да одржи у тами;*

3) *То би било само тако, ако би се те претставке поднеле непосредно где треба, и једино тамо - а да о целој акцији не буду обавештени они од којих бољитак сигурно није могуће ни очекивати, а који би иначе могли да онемогуће испуњење напред означених предлога;*

4) *Напоследку, ако више лица заједно овакве представке поднесе, треба да имају у виду да ће далеко већи успех постићи: ако их и мање буде, али заиста и чине једну хомогену идеолошку или бар организацијску групу, а нарочито ако међу њима нема и таквих који овим предлозима сами себе - осуђују.*

Оне представке које овим условима не би одговарале, не могу бити од користи, ма како међу њиховим потписницима буде било великих имена.

Напротив, биће од велике штета уколико буде мање услова - напред изнетих - испуњено, а уколико их већа имена буду потписала!

РАЗМИШЉАЊА О РАТУ ¹⁵¹

У нашем прошлом броју чланак *Пажња* (који је требао да носи назив *Пажња*) показао је онима који би, можда сасвим оправдано, хтели да учине своје примедбе и своје жеље на уређење ове државе, које услове треба при томе да не изгубе из вида, да не би, у данашњем озбиљном положају, нанели својој земљи иначе више штете него што то може да изгледа.

Ту смо, између осталог, закључили, да је данас после убиства Краљевог, све под притиском спољних догађаја, па и наша унутрашња политика, - и да сваки ко о овоме хоће да говори мора то да чини на такав начин, у таквом облику, и у таквој садржини да својој земљи, у њеном спољашњем положају, не би нанео штете.

Разуме се, ми смо при том полазили од оне речи: „*Све нам је дозвољено, али нам није све корисно*”, коју особито ценимо, и која је за нас хришћане повеља наше слободе, али и њених разумних граница.

Насупрот многима, који заборављају све оно што смо напред изнели, народ је од марсељског атентата под депресијом, не само због искреног општег бола за изгубљеним Краљем, већ и због тешке забринутости, пошто је њему - у његовој непосредности, - сасвим јасно да је овим догађајем у први ред и по актуелности ступио наш спољнополитички став. И као што је према свима великим стварима једноставан и непосредан, тако је и овде, без много прича, без колебања, без великог вај-

¹⁵¹ „Отаџбина” број 39, 25. новембар 1934. год.

кања, он већ сав свој живот - у потпуности његовој упутио под овим знаком. Повукао се знатно у се - и иначе повучен, ограничио - и иначе ограничене издатке, уозбиљио се - и иначе озбиљан и главна његова мисао иде развојним могућностима наших спољних односа.

У својој реалности народ не испушта из вида ни унутрашње прилике у земљи, - али и о њима кад говори, он не губи из вида ону доминанту која га притиска у свој својој тежини.

И ето тако, док смо се синоћ враћали из једног шумадијског села, са једне свадбе, у којој је весела било по отменој дужности да се испуне обичаји и да се не коби срећа нових младенаца - (јер нико од присутних, ни у речима ни у покретима није заборавио ни погинулог Краља, ни земљу ни њене прилике) - говорили смо с пријатељима о рату, као страшној могућности, коју тако непосредно осећа наш народ.

Мислимо да ће се и читаоци сложити с нама, да је добро што смо та размишљања и забележили.

Отпочесмо разговор с тиме, да би рат заиста био нечувена и невиђена страхота. Не толико по самом рату, колико по његовим недогледним последицама.

- Године 1914. нико од живих људи није могао замислити последице светског рата - садашње наше моралне, економске и друге друштвене невоље у којима се налазимо, рећи ће један од нас. *„Тако ми данас, ако би заиста до новог рата дошло, не можемо замислити тешкоће и невоље времена које ће доћи после тога. Само можемо видети правац у коме ће се све кретати: ка варварству. Зар нисмо већ после прошлог рата, у многеме тим путем пошли? Мислите ли да је случајно што је дивљачка музика преплављивала хришћански цивилизовани свет? Да не говоримо о другим појавама из којих се може закључити колико смо се удаљили на томе фаталном путу од тачке на којој смо били пре двадесет година. - Нови рат има собом да донесе нове - тешкоће а можда и дефинитивни слом читаве хришћанске културе и цивилизације”*.

И како други примети да би то дошло већ и по кулминацији, по висини на коју се ова испела, - први опет одговори:

- „Претерано је то тврђење да су култура и цивилизација дошле до такве висине, да им већ зато предстоји слом. На против, безграничне су могућности развоја људског духа. А наша култура више но ма која друга у основи својој има ту безграничну могућност у виду. - Свака култура има у својој основи једну философију, један систем гледања на свет. Из тога је свака култура поникла, израсла и расцветавала се. Ако једног дана једна култура и њена цивилизација почну да опадају, то је, пре свега зато, што су се њени носиоци удаљили од оне идејне основе, из које је та култура и поникла, - што су остали и издали овај философски поглед на свет, који је родио ту културу, - што су постали као „дрвета без корена”, да би завршили бесплодно као „облаци без воде”. - Тако гледајући на ову страховиту могућност, ми управо морамо рећи да културу не би нов рат срушио, него да је он дошао као и онај први светски зато, што су носиоци садање културе већ својим отпа-

дањем од њених дубоких идејних основа, створили могућност за њено рушење”.

- „Али рат би заиста био ужасан, рече једна госпођа, и настави: „оно што сам ја од њега, као деветнаестогодишња млада жена, са сином од неколико месеци на рукама, видела и пропатила, тако је ужасно, да ја за све који су у рату били имам исто саосећање и велим: украли су нам младост”.

И настави госпођа - иначе Немица, удата у Србији - потресну причу тако непосредно, да Ремаркова књига, која описује грозоте рата, не би могла ни да се упореди са утиском што је ова прича на слушаоце оставила. „Никако не сме доћи до новог рата”, заврши госпођа.

- „Рат - одговори опет први на то, - и није ужасан толико као војничка борба, колико је ужасан као позадина. Напред, на фронту, има страха-та, али има извесне, не мале, (трагичне истине), лепоте и величине, какве се ретко даду видети и развити у миру. Позадина фронта је ругоба, гнусоба, трулеж, насиље, пљачка, разврат, кукавичлук, болештина, пропадање. - И то сви знају, а никоме није и не може бити пријатно. Па ипак, до ратова долази и долазиће”.

- „Како је језива слика оног енгл. старог државника, рече опет госпођа - где је он склопио руке као на молитву и вели: „Боже, не дај никад више рата”.

- „Али треба радити тако да рата не буде, одговори на ово други. - Не може се рат зауставити таквим покретом руку и усана”.

- „Да, рећи ће први, *до рата ретко долази што га људи желе, - али они раде тако, да рат дође управо као да су га желели.* Државници овде личе на нашу чобанчад што тако често страдају при отварању старих граната, из којих би хтели да извуку барут. Нико од њих не би хтео да дође до експлозије, али би сви хтели да скину прстен, да скину завртањ и упаљач. При том, врло, врло често, дође до несреће. - Чак у оним случајевима кад се рат и желео он се желео као нека јуначка игра или као брза и опака казнена експедиција. Врло ретко је остало, разуме се, на оном што се желело!”

И како неко примети да је, значи, највећа одговорност на старијима и моћнијима који пусте да се дође до такве ситуације, први настави:

- „Потпуно је тако. *До светског рата не би сигурно дошло да је извесна велика и стварно моћна и богата сила благовремено и сасвим јасно ка-зала да не мисли да остане неутрална у сукобу који би настао, као што и сад заузима немогући положај „посматрача у континенталним стварима”.* Као да нису у питању с једне стране њени дубоки континентални интереси, који ће је опет увући у сукоб, ако до овога дође, а с друге стране, као да нису у питању велика начела међународног морала и права, на којима баш она сматра да је једино могуће изградити основе новог међународног живота.

„А сад имамо и Друштво народа. *И ако опет дође до рата, оно и његови учесници ће бити криви што јасно и одређено нису казали: ко је крив - како ће кривац своју кривицу испаштати и како оштећеној страни зајамчити будућу безбедност, да нове кривице неће више пре-ма њој чинити”.*

Разговор би се на овим речима завршио, јер смо већ и у Београд улазили, да неко ко је дотле једва по неку рекао, не проговори првome:

„Не видим јасно како се ова наша последња мисао слаже са оном коју сам мало пре чуо. Из ове последње би изишло да рат долази као политичка погрешка држава или међународних установа које одржавају двосмисленост тиме, што не кажу своју реч у право време и јасно. А мало пре сте рекли да ратови долазе зато што су носиоци садашње културе отпали од њених дубоких основа...”

- „Слажу се врло добро, одговори упитани: као одело и тело, као форма и садржина”.

„Кад би носиоци садашње културе били дубоко прожимани њеном основном идејом, кад не би били „као дрвета без корена”, њихова мисао би била искрена и незлобива, иако опрезна и одлучна.

Зар нису у идејним основама савремене културе и цивилизације два симбола: голуб и змија? А ми смо на символ голуба заборавили, а од змије смо узели баш ону особину која нашу мисао чини злобном и лукавом.

„И како се лукави увек ухвати у своје замке, - то на крају крајева, напојен на таквом извору, и чини политичке погрешке, које смо напред изложили, и које су се вама учиниле да потичу само из погрешног политичког рачуна, који није у вези с дубоким основама нашег живота. Дали смо се сад разумели?”

ОКО УНИВЕРЗИТЕТСКЕ НАСТАВЕ ¹⁵²

Један ректор и један професор универзитета дали су у једном овдашњем листу изјаве о претрпаности наших универзитета ученицима, о немогућности да се пружи ваљана настава, о тешкоћама да свршени студенти добију службу итд. итд. Било да те изјаве нису биле довољно јасне, било да их сарадник листа, у коме су изашле, није разумео добро, морамо рећи да се из ових изјава не види сасвим тачно, шта су господа мислила. Зато ћемо ми поводом покренутога питања огледати да изложимо своје гледиште.

Ако је које питање просвете наше било важно, то је заиста важно питање универзитетске наставе у најширем смислу ове речи. Онако као што је основна настава од највећег значаја за најшире слојеве народне, као главна просветна настава народа, универзитетска настава као највиша има зато нарочито велики значај, јер то је настава која образује интелигенцију народну, духовне вође народне у свим правцима и на свим пољима живота народнога. *Зато ћемо имати онакву народну интелигенцију, каква нам је универзитетска настава.*

Да бисмо могли разумети, какве нам се тешкоће истичу у организовању универзитетске наставе, морамо пре свега рећи једну претходну, врло велику и готово несавладљиву, тешкоћу ове наставе. Жале се представници универзитета, да добијају за ученике свакојаке свршене матуранте. *Тако мора бити и тако ће све дотле бити, докле у нашој*

¹⁵² „Отаџбина”, број 39, 25. новембар 1934. год.

земљи будемо имали гимназију као готово једину школу после свршене основне школе. Не бисмо ни издалека имали у средњој школи оволико ученика као данас, кад бисмо имали још читав низ стручних школа, које би се одмах по основној школи могле полазити. Овако иде у средњу школу тако рећи и ко хоће и ко неће. *Зато што је тако шарен ђачки елемент у средњој школи на једној страни, зато је средња школа просто загушена на другој страни и зато се у таквој школи мало научи и са малом спремом иде на - универзитет.*

На универзитет такође иду безмало сви који су гимназију свршили у великој мери зато, што осим универзитета ми имамо веома мало каквих других стручних школа. Многи би ваљан ученик, само зато што је сиромашан, радо учио какву школу, која се за краће време може свршити.

Погледајмо само у нашу државну администрацију: полицијско чиновништво, порезнике, царинике, саобраћајно ниже особље, поштанско-телеграфско итд. итд. Зар не бисмо могли устројити какву административну школу, па да немамо чланове квартова и друге чиновнике са којим разредом гимназије свега? А могао би се донети још закон и о варошким и сеоским општинама, по коме би се тачно предвиделе квалификације за извесна места. Узмимо за пример само општину београдску: ту имамо на челу једног материјално врло важног одсека у општини једнога - бившег шегрта лимарског. А место полуписмених ћата општинских зар не бисмо подигли наше сеоске општине, кад бисмо захтевали да деловођа мора имати толико и толико разреда средње школе и свршену школу за деловође?

Зашто су низ учитеља напустили школу, па отишли у - финансијску струку?

Зашто се напослетку једном за свагда не утврди и не уреди законом, како ће се вршити постављења у државној служби? Зашто добијају места они који имају моћну препоруку, без обзира на то какву су школу свршили, а не направи се листа за сваку струку, па да се на празна места постављају по реду према успеху у школи и према времену, кад су школу свршили.

Један од господe што су дали изјаву рекао је: да испити на универзитету морају бити врло строги. Тиме би се, вели, одбила навала недаровитих, лењих и неспретних. И ми смо за највећу строгост у овом правцу, али пре него што бисмо применили крајњу строгост на ученике, да се мало окренемо - самој настави универзитетској. Да ли је ова настава свуда на потребној висини? Да ли она у пуној мери задовољава потребу? Да ли су господа професори са своје стране бацили своју највећу меру у настави, па да сада имају морално право захтевати највећу меру напора и успеха од својих ученика.

Ми смо у „Отаџбини”, у неколико махова, додиривали то врло крупно и важно питање. Ипак морамо још једанпут да кажемо, да је једно од највећих и најтежих болесних места у нашем духовном животу - крајње недовољна настава на нашим универзитетима. Како је недовољна и ненаучна настава на нашим универзитетима, може се видети из тога

што се она свела на учење напамет из табака и из бележаса са предавања. Нема ни издалека као у другим државама ни радова у семинарима, библиотекама, лабораторијама, који би били неопходно потребни да се заиста савлада ова или она наука. Ми се позивамо као на сведоке на све наше студенте и питамо их, нека слободно јавно рекну: како они уче експерименталне науке на пример? У најбољем случају, ови студенти, имају који час недељно такозваних практичних радова и вежбања, на којима им се у трку покаже извештај број ствари, а ни у једној јединој лабораторији, као другде у свету, нису уведени свакодневни практични радови: да сваки ученик добије своје стално место за рад у дотичном заводу и да ту долази и ради свакога раднога дана под упутством својих професора и њихових помоћника.

Па не само да то у нас студенти не могу да раде, не само да огроман део своје науке морају просто напамет да набубају, према уредби Филозофског факултета, на пример, ученици немају времена ни за какав лабораторијски рад, без којег се не да замислити никакав научни рад нити истинско савлађивање науке. Под изговором да треба спремат наставнике за средњу школу, донета је уредба о предметима, према којој студенти имају да уче тако много наука, да у ствари не могу да науче нити макар једну једину. Данас су на пример студентима биологије и ботаника и зоологија подједнако стручни предмети. Укинута је оно што је раније било, да ученик бира, да ли ће бити стручан ботаничар или стручан у зоологији. По новој уредби то мора савладати сваки подједнако, што у ствари значи да никако не савлада као науку ни ботанику ни зоологију.

До какве смо бесмислице дотерали у овом погледу, може се видети из тога: да нигде у свету ни најједном једином Универзитету нико не учи, нити се сматра да може научити и ботанику и зоологију заједно; свуда у свету се зна, да се може бити стручњак само у ботаници или само у зоологији, само ми смо то сада по рату пронашли: да се обадве науке могу научити уједно. Зато што тобож учимо ове обадве науке, зато нико не научи нити је у стању научити ни једну од њих. Како студент биологије нема могућности, услед наопаке уредбе, да ради у лабораторији свакодневно, показује то, што студенти имају преко 40 предавања и других часова недељно, што значи 7-8 часова дневно рада, иза којег, дабоме, не остаје довољно времена за главни посао: за практични рад у лабораторији.

Ако узмемо преглед предавања за зимски семестар ове школске године, видећемо и ту аномалију, како професори држе у исто време часове, које све један исти студент треба да похађа. Без обзира на ђаке, одредили су нека господа професори часове, као да ђаци постоје ради професора, а не професори ради ђака.

Ако се о универзитетској омладини каже да је њен успех највише једва задовољавајући, да једва испите полаже, онда се одмах затим само намеће питање: *шта су универзитетске управе пружиле универзитетској омладини у име друштвене помоћи и заштите?* Како се, на пример, дели помоћ из задужбина? Колико су добили професори - често

стари људи који су једва способни за рад - а колико њихови помоћници и млади, даровити и вредни студенти, који треба да буду будући нараштај наше научне интелигенције, наш понос и наша дика?

Лако је спречити учење многима на универзитету, који су науке жељни. Међутим то не би била здрава акција. *Напротив, школовање треба омогућити уопште, па тако и универзитетско учење.* Уски су то виђици кад се само виче, како више нема места у државној служби. Зашто се не сетимо да нешколоване системски очистимо из државне службе?

А затим, универзитетски образовани људи нису потребни само држави за службу државну! Има и друго поље где човек са универзитетском наобразбом вреди много више него без ње, а то су баш приватне, самосталне професије. Културни народи зато и јесу културни и јаки: јер многи њихови и трговци и индустријалци и економи и уопште пословни људи, кроз које пулсира целокупна привреда, имају високу школску наобразбу, па баш и универзитетску наобразбу.

ВЕРА И ДРЖАВА ¹⁵³

У нашим основним начелима, за разлику од материјалистичког схватања живота, ми верама признајемо онај значај који оне и имају.

Није то никаква политичка концесија с наше стране, то је само признање стварне вредности.

Ми налазимо да се то може непризнавати само на штету једног народа, његове вредности, његовог духа, његове снаге.

Неће Бог ништа изгубити, ако његову славу и величину неко не признаје. Ако ко има нешто да изгуби, то је тај који не признаје.

Зато што желимо свом народу успијање а не пад, зато и сматрамо за своју дужност, да ту дубоку и неизбрисиву истину у својим начелима истакнемо.

Морамо да нагласимо да то код нас и није тако тешко. У дубокој својој основи цео наш народ не може ни да схвати живот без Бога.

Оно што је до сада ту истину у нашем политичком животу прикривало, то је бојазан да, зато што смо народ двеју хришћанских вероисповести, такво признање значаја верама, не доведе до међусобних верских борби у нашем народу, или до искоришћења вере у борбама друге врсте.

Морамо да признамо да та бојазан није без основа.

Бива да поједине вероисповести, да би што боље држале своје верне уз себе, поред вечно човечанског и васељенског - тако битно везаног за веру - узимају за тему свог рада чисто временске мотиве, и на њима заснивају највећи део своје моћи и свог угледа.

Тако је типичан пример оног свештеника православног који се, своме пријатељу јадао 1918. год. да сад не зна шта ће у Цркви проповедати

¹⁵³ „Отаџбина” број 41, 12. децембра 1934. год.

кад је Косово освећено и Српство уједињено. Овде долази и читав ред сличних појава у православној цркви, - које потенцирају њен временски значај, не на корист њеног главног задатка.

Као што је опет сличан пример оних тенденција које поједине свештенике друге цркве гоне да за погодну основу за верски рад узимају опасност да се ово или оно племе не изгуби у Југославији.

Нама се мора признати да гледамо с дубоким поштовањем и разумевањем на верски проблем у нашем народу.

Чини нам се зато да имамо и право да кажемо своју мисао сасвим отворено.

Народ у Југославији мора да живи у миру и љубави. То држава мора да обезбеди. То спада у њене прве задатке.

Вере - у свом трајном и вечном задатку - сигурно да неће и не могу изазивати тако штетна међуверска и међуплеменска трвења.

И док год буду на том терену, верске словенске организације морају и једино и могу бити предусретане свуда у држави са дужним признањем.

Не буду ли у стању да се одрже на тој висини, наићиће на државу, чија је власт исто тако од Бога.

Ово опет логично и неминовно одводи атеистичкој и лаичкој држави, која значи, по нашем схватању, пад народни.

Цркве, и по свом задатку, и по добро схваћеном свом интересу, не треба и не смеју да дозволе да до тога може да дође.

Ми то с надом истичемо!

НАШЕ ГЛЕДИШТЕ ¹⁵⁴

Демократија и њене установе, нарочито парламентаризам, срасли су нам за срце, као најсавршенији облици народне владавине. Али ипак, ако објективно посматрамо догађаје, морамо признати као несумњиву истину: *да демократски облици владавине све више отказују*, па и у најстаријим демократско-парламентарним државама нису више у стању да одговоре захтевима времена и да задовоље све сложене и важне потребе народног живота.

Главни представник либералне демократије су *представничка тела*, која су у ствари само *посредници* између народа и државе. Развитак савремене државе међутим све више задире у односе људске. Она почиње ограничавати многа права која је либерална демократија сматрала неприкосновеним, она узима знатан део народног дохотка за опште заједничке потребе. А парламенат по својој битности није у могућности да брзо и на време врати и проучава сва та многобројна питања и доноси права и целисходна решења о мерама за заштиту веома сложених друштвених, економских и културних интереса. Облици и пракса парламентарног пословања су застарели и спори, а функције државе су се јако развиле, народни живот усложио, узео нове облике, потребе су се умножиле, догађаји се убрзали. Зато видимо, да и у земљама с најбоље развијеним парламентарним режимом парламент све више отказује, да

¹⁵⁴ „Отаџбина” број 42, 23. децембар 1934. год.

све те разнолике потребе задовољи и да врши правилну контролу многобројних и сложених функција државних власти, *утолико мање што се по парламентарном систему од политичких чинилаца не тражи ни познавање ни активно учествовање у решавању друштвених, културних и економских питања.*

Посреднички систем демократије није више у могућности ни да правилно координује посебне интересе, личне, сталешке класне и да их потчини општем интересу народне заједнице.

И није ни назадњачка ни насилничка тежња, ако се траже нови путеви и нова средства који ће моћи боље штитити опште народне моралне и материјалне интересе.

У свима државама које су до сада раскрстиле с парламентаризмом видимо ипак једну заједничку тежњу. *Све оне траже нове установе и нов начин организовања народног, који ће бити у стању да брже и успешније решавају друштвена, културна и економска питања пред којима стоје данас народи.*

Онима који не могу да се пробуде из хипнозе демократије и парламентаризма изгледа: да је диктатура Стаљина заробила Русију, да је диктатура Мусолинија оковала Италију, да је диктатура Хитлера самовоља над немачким народом. Ми нисмо ни за болшевизам ни за фашизам ни за хитлеризам у нашој земљи, али социолошки проматрајући догађаје у тим земљама морамо признати, *да су ти покрети и та нова стварања покушаји да се на место старих система владавине дође до нових основа и до нових облика друштвеног поретка и државне организације и управе.* Ми не мислимо, да су Стаљин, Мусолини, Хитлер, Рузвелт и други дали дефинитивне облике новим системима друштвеног поретка и државне политичке организације, али је несумњиво да ће се *из њих еволуцијом створити ти нови облици, који неће бити ови досадашњи.*

Ми не можемо одрећи чињеницу, да су многи од тих великих реформатора стекли ту своју неограничену власт најдемократскијим путем, вољом њихових народа. Да ли се они држе и насиљем? Несумњиво да и тога има, као што га има и у демократијама. Али ту има и још нечега, чега у демократијама није било: ту делује несаломљивом снагом и *колективна морална воља народна, да се створи нова и чвршћа друштвена заједница, правилнија и боља од старе. Ту има и великих покрета и широких акција народних маса.* Стварно нема парламената у Совјетској Русији, фашистичкој Италији и Хитлеровој Немачкој, али нико не може одрећи, да тамо постоји *велика активност* широких слојева народних, да тамо постоји *непосреднија веза* између народних маса и оних који управљају него што је то случај и у најсавршенијој демократији.

И баш та непосредност одношаја између народа и државних власти, та активност широких слојева народних и тај строг морални став и управљача и маса, баш те снаге и најуспешније делују *„Одабирањем на боље”,* савлађујући дубоком вером и неизмерним одушевљењем све тешкоће и све сметње у стварању новог друштвеног поретка.

И кад посматрамо прилике и догађаје у нашој земљи од уједињења па наовамо, несумњиво је да не можемо тежити ни парламентарном систему какав је данас, а ни онеме од пре 1929, јер ни стари ни нови нису ништа учинили да се очува, умножи и одржи она велика морална снага и чврстина наше нације, којом се она подизала и напредовала вековима и која је у ствари и створила све што имамо.

Настало је време кад су овакви *посредници немоћни, недовољни и неспособни да решавају велике проблеме*, које нам истиче данашњица, па ма по каквом слободном закону били изабрани.

Морају ступити у акцију најшире народне масе, морају развити најширу делатност оне *узвишене снаге моралне*, које су стварале ову државу и које су водиле победи овај народ из најтежих историјских догађаја, *морају непосредно и заједнички ове народне снаге* и они којима је поверена власт, тражити путеве и начине за решавање тешких питања данашње друштвене стварности. И зато морају се *реформисати* јавна власт и јавне установе. Оне морају *непосредно* свака по својој стручности сарађивати с народом. Народ се мора активирати да учествује у решавању питања која га занимају.

Али да би се створио *нов облик* народне државе, морају се *организовати народне масе у свима друштвеним слојевима и искористити њихове велике резерве моралног капитала за нову непосредну акцију на преображају државе и препорођају народа*. А тим новим организацијама народним мора се саобразити све.

Гломазан и спор демократски парламентаризам и бирократија, једностран, без одушевљења и без моралних скрупула, морају уступити место *непосреднијем, еластичнијем и одговорнијем облику* државне организације, који ће *органски произлазити из живота и потреба* народних и који ће црпсти своју снагу и своју енергију из оних народних особина које су најбоље и вечите вредности његове, из дубоких резервоара националног морала.

Само овакво уређење ће онемогућити, да се одржавају стари и немоћни облици и установе, који стају *много средстава, а мало дају, који омогућују и злоупотребе и корупцију, а немоћни су да изведу из ћорсокака*. Само тако ће доћи до *правог изражаја високе вредности народне*. Само тако ће се *отклонити узроци који слабе и расипају богату моралну ризницу народну*, а не јачају и не покрећу, који уништавају *веру*, и не стварају *одушевљење*.

Ми не смемо скрштених руку гледати како се гасе племените тежње, несебична љубав, висок морал широких народних слојева према националној и државној заједници. *То не води добром крају*. Ми пак ни овој држави ни овом народу не желимо такву судбину. И то су једини разлози што указујемо на све ове чињенице и што народне снаге будимо и бодримо, дижемо онај морал Карађорђевих устаника и Краља Петра војника, да остану верни и несаломљиви у своме вековном искуству у велике дане и велику вредност ове наше уједињене Отаџбине.

Завршује се прва година нашег рада баш са овим бројем.

Са радошћу прегледамо наша четрдесет и три броја. Са задовољством се сећамо разних ситних (сад кад је све то прохујало) невоља и тешкоћа, - као ратник својих невоља и опасности кроз које је прошао. С поносом прегледамо нашу пошту, која нам је доносила таква писма, каква ретко које новине добијају, и по садржини, и по броју. С гордошћу утврђујемо да је тиража листа пребацила десет хиљада примерака.

И тај склад радости и поноса не ремети ни огроман износ нерегулисаних претплата, ни жртве које су пријатељи и покретачи подносили, ни мали дуг који код штампара имамо Јер, заиста, шта је све то према борби и напорима које је „Отаџбина” имала?

„Отаџбина” никад није рекла отворено, (а сад то да каже дужност јој је): њена прва мисија је била да пободе поносно заставу против нејуначког духа који је наш јавни живот успео да буде обојен.

Јер наш народ може појединачно бити и порочан, и подлац, и поткупљен, - али у основи својој *тај народ има херојску душу, - има херојско схватање живота*. То је његова основа, најопштија и најдубља. То је његов знак распознавања под углом вечности.

Али упркос таквој дубокој стварности, на површину су избиле споредне ствари. Као да је неки циновски напор испретурао морални поредак: *борци и јунаци су отишли у позадину, а подла, порочна и поткупљива позадина је избила напред*.

И као што за време рата боју живота једног народа дају његови јунаци, те се о њему суди по њима, - тако је сад настао обрнут случај: боју народног живота одређивало је оно што се у јуначко и пожртвовано време скромно скривало по још скромнијим местима позадине из страха да не падне у очи и не дође на фронт.

„*Царство земаљско*” узето је за високо гесло једног народа, чија је душа пре толико векова била отворена мистерија царства небеског - врлинама вечних вредности.

Политика дана и комада, ситних комбинација, кратке стазе, направила је јавни живот таквим, да неосећати се задовољним, значи бити политички неспособан.

Оно је као зли тумор проширивало своје прљаво ткиво кроз дивно народно тело, - хватало у своје мреже плен испред устију једног сиромашног народа, - нагризало и обарало високу народну имовину *чојства и јунаштва*.

Одабирање нагоре је постало стрма падина по којој је један поносит народ клизио једнако убрзаним кретањем своје паду.

И они који, под другим поретком, не би дозволили да пођу нагоре, *са недовољно учвршћеним добрим особинама*, пођоше - уз општи ритам сатанске музике - тамо где им се учинило да је једино „практично и разумно ићи”.

¹⁵⁵ „Отаџбина” број 43, 30. децембар 1934. год.

Крајње је време било да се томе фаталном ходу на пут стане. И други су то, појединачно, чинили. Било је увек листова који су ту улогу преузимали. С благодарношћу их се ваља сетити. Уверени смо да се сви они који су „Отаџбини” претходили у тој борби, или су је истовремено водили, неће постидети њене упорности, њене пожртвованости и њеног, при том, широког видика. Било је потребно изразити сасвим јасно све ово које је осећао читав народ. „Отаџбина” се томе посветила од првог свог чланка, и ту мисао, износила сваке суботе, под разним називима, у разноликом руху, и разним успесима, - али увек предано и живо.

„Отаџбина” је заиста била *побуна против механистичког посматрања народног и друштвеног живота*.

Мали људи, које „теорија земаљског царства” избацује на површину, нису у стању друкчије живот ни посматрати него тако.

Политика кратке стазе не дозвољава *органско посматрање народног и друштвеног живота*. За ово треба имати стрпљења и дугог даха, а то недостаје следбеницима политике кратке стазе.

Они су тако неисцрпни у изналажењу комбинација и „мера”, „експедненса”, - који имају и тако мале везе једни с другима, и имају за једини циљ да се ствар провоза, или да одговорност пребаци на другог или на друго.

Ако је у питању странка, они мисле да се може правити одозго, и хвале се, после - народном срамотом - да су у такву странку милиони похрлили.

Ако је у питању буџет, они мисле да је довољно испунити га, - не гледајући, не обзирајући се на последице које такво буџетирање оставља у народној привреди.

Ако је у питању слога народа, они мисле да се то може постићи тренутним погађањима и споразумевањима и случајним концесијама без озбиљног посматрања узрока неспоразума и тврде воље да се ови од стране.

Ако их запитате о онима који треба да управљају, они ће нам одговорити да су то „способни људи”. Ако видите како изгледа та способност, зачудићете се да се у тој земљи деци почевши од основне школе препоручује да таква не буду.

Напоследку „Отаџбина” је била *застава отпора противу духовне раздробљености нашег друштва*, и то најздравијег дела његовог.

„*Окупљајмо се!*” она им је непрестано понављала.

Она им је указивала на то како су рђави повезани злочиним боље него добри врлинама и пријатељством.

Она је немилосрдно исмевала доброг и исправног грађанина што не уједињује своје добре намере са dobrим намерама свога суседа, већ остаје усамљен, као што се дим са његовог огњишта сам за себе губи у ништавилу.

Она је захтевала у име њихове деце један мали напор свести и воље од њих.

Она им је предочавала шта бива с њиховим брижљиво теченим и чуваним добрима, шта са животом њихових синова, што са чашћу њихове породице, док они - „исправни грађани” - глупо спавају на подглављу „добрих намера”.

Она је хтела да их побуни противу самих себе.

Полазећи од поноситог гесла да „слобода тражи људе”, „Отаџбина” је успевала на опште чуђење, да говори о свему што је сматрала да спада у њен задатак. Тако је „Отаџбина” делом доказала, и поред забрањивања, да је мисао заиста слободна, и да има увек начина да се каже све што се хоће, само га ваља пронаћи. Јер и најбрижљивији преглед штампе оставља мисао слободном - кад је искрена, дубока и објективна.

А „Отаџбина” је хтела да буде и остане објективна, бар утолико што је о жалосним стварима писала са истинском бригом а не са радошћу, што је увек више волела да се не испуне њена неповољна предвиђања, што је осуђујући радила из љубави, а не из мржње.

Зато је успела да остане безлична. Од њених непотписаних чланака од њеног систематског избегавања помињања личности, она је хтела да спроведе у дело *систем што објективнијег посматрања наших прилика*, при чему јој је одсуство тог уобичајеног декора наше јавне речи послужило као непрестана њена опомена и позив да је време да се уздигнемо у посматрању нашег јавног живота.

Било их је који су то жучно замерали. Било их је, који су хтели да нас од тога одврате. Ми смо остали при свом начину. Нисмо приметили да је то умањивало број наших читалаца, ни њихову ревност према „Отаџбини”.

Храброст је велика била од „Отаџбине” *што је толико веровала у свест, читалачке публике, да се усудила излазити пред њу без „голицавих прича”, „без сензација”, без забавног дела, - чак и без огласа и информација.*

Богу хвала, показало се да постоји читалачка публика која цени високо баш такав начин писања.

Ми то истичемо ради части наше средине.

Тако је већ прошла прва година нашег рада. А наш се отпор тек оцртао. Друга, тежа је пред нама. Наш отпор треба да се оживотвори, да се инкарнира.

Није тајна да је духовна мобилизација при крају, у завршној фази.

„Отаџбина” је у свом делокругу, тај посао вршила и завршила, а онај који настаје прихватиће у наступајућој години с поуздањем које јој даје њен досадашњи успех.

КОБНА СМЕНА ¹⁵⁶

Што човек више мисли о нашим приликама од 1918. године наовамо, све му више изгледа да се ту десила једна *кобна смена*.

I

Из рата 1918. године Србија је изишла са чудесним ореолом који су јој донели пожртвованост, ћутљива упорност и јуначко самосавлађивање њених војника.

Никад онај ко је делио зло и добро са војском на фронту неће моћи да заборави оно што је тамо видео и осетио. Никад таквих лепота и таквих величина није могао видети по рату, као за време рата у првим редовима. Нека само склопи очи пред свакодневним призорима и успомене ће саме да се појаве пред његовим очима.

Видеће одмах своје другове како четири пута за шест година прелазе под борбом или пак само напорним маршевима највећи део Балканског полуострва. Видеће како их на том путу ни верна коморска стока није могла пратити: исцрпена умором, она је малаксавала пре човека. Човек је само ишао напред, - упоран; он је имао мање одмора, мање хране, више опасности, више бола, па ипак сам 1915. године првог вола мртвог видео код Крушевца, првог коња на Косову, а првог човека, поцрнелог, хладног, умрлог од напора у првом успону ка Жљебу, више Пећи.

Нека се погледа само карта Балканског полуострва, па нека се оцени тај грандиозни напор што су те стотине хиљада за тих шест година извршили.

Да је само то, не би било заиста достојно дивљења.

*

Да не помињемо борбе, ноћне и дневне, у наступању и одступању, - (а не говоримо о напорном утврђивању које се вршило ноћу после дневног напорног маршовања, и које се напуштало без метка) - на разне крваве и напорне неуспешне покушаје да се отме нешто без чега се могло бити.

Да заборавимо ону војску глади што је - окрећући се са Жљеба или Чакора да у даљини виде још једном како сунце обасјава Копаоник - хитала резигнирано путем који ће јој, свакако, у целој њеној историји бити и најдужи, јер је најстрашнији, - путем на коме ће зрели и снажни људи од 22. XI до 20. XII добити само (и то најсрећнији) четири војничка тајина и пола килограма пексимита, и тако кад стигну на море представљати војску живих лешева...

Да зажмуримо пред оним сликама згрчених лешева, поред толиких угашених ватри, поред којих смо прошли од Братоножића до Подгори-

¹⁵⁶ „Отаџбина” број 44, Београд, 6. јануара 1935. год.

це, од Подгорице до Тузи и по врлетима око Скадарског језера до Скадра; од Скадра на Бојани ка Љешу и Сан Ђовани ди Медуа, а одатле до Драча и Валоне.

*

И кад се сетим само оног младог официра на Француској лађи „La Lergaine” који није могао веровати кад сам му на његовој карти великих размера показивао пут, под борбом, мога пука, од Дунава до границе Црне Горе, а одатле без борбе до Драча. И његових речи: „Господине, кад би Француски народ неко довео до Пиринеја и ту му наредио да напусти његову земљу, са четири хлеба и пола килограма пексимита, не могу да верујем да би се у том - десет пута већем - народу нашао толики број војника који би прешли на другу страну Пиринеја”.

*

И кад опет видим остатак тих истих људи, како упорно, стопу по стопу, топећи се под чукама, по кршевима и камењарима своје јужне границе, упорно, пожртвовано и дисциплиновано, високо међу свима народима држе заставу своје земље, и тиме обезбеђују успех оној мисли коју је од 1914. године Србија отворено истакла као свој водећи политички циљ.

Треба ли да се подсетимо на ону јесен - (последњу нашег ропства и прогонства) - кад је Промисао доделила тим јадним остацима једне заиста славне војске, да уз садејство осталих војски Солунског фронта изврше епохално дело, јединствено у аналима ратова, - кад је само француска коњица успела да до краја издржи са нашом војском и допре до Дунава за два непуне месеца од пробоја фронта.

Нека се нико не мршти што излажем ове догађаје. Нека буде стрпљив до краја. Нека схвати да ово излажем не да би одатле направио рачун и изводио каква права, већ да бих, напротив, на та иста јуначка плећа натоварио нове дужности и нове одговорности.

Као сад да гледам жељезничку станицу Славонски Брод у сивој светлости новембарског јутра. Један бивши аустријски натпоручник, са скинутом кокардом и са хрватском тробојком преко кратког мача, трудио се као заповедник колодвора да успостави ред међу хиљадама војника бивше Аустрије, који су с пушком у руци тражили да се образује воз којим ће што пре стићи својим кућама - пели се у вагоне који им нису били намењени и отуда претили оружјем онима који су хтели да уђу. Чекамо да натпоручник образује воз за Загреб, у који ћемо стићи - ако нам се ништа не деси - увече, као што нам је требало три пуна дана од Батајнице до Брода. Пред станицом чекају преко четрдесет бивших аустријских официра и неколико милосрдних сестара. Међу свима плавакастим униформама само једна сива: један српски потпоручник, стоји усамљен, наслоњен на дрвени сто пред станицом.

Натпоручник је једва успео да образује воз за Загреб и одвојио један вагон III разреда за офицере и милосрдне сестре. Али већ у истом тренутку тај вагон био је препун војника, наоружаних, претећих, који потегоше своје пушке на натпоручника кад им овај покуша да нареди да вагон испразне. Ништа не помаже ни претња револвером. Натпоручник их остави тада и журним кораком приђе оној једној сивој униформи, поздрави је и рече: „Господине поручниче, само ви можете успоставити овде ред!“ И онај српски п. поручник, приђе вагону, на чијим се степеницама и прозорима беху начетили војници. Застаде пред степеницама колико да благо и одлучно нареди војницима да га пусте у кола, што ови одмах, без поговора и учинише. Затим, кад се нађе у сред вагона, он одлучним гласом рече: „Војници, идите у своја кола, ова су одређена за ваше офицере!“ - и она гомила војника, без једне речи, заиста брзо напусти дотадашња места, и оде у своја кола.

Каква је то сила била у том потпоручнику, кога - непознатог, усамљеног, и голоруког - послушаше побуњени остаци једне војске у распаду?!

Није то била никаква његова сила. *То је био углед његове униформе, као симбола једне велике моралне и политичке снаге, пред чијом се појавом одмах успоставио ред.*

А ту моралну и политичку снагу, - која је спасла наше западне и северне крајеве, од једне страшне социјалне револуције - дали су тој малој земљи *они напори, оне жртве, она свест која је држала, упркос страховитих прилика, увек на истом путу њену - сваког дана све мању - војску.*

II

Али док се таква снага испољавала на фронту, други елементи, „морално и физички неспособни“, малодушни мекушци, несавесни лиферанти и профитери, скромно, али исто тако упорно, живели су у позадини, доцније по лагерима или и у самој земљи. За време рата они су имали само једну мисао: што мање падати у очи и тако чекати стрпљиво док ратна бура прође.

Дешавало се, додуше, да и поред њихове жеље да прођу незапажени, ипак понешто што показује њихову праву природу избије на јавност. Али, све су то били ситни догађаји у поређењу са великим и тако трагичним догађајима оне праве и дивне Србије, тако да ни разне срамне афере - „пескарске“ и „опанчарске“... - нису могле дуго да остану главни догађаји дана.

Међутим, та друга Србија је стрпљиво чекала свој час. Онако исто дрска по рату као што је била скромна за време рата, сад је она измилела из својих склоништа и - искоришћујући огромни морални капитал који су други стекли и очували - сменила оне који су дотле, заиста без смене, (осим смене смртне), само дужност своју вршили.

Несумњиво је било да ће после 1918. године у уједињеној држави - садашњој Југославији - Србија морати да игра највећу и најзначајнију улогу. Тако су то диктовале историјске прилике, а никако нека жеља за надмоћношћу. Онако као на бродској станици што је наоружани натпоручник - и поред потпоре 40 бивших аустријских официра - морао да

се обрати голоруком и усамљеном српском потпоручнику да би се успоставио ред, тако је и свуда у другим приликама, широм државе, Србија морала бити позвана да се успостави углед државне власти и поредак, који је прво добро.

И баш тада настаје та кобна смена: људе с фронта смењују - они из позадине...

То је стварно била смена *два гледишта на свет и два морала*.

Удружени са себи сличним шићарцијама из осталих делова нове државе, они су сад давали другу боју животу и свет је убрзо - не познавајући прикривени механизам те смене - с огорчењем говорио о Србији, о којој је пре говорио с дивљењем и љубављу.

*

Последице те смене и данас су опште и јавно познате и ми се на њима, нажалост, немамо ни времена заустављати.

Али као одлучни противници „става скрштених руку”, ми ово не написасмо само ради утврђивања извесних истина, већ ради извлачења извесних закључака и до вршења одлука које тражи од нас бољи народни живот.

Потребно је извршити поново смену, али не случајну, већ *смену по утврђеном мерилу*.

Треба власт учинити потпуном и стварном, *и везати за њу потпуну и стварну одговорност*.

Одмах ће, као с бојног поља, побећи сви „морално и физички неспособни” - што им беше формула извлачења од војне дужности - сви мекушци и сви профитери. Нису они никад за јаке и категоричне ствари. Више воле сенку неодговорности него светлост одговорности. С удахом ће се повући у своја склоништа.

Засијаће тада онај сјај што је Србија донела са маћедонских планина.

Тек тада ће њена дужност према Југославији бити потпуно испуњена.

ВЛАДИНА ИЗЈАВА ¹⁵⁷

Пишемо о владиној изјави, као и увек, по дужности јавног и независног гласила.

Нећемо улазити у анализу сваког реда. Говорићемо само о најглавнијим тачкама, о оним које су и на нас и на друге направиле утисак.

А то је ваљда и боље.

1) На први поглед изгледа да ова владина декларација битно одваја од прве изјаве коју је председник владе дао исте вечери кад је образовао владу.

Док је на завршетку ове било наглашено да су споразум и сарадња у спољној политици уродили добрим плодом, па се председник *нада да*

¹⁵⁷ „Отаџбина” број 45, 13. јануар 1935. год.

ће исти методи и у унутрашњем животу донети добре последице, што је изгледало, као да се до сада тако није радило, а сад се, после искуства у спољној политици, мисли тако да ради и у унутрашњој, сад у владиној изјави нема ништа што би дозвољавало да се овако што може закључити. Напротив, подвлаче се одлучно досадашње линије.

Свакако да су се између прве и друге изјаве морале догодити особито важне ствари, па да између ових изјава буде оволика разлика.

Понављамо: *особито важне ствари*, јер не можемо да разумемо да *неважне ствари* проузрокују оволику разлику.

2) Необично је добро што је влада у својој изјави казала једну истину: да су јавни терети достигли свој максимум.

Али то није довољно. Потребно је било рећи да су јавни терети постали - овакви какви су данас - претерани за иначе угрожену привреду.

Обична штедња у администрацији и државној привреди неће бити довољна па да се државни расходи толико смање, да би јавни терети могли постати знатно мањи, а тиме да би привреди било поможено.

Ту су потребни широки замаси, дубоке реформе, а ми их из владине декларације нисмо могли наслутити. Без тога, међутим, не можемо очекивати оно што би требали да дочекамо.

Иначе, обичне штедње у државном буџету - као што смо то јасно доказали у нашем чланку о буџету у марту 1934. године - своде се на штедњу у материјалним издацима, те се тако добијају апсурдне последице: скуп државни апарат, као огромна и скупа парна машина, без материјалних кредита за рад, као без довољно угља за стављање у покрет саме машине. А то је најрасипнија штедња.

3) Изгледа да је дух владине изјаве: да би требало очекивати у привредном погледу неко оживљавање.

Држава би то могла на четири начина: *растерећењем привреде од претешких јавних терета, растерећењем привреде од приватних дугова, разумном општом и финансијском политиком која би требала да изазове дух предузетности, и политиком потпомагања јавних радова.*

У погледу првог начина ми смо већ под 2) изнели своје гледиште. Из владине декларације се не могу наслутити реформе дубоке и опште које би једине могле да доведу до осетног смањења државних расхода.

У погледу другог начина очекујемо да ће влада нешто учинити. Али док не будемо проценили тај рад, не можемо говорити, пошто нам ништа од правца којим мислимо да упуту свој рад није познато.

У погледу трећег начина за сад не би било право да се изјашњавамо пошто ће се о томе објективно моћи судити тек кад се владин рад буде на делу могао да цени.

У погледу четвртог, из саме изјаве не видимо како би влада то могла остварити без дубоке реформе наше новчарске организације, о чему се ништа и не говори у изјави, и још без зајмова, *који засад с обзиром на вредност наших папира нису могући*, пошто нам ни једна страна и пријатељска влада не може данас дати зајам из својих средстава, а приватан новац свакако воли више да купи који наш папир по 30% од нормалне вредности него да да за нов папир по 85% од номиналне вредности, - све под истом каматном стопом.

4) Брига за село и сељака је узела већи део владине декларације, што је сасвим оправдано.

Ми верујемо да ће влада заиста овоме послу поклонити своју пажњу. Али своје страховање не можемо овде да прикријемо.

Бојимо се да та брига неће имати општи органски карактер, већ да ће највећим делом бити употребљена на појединачне случајеве. Из искуства знамо да такве мере значе просто расипање и деморалисање.

У једној ствари, чини нам се, да се разликујемо од владе. И ми се бринемо за село и радимо на његовом подизању, али ми бисмо хтели да село добије *своје ноге*, а не да зависи од наше добре воље и наше помоћи. Ми бисмо хтели да село буде пробуђено да се само помаже, да се користи подстрецима који му долазе са стране, међу којима ће бити у стању да само изабере, прихвати и умножи оне који су најповољнији за његово развиће.

Огромне су разлике које се постижу од оваква два начина рада.

У првом случају, село не само да није стварно поможено, већ је изгубило много у свом значају и *свом моралу*.

У другом случају, селу је стварно поможено. Оно је стало на своје ноге. Оно је у стању само да се помогне. Оно је сачувало свој значај и нарочито свој морал.

Ми управо не бисмо могли казати по самој владиној декларацији којим од ова два пута она мисли поћи.

Али како знамо, рад људи око Главног Савеза српских земљорадничких задруга, а влада је ту своју везу с њима довољно подвукла, ми имамо исувише разлога да верујемо да онај први начин има далеко више вероватноће да ће стварно бити прихваћен него овај други.

Зато је и наше страховање оправдано.

5) У овом реду мисли долази и брига владина око задругарства.

Све што је напред речено под 4) о владиној бризи за село, мора бити поновљено и овде, тим више што ће свакако цео рад око задругарства бити под сугестијом оних људи које смо довољно поменули у овој тачци.

Задругарство има своја два основна начела која никад не треба изгубити из вида: слобода удруживања и исправност пословања.

Не треба да се држава активно меша у рад задругарства. Њено је да му обезбеди функционисање стварном применом ова два напред истакнута начела. Њена функција треба да се ограничи на *објективни надзор и благонаклоно испитивање предлога и молби задругарства*.

Под утицајем оних људи, које смо напред поменули, тешко да ће влада моћи да остане на овом терену.

Они су добро познати својим радом у задругарству; с једне стране, они су, без разлога - као што је то отац српског задругарства Михаило Аврамовић лепо доказао - увели мржњу у задругарство, поделивши га без оправданог разлога, на два фронта, а с друге стране због свог неисправног пословања у задругарству избегавали су не само контролу државе, већ ни своје рођене скупштине, где нису презали ни од какве незаконитости и недоличности само да омету објективну оцену свог годишњег извештаја и биланса.

Све док не буде јасно да влада није под утицајем ових људи, нама неће бити могуће да друкчије мислимо ни у погледу бриге владине о задругарству.

6) Особито нам је било пријатно што с у владиној изјави видели пажњу коју је посветила закону и законитости.

У том погледу очекујемо, прво побољшање у области *јавне речи*.

Влада, истина, о томе није говорила ништа. Али ми само извлачимо закључке из њене изјаве. Само тако може *озбиљно бити говора о законитости*.

Ми не тражимо разуздану јавну реч. Али тражимо да имамо право с дужним поштовањем према свима јавним интересима говорити отворено.

А ако се о закон огрешимо при том, ту је власт државна и санкције, да нас врати натраг и да нас по потреби, и казни.

Надамо се да се законитост неће узети само за нас грађане, већ да је влада под тим мислима и на дужно поштовање које прво она дугује законима, а потом и остали службеници. Нека влада уверена буде да ће са много мање труда и остале грађане држати у границама законитости, ако прво држи себе и своје потчињене.

Нема нас толико лудо храбрих који би ипак, и поред тога што влада строго поштује законе, хтели да их не поштујемо.

НАШИ ПУТЕВИ ¹⁵⁸

Годину дана пишемо овај лист. Треба да се осврнемо суморно на то питање, да положимо и себи и својим читаоцима рачуна о своме писању, да испитамо и ми и други: да ли смо успели у ономе што смо као сврху поставили.

Покренули смо „Отаџбину” да буде *јавна савест* нашем политичком и друштвеном животу, а то је тешко. И ми смо људи као и други са свим *несавршеностима* људске мисли и људског духа. И ми имамо своје личне амбиције, имамо своје страсти, своје љубави и своје мржње. А требало се трудити, да се пише *изнад страсти, изнад љубави и изнад мржње*. Имало је случајева да смо морали осуђивати дела људи, које смо лично волели и ценили, а требало је као јавна савест обележити оно, што није било добро, што нам се чинило злим по наше опште интересе. Много нам је лакше било угушити мржњу, него савладати љубав. Због тога нам се пребацивало, да смо дела, која смо из дна душе мрзели, благо осуђивали. У ствари ми смо их увек довољно оштро изобличавали, да је цео свет знао, видео и осетио и кога се и чега се тиче. А нама је то било главно, а не оштра грдња и тешка реч. Нама је било главно да цео наш *народ осети и види зло и узроке*, који чине да се оно у нашем јавном животу јавља. Кад *изобличимо зло* и кад се цео народ *сложи* у том изобличавању и кад га цео народ *осуди*, изобличили смо и осудили смо и *починитеља*.

Да, ми смо увек *имали пред собом*, људе и њихова дела, али нисмо *помињали људе*, који су та дела починили. А и дела смо помињали утолико, уколико су била карактеристична за систем који влада у нашој земљи. Ми смо из људи и њихових дела *црпили поуке* о ономе, како *не треба и не сме* да буде ако се жели напредак овом народу. Што су се

¹⁵⁸ „Отаџбина” број 45, Београд, 13. јануар 1935. год.

та дела и њихови починитељи видели из сваког нашег ретка, из сваког нашег става, сведочи само да смо могли *правилно гледати* на људе и на ствари и да смо успели *правилно оценити* њихову вредност и *поставити* их на место које им припада. Велики број људи из свих крајева нашег народа сложили су се с овим нашим писањем. Хиљаде писама са свих страна имамо о томе, хиљаде потврда. Имало их је који су се и срдили, мало, врло мало...

Пребацивали су нам да смо фашисти, хитлеровци, па чак и бољшевици; покушаји постоје и у јавности. Пустили смо их, јер нисмо хтели у *јалово* да губимо време. А баш смо сваким својим чланком *супротно* показивали. Ми хоћемо и тежимо да *наше ствари поставимо*, не угледајући се ни на кога и ни на чију социјалну доктрину, на *оне ноге* на којима ће *најчвршће стојати*. Ми смо проучавали наше друштвене и политичке односе и прилике, наше народне душевне и моралне вредности, наш народни и државни развитак и тенденције тога развитака и трудили смо се, *да на томе зидамо*. И само ћемо и надаље на тим темељима зидати. Нећемо да зидамо на песку, нећемо да сејемо на камену, нећемо да бацамо у трње. Хоћемо заједно са целим народом југословенским да *раскрчимо* запарложене њиве наше, да *ослободимо* воћњаке наше од гусеница, да *очистимо* поља наша од скакаваца, да *обезбедимо* стада наша од погубних зараза, да *заштитимо* овце од вукова. У томе су проблеми нове југословенске политике. У томе је био и смисао шестог јануара 1929. године. А у нашој народној заједници налазимо и најбоља решења како треба уредити нашу државу и преуредити јавну власт, да постане заштитником и чуварем наше правде и наше слободе. Ми тражимо да наш народ више од пусте и празне либерално-демократске шарене лаже, да буде представљен посредницима у неким политичким телима, а да се његова привреда, његова мука и зној ставе на милост и немилост *неограниченој игри приватног интереса*. Ми смо се трудили и надаље ћемо наставити труд у томе правцу да се наша држава организује тако, да народ *узме своје послове у своје руке*, да се уставима и политичким поретком створе такви услови државног и народног живота, да се *онемогуће повреди* не само *правног* поретка већ и сваког *оправданог привредног* интереса. Ми *тежимо држави у којој ће рад и само рад бити дужност и право сваког човека*. Не могу хиљаде наших грађана бити остављени без рада и зараде својој судбини...

Из неконтролисаних јавних односа, из привредне анархије, до које је довео капиталистички либерализам цео свет, никао је и изђикао и на нашој народној њиви *морални коров* и *процветала* корупција, пљачка, и беспримерно рушење основа на којима почива наш народ. А томе има и мора бити лека. Свом снагом својом трудимо се да нађемо путеве и средства да те ствари онемогућимо и да зајемчимо нашем народу слободно развијање и благостање. Ми се не варамо, кад мислимо да више нису довољне овом народу само такозване политичке слободе и не-

ке нарочите политичке форме да би га обезбедиле у његовом благостању и да би га упутили путем напретка и правилног развитка. Не можемо ту ни енглески устав, ни ирски положај у држави. Рекли смо већ, да је *наше питање људско*. То је једно. А друго је *привредно* обезбеђење и унапређење. Држава мора да обезбеди нарочито земљорадницима и радницима свих врста - телесним и интелектуалним - плодове њиховог поштеног рада у првом реду. Сви остали интереси су споредни и подређени томе првом и најважнијем интересу. И за то старање мора бити организован цео народ, да преко својих слободних организација утиче да се правилно и поштено решавају питања његове судбине и његовог опстанка.

Ми не тежимо *потчињавању*, као што смо одлучно противни и сваком *надвлашћивању*, али мислимо да се у друштвеној заједници *вредност* појединих сталежа и друштвених редова мора мерити према значају улоге коју имају за ту *друштвену заједницу* не само *привредно*, већ и као *извори расно биолошких и моралних вредности*. И кад се овим мерилом мери наша југословенска народна заједница, није *тешко наћи* на правне путеве друштвеног рада и политичке делатности. Ми тим путевима *неодступно и бескомпромисно идемо*.

ПРАВДА ДРЖИ ЗЕМЉУ И ГРАДОВЕ ¹⁵⁹

Рекли смо у једном чланку, да наш народ у основи има херојско схватање живота. Цела његова историја то потврђује. У разноликим приликама на разне начине он то испољава и очитује.

Али најважније појаве у којима се та херојска душа нашег народа огледа, јесу осећање *човечности* и *осећање правде*, која су најдубље укорењена у целом народу нашем и која су га одувек руководила у његовим настојањима. На целом подручју нашег народа кроз векове водила се борба поглавито због те две високе моралне вредности.

Није наш народ тражио више хлеба. Он га је својим рукама и својим трудом стварао. Није он тражио ни више богатства, није се желио ширити на туђој земљи, нити отимати од својих суседа оно што је њихово. Никад кроз целу своју историју није овај народ ратовао, да би друге потчинио. Али увек је *устајао*, нико га није могао *смирити* и *укротити*, стално је *водио* ратове и борбе, кад су биле у питању *човечност* и *правда*. Цео његов живот, основно схватање његова света, састоје се у тежњи, да се у сваком, па и најнезнатнијем поштује личност човека, да му се признају и даду сва *права* човекова и нарочито да се изврши *свака правда*, да се нико не може поставити изнад *правде*, да нико не сме и не може ни над ким *вршити неправду*.

То је у *основи* народне душе југословенске, то је *битно* и *заједничко* свима, и Србима и Хрватима и Словенцима и Бугарима. И баш то је врло важна чињеница о којој се мора у првом реду водити рачуна ако се жели добро уређена и јака југословенска народна држава. То нажалост нису схватили и разумели они који су управљали овом државом. И у том се најчешће и највише грешило од уједињења југословенских на-

¹⁵⁹ „Отаџбина”, број 45, 13 јануар 1935. год.

рода. Нека је и најстрожији и најтежи закон, али нека је исти и једнак за сваког и за све. И бунтовна *херојска душа* најтеже и најсилније се узбуњује на сваки *неправедан* акт оних који треба да деле правду.

Кроз векове народ наш се опирао насиљу, неправди, незаконитим поступцима и кроз векове тражио је *своју* правду и *своју* човечност. Цвијић с великим правом тврди да су динарском Југословену питање части или идеал правде и слободе „главни узроци страсти које покрећу динарске људе као и узроци сукоба који се међу њима јављају отуда произилази срећа или несрећа тог њихова живота, много више него што потиче од себичности или од лакоумности”.

Сви *велики покрети* у нашем народу кроз целу историју оснивали су се баш на овим духовним вредностима његовим и баш зато јесте *мало добра* наше националне историје ова десетина година после великог светског рата, у коме је наш народ најбоље баш испољио сву величину ове своје душе и кад је дао изнад људске снаге велике напоре и прегнућа која су била надчовечански неразумљива за све ове, који нису познавали овакву његову психичку конституцију. Велики вођи нашег народа разумевали су баш то и зато су га и могли водити. Краљ Александар је био један од оних који су расно разумели ову вредност свога народа. Али били су *мали* и слаби они који су управљали овим народом.

И после тешких искустава, после лутања и нагађања, после грешења о основне вредности наше народне душе, потребно је вратити се тој *основној тежњи*, тој основној друштвеној вредности нашег народа и на њој *изграђивати* нову будућност народа. Так на тој основи повратићемо старо *јунаштво* и *поштење* стару веру и одушевљење. Так тако ће наша народна држава постати непобедном и чврстом.

И ми морамо *нашу човечност* и *нашу правду* *зајемчити* нашем народу. Нема у овој земљи никаквих посебних Хрватских, Словеначких, Српских питања, нема у њој неких покрајинских или верских питања. Постоје питања *људска*, питања човечности и правде. И повреде тих људских права неки свесно, неки нагонски или несвесно преносе као племенска, верска, покрајинска. А ако би се и уживели у сличне односе других крајева, видели би да и тамо у истом облику и у истој тешкоћи постоје. Видели би да те повреде исто тако узбуњују народну душу, узбуњују народ у његовим најбитнијим осећањима.

Мале су предности водиле ову земљу у ова тешка времена људске историје. Изгледало је, као да су бранили државу од народа, *као да народ може бити непријатељ своје државе, ако је она израз његове правде и његове човечности*.

И овога дана, када овом нашом благословеном земљом *зацари* наша народна правда и кад се *широм* *целе* земље успостави наша човечност, кад се *онемогући* свака повреда *осећања* правде и човечности, која су толико усађена у нашу народну душу *тада ће нестати свега што нас дели* и тада ће од Триглава до Ђевђелије и од Јадранског до Црнога Мора настати *велико време* југословенског народног *уздизања* у свима правцима. То ће бити *право* ослобођење југословенског народа и то ће дати велике могућности за културно и друштвено развијање свих *високих вредности* и моралних и материјалних нашег народа и наше државе.

Али ми не мислимо да се то може извести само добрим законима. Морају се изменити многе установе. Морају се дати установе, које ће онемогућити повреде правде и човечности. Ми смо стално наглашавали, па то чинимо и сада, људи који врше правду и штите човечност, морају бити најодговорнији за сваки свој поступак. Не може се пусти-ти да се неодговорно води судбина овог народа. А та одговорност ће се појачати и поопштрити само ако се целом народу омогући да најактивније и најнепосредније сарађује на овоме привредном и друштвеном уздизању, да учествује у изграђивању и управљању својом судбином; исто онако као што је учествовао и сарађивао и на оснивању и јачању ове државе.

СУДБОНОСНА РАСКРСНИЦА ¹⁶⁰

Што се више посматра шеснаестогодишња историја Југославије, и из извесне перспективе, која омогућава да се види целина, а да се ни појединости не губе из вида, све је јасније да се у данашње дане ближимо једној судбоносној раскрсници.

Ми смо то већ много пута рекли досада, па и овде да поновимо: Југославија није ни могла доћи по тихом и лепом времену. Њено остварење је могло и морало доћи само после једног изузетно потресног и бурног догађаја, као што је био Светски рат.

Али у колико је Светски рат за Југославију био благодат, јер је услов његовог рођења, у толико је, с друге стране, својим огромним последицама у свету у опште и претешким невољама које је изазвао, Светски рат за Југославију би особито тешко искушење.

Јер и да је југословенско државно уједињење дошло по тихом времену, оно би собом донело врло тешке проблеме, које нов заједнички живот - после толиких векова разједињености - поставља. Овако наша нова заједничка држава имала је да решава не само ове специфично наше проблеме, већ и оне, које је Светски рат широм целог света тако непосредно поставио.

А Југославија је имала баш у то време још и ове своје недаће.

Нисмо били припремљени на овај огромни догађај. Ни за ког Југославија није дошла очекивано. И они који су је свом душом желели, били су само романтичари. Нико није познавао проблеме које ће уједињење довести. Зато нам је и било суђено да спрему стичемо у скупој и мучној школи сопствених погрешака.

И, уопште говорећи, нисмо били припремљени да разумемо да између 1914. и 1924. године постоји не само разлика у квантитету, већ и да се квалитетно свет дубоко променио.

¹⁶⁰ „Отаџбина” број 47, Београд, 27. јануар 1935. год.

Зато су једни сматрали да није ни потребно нарочито трудити се да се општим једним погледом утврде правци савременог друштвеног живота, и отуда изведу потребни закључци за конкретну државну политику, верујући да ће се све познатим партизанским и политиканским методама успети да „воза” и тако скине с дневног реда.

Стога су други па и најбољи гледали на државне послове очима из 1881. године, верујући да партијски програми из тог времена садрже у себи лек и одговор и на данашње тешкоће.

А одатле па до гледишта да су партијски интереси огромна ствар, да државе могу мењати и своје име и своју суштину, а да странке имају да трају и да буду сачуване, има мање од корака.

Да не описујемо нашу невољу, што је српска, по историјској нужди водећа страна, претрпела смену, и што су у њој до заглушујућег гласа и утицаја дошли толики који су за време светског окршаја - по својој себичности и кукавичлуку - били у позадини, а ови су по рату преплавили све положаје и у њима показали оне особине, које су их за време рата и држале у позадини - проналазећи и *удружујући се са себи сличнима из остале државе*.

Ко при том да не разуме и разочарења, и огорчења, и разне покушаје политичке, који су на онима засновани и који у основи носе и порицање јединства и побуну против Југославије.

Па ипак, разумети не значи и одобрити.

Нарочито то не могу одобрити они, што с великом самилошћу гледају на тринаестовековну историју целокупног нашег народа од доласка на ово тле, историју у којој се, код најактивнијег и најсвеснијег дела може утврдити да се састоји из пет шестина времена ропства и бесплодних побуна против њега и само једне шестине целог извесног градилачког и стваралачког сналажења у својој држави.

Не могу то одобрити ни они, који су увидели да је то зато што ниједно југословенско племе није успело да нађе довољно пространу основу за подизање чврсте сопствене државне грађевине, те су зато ове и биле тако кратког века.

Не могу то одобрити ни они, који су уверени да та заједница политичко историјске судбине намеће неминовни закључак: да и кад југословенско етничко јединство, кад истоветност језична, крвна, истоветност друштвеног склопа, не би били довољно снажни аргументи за југословенско политичко јединство, да је сама та заједница судбине довољни аргуменат за то, већ из простог разлога што се изван тога добру не можемо надати, као што нам тринаествековно искуство неоспорно доказује.

Не могу то одобрити ни они, једном речју, који су уверени да је Југославија једина могућност за културно и друштвено самостално развиће свију југословенских племена.

Али тим ставом се не могу разбити она разочарења и огорчења - она чама и оно одсуство одушевљења - све што данас даје нарочити изглед нашем јавном животу.

Оне међутим, могу само под нарочитим условима да успевају. И кад тих услова није било, онда не само да не успева - што је већ довољна штета - него изазива и друге, не мање штете, међу којима свакако на прво место долази слабљење државног ауторитета.

И што је главно, рад овакав има ту незгодну страну, да ако први пут не успе, онда ће други пут имати још мање изгледа на успех.

Отуда су се показале и код нас све рђаве последице тих неуспеха.

Тако на првобитне тешкоће долазе друге које доносе неуспели покушаји.

Дакле не само да разочарања и огорчења нису ишчезла, већ она и даље делују у снажној мери, па се овима прикључила извесна резигнација, чама, одсуство одушевљења.

А нема организма - ни најпростијег, ни најсложенијег - који би могао опстати под оштријим животним условима без одушевљења, без ураганског животног елана, без животне радости, без воље за животом.

Како ће, дакле, моћи томе закону да се одупре живот једног народа?

Знамо да у сваком организму постоји стално присутна - док се може говорити о животу - тежња за оживотворењем овог животног елана, одушевљења и радости. Та тежња је може бити и прикривена, али она је стално присутна. И организам се пашти и бори да то оствари, по нагону, као што је његова тежња за осталим животним условима нагонска.

И ако су му сви приступи одушевљењу и радости затворени, ако нема могућности да се зло спречи и добро оствари, онда настаје бес разорења, управљен на све и сва, без обзира, без мерила, без граница.

Тако пчеле - кад не могу да спрече зло у својој кошници - у оргијама разорења и расипања растурају своју кошницу, па и саме при том налазе смрт, пошто разорењем и расипањем *вређају и закон сопственога живота*.

И наша раскрсница има овај смисао:

Из садашњег стања се мора изићи само једним од ова два пута: - или *градилачко одушевљење и стваралачка радост* или - *рушилачки бес и разорна опијеност*. Трећег пута нема.

Стари путеви су нас привели раскрсници. Сад натраг не можемо. Бирати морамо. И не дуго.

Ко не изабере први, самим тим је изабрао други пут. Ту апстиненција не помаже.

И нека нико не мисли да ће иза беса рушења доћи радост грађења, па да се не губи много ако се пође и другим путем. Јер сваки организам не може издржати бес и дочекати радост.

Зато паметни тако не мисле.

Већ бирају пут грађења и стварања.

И растуреној снази свога народа, на томе путу, трубе: *З б о р!*

НИ ФАШИЗАМ, НИ ХИТЛЕРИЗАМ!¹⁶¹

„Отаџбини” и осталим листовима који заступају политичко-друштвену идеологију Југословенског народног покрета Збор, пребацује се да припадају фашистичко-хитлеровској идеологији.

Иако смо ми на овакве приговоре, узгред, већ више пута одговарали, налазимо за потребно, *ради истине*, да се на то у овом чланку нарочито осврнемо.

Фашизам и хитлеризам су добро познати покрети, који су у поратним временима - у Италији и Немачкој - рођени, а које су створили Мусолини и Хитлер.

У својим земљама они су успели да окупе око себе велике масе људи. Сигурно је да су тако својим земљама велике услуге учинили, и да им и данас чине.

Па ипак, наш покрет - изузев извесне *привредне сличности* - нема никакве везе са овим покретима.

Привидна сличност долази из истоветног негативног става према либералној демократији и парламентаризму, и позитивног става према замисли сталешког уређења друштва и већег ослоња политичких форми на друштвене стварности.

Као и многи идеолошки покрети, и ми смо увидели да је либерална демократија и парламентаризам празна љуштура, да се је живот далеко из њих извио, одвојио и развио, а да они, и ако треба, по својој намени, да њим - животом - управљају, нису у стању, ни да га достигну, ни да га уоче.

Али такво гледиште немају само фашизам и хитлеризам, већ и бољшевизам и рузвелтизам и многи други покрети, који се иначе међу собом много разликују.

И наше је гледиште: да природна подела рада у друштву, која људе дели на разна занимања, мора да буде - у интересу заштите интереса појединих група, као и у интересу обезбеђења општег интереса заједнице - предмет нарочите пажње од стране државе не само у друштвено-економском, већ и политичком погледу. Али то гледиште није оригинално ни искључиво гледиште фашизма и хитлеризма, већ има и других покрета, који се битно, као и ми, од њих разликују, а који су далеко пре појаве фашизма и хитлеризма на тим основама били и остали.

Из свега овога се види, да кад би се по оваквој привидној сличности судило, да би човек - на своју рођену штету - у исти ред сврставао потпуно разне покрете.

Насупрот томе стоје дубоке, корените разлике идеолошке природе и позитивно-конструктивног програма.

¹⁶¹ „Отаџбина” број 48, 3. фебруар 1935. год.

1) Пре свега, наш покрет је поникао спонтано, на нашим друштвено-политичким невољама.

И није поникао у глави једног или другог човека, или на једном одређеном месту. Већ су људи *добре воље, на разним местима, и не познавајући се међу собом, мислећи о недаћама и невољама свога народа, дошли у исто време, на исту мисао: Не може се седети скрштених руку; мора се прво заузети један одлучан став према свима неправдама и тешкоћама на које се наилази; мора се тај став као застава, затим, објавити, морају се потом под ту заставу купити и остати људи добре воље.*

И кад снага тако окупљена буде била довољно јака - бројем или самом снагом - пашће тешкоће и неправде саме од себе.

„Колумбија из пучине ниче,
Кад одважник науми је наћи”.

Наш покрет је потекао из живих осећања наших тешкоћа и наших неправди; из свести да се то не може трпети, већ да се против тога мора борити; из уверења, да је наш народ довољно здрав и снажан, да има довољно синова који ће ту борбу до истребе прихватити.

И да не постоји у свету фашизам и хитлеризам - од којих нас одваја дубока идеолошка разлика - наш покрет би се у нашој земљи морао родити.

Најмање је пак могао тако рођен покрет бити присталица готових решења, туђих метода и туђег искуства.

2) И фашизам и хитлеризам почивају на чисто *паганским концепцијама* старог Рима и старих Германа.

Фашизам је деификација - обожење - *државе*. Хитлеризам је деификација - обожење - *расе*.

А гледати у држави или раси Божанство, значи не видети Га тамо где оно само и може бити, значи, стварно, примити једно атеистичко-нехришћанско схватање света.

Ми пак, као Словени и хришћани, на таквом схватању не можемо да стојимо.

Над државом и над расом по нашем схватању постоје бескрајно веће вредности. И држава и раса, по нашем схватању, вреде толико колико људе тим већим вредностима приближују.

По супротном схватању: држава или раса су апсолутна мерила у овом релативном свету; над њима нема ни начела, ни суда, ни осуде.

Отуда је и могуће да фашизам прогласи за светињу своју - себичност, а хитлеризам - тевтонски бес.

Разуме се, да из овог дубоког корена избија читав низ схватања, која нас - Словене и хришћане - морају делити од фашизма и хитлеризма.

3) Фашизам и хитлеризам, полазећи из таквог корена, и сматрајући себе *за једина и непогрешна оруђа* тако обожене државе или расе, сматрају себе апсолутним мерилем у својим државама, искључују све противности, не дозвољавају стварни надзор над својим радом чак ни сопственим присталицама.

Ми пак свој рад не сматрамо непогрешним, - па и поред тога, што имамо и чврсту вољу, и дубоку веру, налазимо да он, као сваки јаван рад, управо захтева објективан надзор.

4) *Фашизам и хитлеризам имају тежњу да трају.* У својој концепцији државе, фашизам и хитлеризам сматрају да држава, и кад буде добила оно уређење које мисле да јој даду, не може без њих. Да је управо интерес државе да се *то трајање омогући и продужи*, - и да оног дана, кад фашизма и хитлеризма не буде било, да ће држава пасти у оне тешкоће из којих су је извели фашизам и хитлеризам.

Насупрот томе, наш покрет сматра себе пролазним. Он треба да помогне држави и народу да се реше извесне тешкоће и ишчезну извесне неправде.

Његов је задатак да се оствари такво државно и друштвено уређење, које ће, *већ само собом*, бити сасвим довољна одбрана државе и народа од данашњих невоља.

Зато ни фашизам ни хитлеризам не журе да даду дефинитиван облик својим државама - чак ни да га оцртају.

Међутим, ми сасвим јавно, у колико нам је то могуће, јасно изјављујемо, да другог циља осим решења данашњих народних тешкоћа и неправди, *и обезбеђења од истих*, немамо и не можемо имати.

5) Ми смо против парламентаризма, *али нисмо против парламента*, - нисмо против пуног стварног учешћа народних представника у законодавству и надзору над радом владе, већ смо, напротив, за прави и стварни парламенат.

И то смо у таквој мери за парламенат, да су нам аутентични и заиста искушани парламентарци пребацили, да је у нашем плану скупштина исувише јака, јер је у њеном делокругу самостална и потпуна, а нарочито веће стварне просечне вредности него што је данас.

Досадашњи парламентаризам уопште у свету је систем збрке власти и потпуне неодговорности. Насупрот томе, ми и стављамо начело: потпуна и стварна власт и исто таква и одговорност.

Фашизам и хитлеризам - као што смо то напред показали - ни у својим нацртима не желе да створе такву установу, која ће њихову власт ставити под озбиљно ограничење и озбиљан надзор.

6) Ми смо за признање *сталежа* - као велике друштвене стварности - *и за њихов стварни утицај на државни живот*.

Али за разлику од фашизма и хитлеризма, ми их желимо истински снажним и слободним, - под једним условом: да се признају и да делују као делови целине народне, под надзором својих главних организација и државе.

Фашизам и хитлеризам због свог гледишта на државу сталешке организације увршћују у своје редове и намећу им своју страначку дисциплину.

Једном речју, фашизам и хитлеризам сматрају себе апсолутним органима државе, односно расе, и искључују слободу владара; представништва, сталежа; судства, војске и штампе.

Насупрот томе, ми стојимо на гледишту, да свака оправдана функција у друштву мора бити потпуна и стварна, са исто таквом одговорношћу. Ето зато ми не можемо личити на фашизам и хитлеризам.

ДА СЕ ОБЈАСНИМО ¹⁶²

Срете ме један пријатељ, иначе изврстан писац и активан политичар па ће ми пола у збиљи, пола у шали: „Шта сте ви с тим вашим покретом. Нисте хитлеровци, нисте фашисти, нисте большевици, не пристајете уз либералну демократију, па где сте!?”

У разговору који је био више козерија и надметање у духовитости било је споредно озбиљно објашњење. Али овако јавно ипак ћемо изнети, што смо и ко смо, премда сваки, ко је читао „Отаџбину” у континуитету, могао је то сазнати.

Да, ми смо се опростили свих доктринарних политичких праваца, па смо из стварности народне црпели обавештење и одлуке, које мислимо да смо нашли после врло дугих и пажљивих проучавања, да може корисно послужити решењу наших тешкоћа и ослобођењу нашег народа и садашњих несносних прилика.

Ми смо то изнели у нашим „Основним начелима”, „Смерницама” и у многим чланцима. Није то политички програм за сто година, већ је ту одабрано и збијено оно што је најважније да у садашњици олакша тежак положај нашег народа, да постави односе у нашој држави на здравије и поузданије основе, да онемогући оно што смета праведан развитак, а да потпомогне народ да сам одабере и умножи подстреке који ће га унапредити у сваком погледу и оспособити, да својим високим вредностима допринесе свој удео у општем човечанском развоју. Ми хоћемо такво државно и политичко уређење и поредак, који ће омогућити нашој националној заједници више него што је то могла либерална демократија, која му је давала права да бира, али та су права често била само фикција, јер су разни утицаји онемогућавали слободно опредељење. Ми баш желимо да избор буде прави израз народних потреба и народног расположења.

Да, ми нисмо за либерално демократску привреду, јер она не признаје човеку ни основно право и дужност на рад. Она оставља слободној игри себичних приватних интереса милионе чланова наше народне заједнице на милост и немилост. Нама је, међутим, човек највиша вредност и највећи капитал.

Да, ми нисмо ни политички за либерално-демократске институције јер су оне врло често извори и корупције и олигархије. Ми хоћемо да свака јавна власт буде потпуна и стварна, али да исто таква буде и одговорност свих оних који врше јавну власт. И утолико већа одговорност уколико је већа власт. Нико себе не може ставити изнад закона, а за свакога морају владати исти закони. Али ми не сматрамо да се то може постићи установама какве је либерална демократија оставила, већ таквом организацијом и народа и јавне службе у свима њеним видовима, којом ће се омогућити ефикасна и стварна контрола и јавна критика и онемо-

¹⁶² „Отаџбина” број 48, 3. фебруар 1935. год.

гућити свака повреда правног поретка и којој ће следовати у свакој прилици огрешења најбржа и најстрожија казна.

Други нам пребацују, да својим тежњама хоћемо да спасавамо капиталистички поредак. Ми у овом правцу имамо јасно и одређено мишљење. Наша тежња иде за тим да заштитимо економски најслабије и да за њих обезбедимо највеће могућности економског уздизања, да унапредимо социјално потиштене и да их подигнемо до човечанског живота. Ми смо свесни, да је друштвено уређење производ органског развитка људске заједнице. Ми нећемо никад бити ти, који ће ометати тај развитака, али ми ћемо увек тежити својим напорима да тај развитака упутимо оним путевима, који ће нашој народној заједници омогућити најкорисније и највеће могућности за правилно напредовање широких народних слојева.

Ми схватамо и нашу државу и наш друштвени напредак органски, а то ће рећи у сталном развијању и променама као и све што живи. И кад тако схватимо, не можемо своје захтеве и своје тежње у пролазним и променљивим стварима причврстити у непроменљиве, политичке формуле или их спутати у окове савремених политичких странака. Напротив, ми тежимо таквом уређењу државном и таквом правном и политичком поретку, који ће онемогућити свако такво спуштање нашег друштвеног и народног развитка.

И збрка због тога код наших критичара и настаје што би они хтели, да нас у готове шаблоне унесу, а то разуме се, не иде из напред изнетих разлога.

ДА ЛИ ДЕМОКРАТИЈА И ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ? ¹⁶³

Потпуно је погрешно и немогућно бранити либералну демократију и парламентаризам чињеницом, што се они још одржавају у јако спарушеном облику у неким државама.

Ко је пратио суштину, а није се заносио само формама; ко је посматрао живот, а није му засенила духовне очи прошлост; ко није заћорио као тетреб у своју прву љубав и преспавао све што је свет преживео од свршетка рата па до данас, тај се не може заносити шимерама.

Ако се гледа отвореним очима, ако се дисекују објективно друштвене и политичке појаве после рата, јасно је без икакве сумње, да ни оно што се дешавало у Великој Британији, ни оно што се дешавало с владама народног спаса у Француској, ни оно што видимо у Белгији и другим северним европским државама, није више ни демократија ни либерални парламентаризам, какви су били пре рата.

Још се одржавају форме, али у суштини се веома изменило. А шта се тек може рећи о великим и дубоким променама које се дешавају још од Хувера, а појачано од Рузвелта у Сједињеним Америчким Државама, које су без сумње биле земља најконзервативнијег либерализма у економији и у парламентаризму?!

¹⁶³ „Отаџбина” број 50, 17. фебруар 1935. год.

Ми хоћемо више од празних љуштура либералне демократије и парламентаризма. То смо поновљено рекли али још морамо говорити, јер има глувих код ушију и слепих код очију. Ми хоћемо да ослободимо народ да га вуку за нос шареним лажима, па ма се то звало и истинском демократијом.

Данас то није више довољно за наш народ. (Како је то за Французе, Енглезе, Данце и Белгијанце - остављамо њима да суде).

Нашем народу потребно је много више права у одбрани и заштити својих оправданих социјалних, економских и културних интереса. То ће му моћи зајемчити само једна *неодемократија* - (ако се баш та реч воли чути) - у којој ће народ увек бити у могућности, да у *највећој могућој мери заштити своје животне интересе*.

Треба створити такво уређење социјално и такав поредак правни којим ће се за свагда *онемогућити* оно што се дешава и у лажним и у истинским демократијама и парламентаризмима. Да ли је то више или мање од демократије, ми то не меримо. Али исто тако не упуштамо се у донкихотски посао, да се клањамо уображеном фантому.

Наши су захтеви у погледу заштите народних права и народних интереса много *обимнији и стварнији* од оног што му пружа либерална демократија. Док демократија даје општим гласањем народу права *да изабере* себи представника, *натуреног* му каквим било утицајем, дотле ми тражимо, да се *уреде* кандидације и да за њих буду меродавни *извесни скупни интереси* који имају значаја за целину народну.

Зашто се буне либерални демократи против наших тежњи, кад ми тражимо да *ограничимо* олигархију парламента и да га сатерамо у границе његове надлежности.

Ми желимо јако и *независно* народно представништво у границама његове власти. Али не *допуштамо* његово мешање у надлежности туђе власти, као што не желимо ни представништво које вири из цепа владе и које мора да игра како она свира.

Али нису само *политички* односи које треба мењати у основама, како их је дала либерална демократија. Има и других животних питања где се од тих начела мора одступати. Ту мислимо у првом реду на привредне односе.

Варају се у памети сви заступници либералног парламентаризма, који мисле да могу *оставити* политичку форму парламентаризма какву је дала истинска либерална демократија, а у привреди да могу *чинити* *ограничења* у противности с либералистичким начелима привреде. Онда тек изазивају хаос.

Либералној демократији одговара либералистичка привреда и не могу се на либералну демократију *накалемити* ни диригована ни планска ни кооперативна привреда нити ма који други облик привредни, који се развија у садашњости у свима државама.

Политика мора бити израз економије и мора истицати из привредних и социјалних односа.

Политика и привреда чине органску целину. И не може се правити риба девојка, него: или риба или девојка.

Зар су мере које је предузела код нас Краљевска влада у духу либералистичке привреде? Зар су овлашћења из 63 финансијског закона у духу либералне демократије? И зар представници либералне демократије и парламентаризма смеју тражити у духу својих начела таква овлашћења? Те се ствари међусобно искључују.

Међутим, време и догађаји јачи су и од наших жеља и од наших форми.

И није погрешка ни код нас, што се овакве мере *предузимају*, већ је погрешка у томе што нису дате у основи државног уређења *такве организације* народних интереса, које ће моћи проучавати, изнаходити и саветовати мере које ће омогућити *правилне функције* државном и народном телу.

И зато смо ми за организацију свих *посебних делова народа* на основи многоструких и разноликих посебних интереса, јер се тек преко стварних организација могу ускладити и координовати сви ти интереси како је најбоље могућно за народну целину.

Ето зато врло плитко мисле они, којима смета организовање народа на сталешкој основи. Они сипају воду у решето са својим предратним менталитетом о некој спасоносној и волшебној демократији и парламенту који су сублимисан општи интерес, а у ствари нису ништа друго већ *заштитник* посебних интереса најјачих друштвених редова или и појединаца, који у либералној демократији могу увек и без помоћи власти, да дођу до најјачег и стварног изражаја у парламенту. Ми нећемо то. Ми тражимо и тежимо, да у народном представништву буду заступљени *разни интереси* према њиховој *важности* коју они представљају у народном животу за целину. Тада се неће моћи десити да понеки банкари буду изабрани од сељачког народа за народне представнике иако су тог истог сељака везали у све четири, у кврге свога зеленашког пословања.

Позивати се *на прошлост* да би се доказало да је једна установа потребна у *садашњости* врло је слаб доказ. Он је кућа на песку, јер ако је парламенат, какав је био замишљен у младости либералне демократије, био прави заштитник друштвеног напретка и заиста омогућио многе тековине корисне по народ, још не значи да је то и данас, кад је постао лав без зуба и немоћан да брзо и правилно ради.

Људско друштво је жив организам. Оно се развија. Држава узима све шире и многобројније функције наше и *оквири* установа морају мењати, па се и нове установе морају оснивати, да би се одговорило потребама народног живота и заиста заштитили прави интереси његови.

Још горе кад се потпуно не *познаје и не разуме* наше гледиште, па нам се намеће да мислимо, да би далеко боље било кад би место данашњег парламента дошли разни сталежи у једно врховно и управно тело.

Ми нећемо рећи да овде постоји жалосна збрка појмова и једна духовно-морална пометња, али ми тако никад нисмо мислили. О *томе сведоче сви бројеви „Отаџбине“ до данашњег дана.*

Напротив, ми одлучно наглашујемо свој став стварне потпуне власти, и управне и законодавне и судске, - сваке само у својој надлежности. И желимо само једно, да све што смо казали другомишљеници добро проуче, објективно процене и о ономе што смо казали даду свој суд. И зато за нас нису ни најмање убедљиве фразеологија и китњаста реторика бранилаца мртвог Владислава, кад нам живот народни, његов друштвени развитак и његове потребе сасвим друкчије говоре.

ЗАКОН - ГЛАВОСЕЧА ¹⁶⁴

Тако се могу назвати закони о изборима народних посланика. Имамо већ два примера у нашој најближој прошлости оваквих страшних главосеча - закона, који су одрубили главе својим творцима. Закон о изборима народних посланика по срезовима, творевина је г. Војислава Маринковића. Није дуго потрајало, па је овај закон одрубио главу своме творцу и његовој странци. Овај нови закон по коме су вршени митровдански избори, доцније у неколико поправљан, али начелно исти, скинуо је главу својим творцима из Југословенске националне странке. Они који су на власти уобрази да ће целог века остати ту и да ће само они бити ти, који ће вршити изборе, па стварају законе, који ће њима олакшати да добију већину и омогућити остајање на власти, а заборављају да се могу наћи и иза плота, па да се ти њихови закони могу и против њих окренути. Класичан пример такве трагичне судбине је баш Југословенска национална странка. Она је својим изборним законом хтела да *обезбеди само за себе могућности* кандидације, а ето, закон је за ове мајске изборе једино баш њој онемогућио истицање листе. Ми мислимо да ће, докле год се стварају закони-главосече и докле год они који су на власти праве законе којима гледају само своју власт да обезбеде, стално бити оваквих парадокса, а никад нећемо добити народно представништво које ће изражавати праву вољу народну и које ће заиста заступати оправдане и законске интересе народне. До оваквих појава, ненормалних и неморалних, долазиће, докле год се не зајемчи солиднија и моралнија основица за кандидације. Није само то код нас већ је то и у земљама с истинском демократијом, да су кандидације за народне представнике обично израз многих непредвиђених околности, а најређе баш оних које ту треба да су од најмеродавнијег утицаја. Чему треба да служе избори и народна представништва. Несумњиво у првом реду заштити и уређењу економских, социјалних, културних и политичких права и дужности свих друштвених редова и staleжа. И кад је то тако, онда треба тражити таква решења за изборни закон која ће то и омогућити. Основ у изборима чине кандидације и у том лежи и решење правилнијег обезбеђења народа, да у народно представништво дођу бар у већини људи који ће заиста штитити његове интересе.

¹⁶⁴ „Отаџбина” број 51, 24. фебруар 1935. год.

Ми држимо, да се кандидације као најважнији акт за изборе представника не смеју оставити случају, не смеју се пустити вештини професионалиста политичких, да они удешавају за себе искључиво право. Док су се вршили избори по срезовима, они су увек нашли го-миле које би их изабрале за кандидате, иако нису били прави израз на-родних тежњи.

По новом изборном закону, истина, зависи и од носиоца, да ли ће их примити на своју листу, али и најсавеснији носилац нема могућности, да одабере и прими најбоље и највредније. Још мање може да одлучује у којој су мери ти које прима заиста прави заступници извесних при-вредних, социјалних и других тежњи у народу. Према садашњим при-ликама и односима у нашој земљи најбоље би се зајемчило право и истинско народно представништво, *ако би се кандидације за народне представнике повериле привредним, сталешким, културним, социјал-ним и хуманим народним организацијама које признају над собом као надзорну власт своје опште, слободне централне организације. Тим би се поверило право кандидовања организованом народу и то само онима који припадају својој општој националној централи и који стоје под њеним врховним надзором.*

На тај начин постигло би се и друго. Сузбила би се олигархија поли-тичких странака и смањио би се професионализам појединих људи у политици. Кандидацију би могли заслужити већином само они који су својим радом и делом показали извесну вредност, која се својим дели-ма у разним правцима социјалне, привредне, културне или сталешке делатности познају.

Овакав начин ће дати могућности да се све јаче и боље утврде чврсте основе за несметан и миран државни живот и развитак.

ИЗБОРНО ОГЛЕДАЛО ¹⁶⁵

Виђали сте свакако по вашарима или другим местима одређеним за на-родне забаве, одељење са кривим огледалима.

И најлепше лице ту добије ружан изглед. И најсразмерније црте ту би-вају изобличене.

Ту се човек запањи, у први мах, пред искривљеним својим ликом, у кривом огледалу. А насмеје се слатко туђој забуни, кад је већ његова прошла.

На то одељење са кривим огледалима мислио сам сад по расписаним изборима.

Јер је толико ликова човек сад могао видети у изборном огледалу ис-криљених и изобличених!

Само код оних кривих огледала човек се ипак од срца насмеје.

Овде би се међутим могао насмејати само - „од страха да се не запла-че”.

¹⁶⁵ „Отаџбина” број 52, 3. март 1935. год.

Ми завидимо несташном „Ошишаном језу” на могућности, коју он обилно искоришћује, да може слободно писати и о сасвим озбиљним стварима.

Одувек је шала била најзгоднији начин да се каже истина. Отуда је ваљда и узето за правило да нема шале без истине, и то бар пола истине.

Заиста је тешко сад износити истину у озбиљној штампи.

Ми ћемо ипак покушати да главне призоре са изборног огледала прикажемо.

Да ли су заиста избори овој земљи, у једној атмосфери засићеној незадовољством били тако потребни, као што је то нашла Краљевска влада, - питају се многи, честити и несебични и сасвим незаинтересовани грађани.

И не виде разлога зашто су ти избори били земљи потребни, кад се зна да су сваки избори један озбиљан потрес и за сасвим нормалне прилике.

Ми тврдимо:

Да су ти избори били апсолутно непотребни сад. Да је интерес земље био да се они одложе што даље могу. Да влада за то време, ако осећа способност, уради што може да се многобројне тешкоће и неправде исправе и тако све припреми да се атмосфера незадовољства измени.

Ми смо тако мислили истог часа кад смо сазнали за указ о изборима. *Развој догађаја од тога дана показао је и показује нам сваког дана, колико смо ми, који смо водили рачуна при овоме само о интересима земље, правилно мислили.*

Међутим ово није обично и мало питање. Ми смо дубоко свесни његовог огромног значаја. У таквим стварима грешке имају тешке последице.

Али наше изборно огледало има и друге жалосне слике да нам покаже. Наше изборно огледало показује чудно савитљиве кичме и неразумљиво изобличена лица.

Али пре свега показује чудновато држање оних који воде политичке групе.

Видимо их како се решавају: Хоће ли с владом или с опозицијом, или пак сами или само с једним делом опозиција, или можда и у апстиненцију.

А признаћете да између тих разних решења има толике провалије, да се изгледа могуће да исте групе о свима тим могућностима у исто време већају. Па ипак је тако.

А шта да кажемо о бескичмењаштву и неначелности оних жалосних првака, који обијају све прагове, узимају сва обличја, изналазе сто начина не би ли се како везали за владину земаљску листу.

Разговарате с њима објективно о политици, и ни по чему се лепо не разликују од човека који не дели Владино мишљење о изборима, предизборној и поизборној ситуацији. И већ сте готови да га сматрате опозиционарем.

Грме против неначелности, боре се за правду и поштење, хвале честитост, обећавају помоћ у борби.

Али кад се почне говорити о изборима, они одмах говоре о својој муци да се вежу за председника владе. Чисто се чуде што се ви чудите. „Оно је друга ствар - веле - шта ја мислим, а ово је нешто сасвим друго. Како ћу иначе ући у скупштину? Шта вредим изван Скупштине? Ко ће имати користи од мене ако тамо не уђем? А кад уђем, ја знам шта ћу. Оно што смо - не заборави - говорили!” поручује вам сасвим озбиљна и разнежена лица.

И што је најлепше, они су заиста уверени да у њиховој радњи нема ничег ружног. Готови су да се над собом и својим ситним невољама разнеже: они сматрају сасвим искрено да су политички мученици, да чине огромну жртву од свог убеђења, од свог поноса, „само да једини способни и честити људи дођу до изражаја”.

А ви просто занемели од чуда. Не знате шта да кажете, који став да заузмете према таквима.

Да ли да се насмејете, реско, отворено, те да смехом као бичем ишибате ту тврду кору која је покрила људску душу, успавана савест умртвила стид - те да се пробуди - човек...

Или пак, заиста да заплачете пред изобличеним и искривљеним Божијим ликом.

Или, можда, као онај стари Римљанин, да с гађењем узвикнете:

„О, urbem venalem...”

ЗАШТО СМО ЛИСТУ ИСТАКЛИ? ¹⁶⁶

Има људи којима није јасно зашто смо листу истакли.

Полазе прво са гледишта да је то нешто страшно тешко, - да смо ми сасвим слаби, - да ни толике друге старе и нове странке нису могле самостално да ступе, - да је изборни закон опасан, - да је изборни процес још опаснији, - да, тако рећи, можемо поћи, али можемо и не стићи.

Полазе затим са гледишта да смо могли баш и ми наћи неку ближу групу, или „везати се”, рецимо, и за саму владу, јер мисле да овако можемо показати практично слабе резултате.

Срећом, број ових људи није велики.

Велики број других доказује нам свакодневно својим писмима и својим порукама да нас је разумео и да се потпуно слаже са нашим ставом.

¹⁶⁶ „Отаџбина” број 52, 3. март 1935. год.

Али опет, и због оних да кажемо јасно и одређено, оне разлоге који су нас нагнали да самосталну земаљску листу истакнемо.

Свакоме мора бити јасно да су многи чланови нашег покрета заиста могли доћи до мандата на много лакши и сигурнији начин него што је овај.

Они нису то ни хтели, ни смели. Није њима до мандата, па ни до портфеља министарског.

Они су, као и остали родољубиви и честити грађани, дубоко свесни садашњих невоља, неодложних и насušних потреба и сигурне могућности да се то исправи.

Они знају да се то може само тако учинити *ако се невоље прво добро познају, затим, ако им се зна лек, напоследку, ако се тај лек свом снагом воље хоће да примени.*

Они знају да је претходно потребна *смена* свију оних који су до сада били сметња таквом раду. Они знају да ту не може бити компромиса, споразума. Остану ли и клице, болест се неће моћи отклонити: „И друго стање ће бити горе од првога”.

Зато су пошли тежим, уским, трновитим путем, а нису оним угодним, ширим и лакшим.

Само таквим путем могу бити остварена *Начела* и достигнуте *Смернице*.

Искуство учи да другим путем може да се постигну појединачне користи, или још боље, користи за појединце, али да се оствари такав поредак правде и благостања за којим тежи читав народ, овим другим путем није могуће.

Питали једног нашег друга његови пријатељи, зашто он није негде с владом, а он одговорио кратко и јасно: „Ако пођем с владом, од тога ћу ја имати користи, народ неће. Зар не разумете да кад ја идем овако, ја то чиним само зато да би народу боље било? А да је тако, можете ми веровати по томе, што сам се лакшег пута одрекао, а тежи и мучнији изабрао!”

Те речи можемо слободно узети као кратко објашњење свог става о изборима.

А што се тиче оних који налазе да је то страшно тешко, да ни толике друге старе и нове странке нису могле саме да иступе, да је изборни закон опасан; а изборни процес још опаснији, итд., њих сматрамо као символ овог нејуначког времена.

Ми смо политички покрет, што треба да значи да нисмо никакво певачко друштво.

Ми имамо своја начела и свој програм, што значи да сасвим искрено и озбиљно сматрао да то треба и да се оствари.

Ми смо борци, што значи да се морамо борити под оваквим условима, чак и овим које нам одређује овакав изборни закон.

Наша снага није ни у броју гласова, ни у броју мандата, већ у немерљивој вредности наших тежњи, у чврстој вољи да то остваримо, у непоколебљивој вери да смо на добром путу, у непомирљивом, чврстом и чистом ставу којим по том путу гредимо.

То је оно што на крају побеђује!

И што неки налазе да не треба да изиђу на изборе, јер је закон изборни и процес изборни тежак, за нас је опет други знак, који нас у нашем путу неће ни омести, ни зауставити. Напротив, то ће нам дати још већег подстрека у борби коју водимо.

А неправду чине народу они који мисле да он није у стању да разуме борбеност и пожртвованост.

У борби никад то нисмо видели. Напротив, сваки пример јунаштва и пожртвованости нашао је хиљаде оних који су за њим пошли.

Ми зато с потпуном вером идемо, под својом заставом, у ово нејуначко време, путем на коме нећемо имати чега да се стидимо.

ЗА КРСТ ЧАСНИ И СЛОБОДУ ЗЛАТНУ ¹⁶⁷

„Настало је пошљедње вријеме”... И да би се спасли и народ и држава, потребни су нови људи: потребни су онакви као они што се борише, страдаше и гинуше за крст часни и слободу златну...

Нека се нико не вара, да се ситним обећањима, да се причама и полу-мерама могу постићи успеси у тешкоћама данашњице, да се крпљењем и преправкама старога и изанђалога може створити нешто ново и нешто боље.

Тавори се а животни интереси се возају; пребијају од немила до недрага, запуштају се најосновније потребе, одлажу се неодложна питања...

И то је зато што се ствари површно посматрају и на дохват решавају, што се *ситни интереси крупних задовољавају, а крупни интереси малих, који чине кичму државе и народа запостављају.*

Наше државно питање састављено је из многобројних проблема организације установа, начина рада, извршилаца појединих грана државне управе, организације народа; ту спадају многобројни проблеми по свима питањима народног живота не само материјалног већ и духовног, моралног, културног, здравственог, расног...

И шта се досад дешавало? Како је ко стигао, тако је захватао из овог огромног низа питања поједина, издвајао их из целине, посебно решавао, често без икаквог проучавања, често како би се користило малом броју људи или чак и појединцима. А тако се решавао, јер су та питања решавана у скупу људи с најразноврснијим тежњама и гледиштима. Кад је хетерогеност и нескладност у мишљењу у врху, онда или ствари застају у своме решењу, или се само делимично решавају.

Ми се боримо, да се с овим престане, и зато и тражимо, да се организује народ по разним интересима својим, не само материјалним, већ и

¹⁶⁷ „Отаџбина” број 53, Београд, 10. март 1935. год.

културним и осталим, па да се томе организованом, заједничком интересу подреде сви појединачни; па да се преко тих организација проуче, испитају и потраже најподеснија решења за наш државни и народни опстанак. Не *појединачно* откидање из целине, већ *органиско и планско* решавање о целини.

И заиста борба, коју смо отпочели и није ништа друго већ борба за крст часни и слободу златну. И само овом борбом успеће се, да се подигне у нашем народу нов морал, створи нова вера, распламти ново одушевљење, па створе основе за нов живот овом народу.

Ови избори за нас имају тај значај. Они треба да упуте на размишљање и све часне, добронамерне, поштене синове овог народа. Не треба да се варају у памети, да ће се ваљда нешто моћи постићи и друкчије, да ће они „њима” очитати, да ће протестовати, да ће евентуално, ако виде да не иде и напасти друштво у које иду. Не треба их ни формално помагати. *Данас је настало време кад се само бескомпромисно морају делити здрави од шугавих* и кад сви они који не прихвате начело *части и слобде златне* чине исто зло своме народу, као и они против којих устају и против којих им се до сад бунила савест.

КАНДИДАЦИЈЕ ЗА НАРОДНУ СКУПШТИНУ ¹⁶⁸

Ништа боље и јасније не потврђује наше гледиште да је врло важно да се уреди начин кандидовања за изборе, од овога чему смо сведоци за расписане изборе за пети дан маја.

Ми смо нагласили и у нашим Смерницама и у многим написима, да се кандидације као основа за што бољи одабир кандидата не смеју оставити пуком случају, не смеју пустити, као досада, безобзирности појединих лакташа, да се угурају на сваку листу и у сваку ситуацију, да вичу: „Осана!” онеме, који су до јуче викали: „Распни га!”

О овим изборима то се толико јасно испољава, да бode у очи.

Кандидације су важне, јер помоћу њих треба за све листе, које се истичу, да се одаберу и предложи народу за бирање најдостојнији синови његови, они који ће заиста и знати и хтети и моћи јасно и поштено заступати опште интересе, који имају јасне погледе на стварне потребе народне и који познају живот народни и могућности да се ствари измене и побољшају.

А данас како се тај важан посао ради?

Један је везивао народ меницама и позајмицама, везао десетине и стотине систематски, по разним општинама, а кад дођу избори - њих позове на конференцију, они га изгласају за кандидата, они потпишу састављену молбу носиоцу земаљске листе, у којој се кандидат представља као јединоспасавајући, кога сав народ жели и тражи.

Или се састанак одржи, на коме се добро организују букачи који ником не даду да дође до речи и који извичу онога за кога раде.

Или се шурује по селима, хватају се људи, овде двоје-троје, тамо толико.

¹⁶⁸ „Отаџбина” број 53, 10. март 1935. год.

Свугде се тера најгаднија комедија с вољом народном. Најређе дођу до речи, најмање се чују баш они који би били најпозванији да у овом послу учествују. Они се обично повуку, чуде се и крсте овом белају, где се гурају задњи мимо прве, где се води најсрамнија трговина с оним, што треба да обезбеди судбину народну за читав један период од четири године.

Један новцима, други влашћу, трећи преваром, четврти невероватним махинацијама, пети натурен, и разним другим начинима - домажу се кандидатских места и звани и незвани. Ређају се као у филму. Али само не саслушавају се стварни интереси народа. И зато смо ми противни онаквом начину кандидовања. Оно је горе него што је било док су постојале странке, а ни онај начин није ваљао. И онда су се могли протурити многобројни ловци мандата и још више они, који су преко мандата обављали своје послове.

И зато ми тражимо, да кандидације врши само организован народ.

На овај начин ће само моћи да дођу до изражаја људи, који су заиста радили на народним потребама и на народним пословима. Само тако ће се моћи дати народу, да општим гласањем одабере од кандидата оне, које по делима познаје.

НЕ УКЛАЊАМО СЕ!¹⁶⁹

Југословенски народни покрет - Збор тек је био у току свога политичког организовања, а избори су расписани. Ми смо против расписивања ових избора не због тога што смо прекинути у свом раду на организовању. Ми смо против њих, јер сматрамо да су расписани у најтеже време за нашу отаџбину, кад јој је требало мирна, тиха и смишљена рада. Али и ако нисмо довршили своју организацију, ми смо се решили да изиђемо као самостална група на изборе, јер сматрамо да је став скрштених руку раван дезертерству за време рата.

Тај озбиљан положај нас је приморао, да, без обзира на страховите тешкоће под којима морамо да радимо, изиђемо на изборе, ступимо у борбу и под неповољним приликама за наш покрет. *Ми знамо да прави борци примају борбу, не уступају и не дезертирају ни онда кад су за њих најтеже прилике.* Они се тада само још јаче и снажније боре.

Нама се чине сметње и многобројне тешкоће. Нама је онемогућено да дајемо извештаје о своме раду преко дневних листова. Нама не стоји на расположењу радио да саопштавамо своје тежње. Нама се чине ситне и крупне *сметње* да дођемо у додир с народним масама, нама се ометају састанци и конференције, о зборовима да не помињемо. Против наших људи и радника са терена предузимају се мере, да им се омете рад. Уносе се забуне неистинитим извештајима. Лаковерни се разним обећањима заварavaju, заводе се и шареним лажама обмањују. Ми не плачемо за онима који немају вере, јер ми окупљамо око себе само људе чврсте вере, великог пожртвовања, силног одушевљења. Нама су потребни витези, а не млаки опортунисти.

¹⁶⁹ „Отаџбина” број 53, 10. март 1935. год.

Да бисмо сузбили све ове покушаје, да бисмо разголили моралну сиротињу оних који овако чине, ми ћемо у „Отаџбини” објављивати од недеље до недеље наша изборна кретања.

Тек је две недеље откако смо донели одлуку да самостално иступимо, па смо већ постигли успехе који превазилазе сва наша надања, али који нам несумњиво сведоче, да још живи здрава свест у овом народу, да још нису убили моралну отпорност, која је чинила велика дела у нашој историји. Наши пријатељи ће из ових извештаја видети да нисмо усањени, да се на све стране наше широке отаџбине прикупљају за ново време нови људи.

НАШ ИЗБОРНИ ПРОГЛАС¹⁷⁰ - Смисао наше борбе -

Самостално излазимо пред народ краљевине Југославије.

Иако је то под садашњим изборним законом врло тешка ствар, ми смо тако *морали* да учинимо.

Доста је у нашој шеснаестогодишњој историји било безначаљности и програмске неодређености, цењкања и погађања, продаје и куповине.

Са осталим честитим светом осећамо да се о таквим радом мора престати. Мора се поћи *новим путем*.

Али кад се иде новим путем, онда се то мора и доказати.

Лако је доћи до мандата. Зато не треба ни вредности, ни заслуга. Довољно је послужити се старим методама безначаљности, довољно је бити без програма - довољно је везати се за владу.

Али шта ће бити од новог пута тада?

Не може се ићи новим путем а служити се старим методама и бити надахнут старим духом.

Нови дух, нови методи и нови пут не могу доћи, и неће доћи сами од себе, већ их у наш државни и народни живот може увести само истрајна, непомирљива и пожртвована борба.

Зато смо морали као борци *за нови дух, за нове методе и нов пут* да примимо борбу под изузетно тешким условима. Јер није борац ко не може да прими *такву борбу*.

Борим се пре свега за друкчије схватање политике.

У народу је ова реч добила значење нечег лажног, љигавог и прљавог.

Политика је - почео је народ већ одавна мислити - каљуга у задњем делу сељачког дворишта, која је сељачком газдинству потребна, али нити је чиста, нити је пристојна ствар.

Прва последица таквог схватања била је у томе, што је огромни број честитих људи мислио да му у политици није место, као што чисти и пристојно одевени људи гледају да ни близу поред каљуге не пролазе.

Друга последица таквог схватања била је да је онај број честитих људи, који се ипак нашао у политици, био преплављен и наткриљен од оних по чијем је раду народ и донео овакав свој суд о политици.

А трећа и најтежа последица оваквог схватања била је: полако, али стално умањавање народне моралне главнице. Народ је губио веру у

¹⁷⁰ „Отаџбина” број 54, Београд, 17. март 1935. год.

старе моралне вредности. Отпочела се честитост и лична исправност сматрати препреком за напредовање у животу.

Пре овог времена, у тешком ропству, народ је дошао до уверења: *”Правда држи земљу и градове”*. Сад пак, гледајући безакоње и неправду, не зна више шта да мисли.

Пре овог времена, народ је дошао до уверења, у мукама и сиротињи:

*„Боље ти је изгубити главу,
Него своју огрешити душу”.*

Сад је пак, гледајући толике јавне и бестидне примере, народ отпочео да верује, да је раније грешио што се подсмевао Циганину коме је црн образ али пуна торба.

Пре овог времена, у љутим борбама, народ је дошао до уверења, и то кроз уста једног великог песника и изразио:

„Јунаштво је цар зла свакојега”.

Сад је пак, гледајући кукавичлук, отпочео да верује да је опет грешио што је као подсмешицу говорио: *„Покорну главу сабља не сече”*.

Из оваквог наопаког духовног осиромашавања настало је одабирање нагоре. Сав јавни живот, не само држава и државна управа, полако је и стално допадао у руке: горим, а не бољим, слабијим, а не јачим, неспособнијим а не способнијим.

Ми хоћемо да престане даље морално пропадање народа. Хоћемо да се врати част ранијим високим народним уверењима.

Зато мора престати веровање да је политика брлог и каљуга. Зато мора престати схватање да је политика уживање и пировање. Зато мора настати широм нашег народа схватање да је политика мучна борба и часна служба, у којој се не може уживати, а још мање богатити.

Зато се мора за власт везати таква одговорност, да сви слабићи и кукавице, сви неваљалци и користољупци, као некад с фронта, побегну у позадину, где им је и до сада било место.

Ето то је први и основни смисао наше борбе.

Боримо се затим за опште народну и државну политику, а против политике странака, котерија и клика.

Шеснаест година у земљи, изузев спољних односа војске, ми немамо општенародне и државне политике, већ политику странака, котерија и клика.

Дошло је дотле да се ни најмања ствар у држави није могла решити без препоруке и заузимања странке, котерије или клике.

Права су добијана не по закону, већ по препорукама утицајних. Дужности су избегаване и одговорност скидана не по закону, већ по препорукама утицајних.

Само је тако једно питање општенародног и државног интереса могло бити решено корисно, ако је у томе нашла свог интереса утицајна странка, котерија или клика.

Обратно, ако утицајна странка, котерија или клика нису за решавање једног питања од општенародног и државног интереса имале свог ин-

тереса, преко њега се прелазило као да не постоји, или се проналазили изговори, или разни пролазни лекови.

Могао је један државни службеник водити рачуна о општенародним и државним интересима, али ако није при том, и пре свега, водио рачуна о интересима утицајне странке, котерије или клике, не само да није могао да напредује, не само да није могао ни своје дотадање место да сачува, већ је бивао прогоњен.

А то све значи, да ми за ових шеснаест година нисмо имали праву и сталну општенародну и државну политику, већ су Југославијом управљале страначке, котеријске и кликашке политике.

Ово је разумео и покојни наш Владар. Његов гест у јануару 1929. године у томе је баш и одговорио народним надама, што је цео народ био сит те друге политике, а сви жудни и жедни једне праве и сталне општенародне и државне политике.

И у извођењу те замисли показало се међутим, колико су страначке, котеријске и кликашке везе моћне. Јер ни тако моћна заузимања нису била у стању да им пресеку владавину.

Немање такве општенародне и државне политике уродило је многим тешким последицама.

Широм земље наше овакво управљање посејало је огорчења и незадовољства. Данас је то семе већ отпочело да доноси плодове.

Данас наш народ, благодарећи оваквој управи, није довољно уједињен и сакупљен.

И ми смо за народно јединство. *Али одсуство општенародне и државне политике ће од једног народа направити више народа. А права и стална општенародна политика би од више народа направила током времена један народ.* То треба да знају сви којима је заиста стало до јединства народног и државног.

Југославија је као огроман брод на који се укрцало петнаест милиона путника, и то не од једне станице до друге, већ од рођења до смрти, - и то не само они, већ и гробови њихових предака и колевке њиховог потомства.

Руководити тим бродом и судбином његових путника, пазити га од ветрова и бура, - чувати га од судара и скривених стена, - обезбедити том огромном броју путника мир, правду и благостање, јесте задатак општенародне и државне политике.

Руководити тим бродом и судбином његових путника, без одређеног правца и циља, од случаја до случаја, водећи рачуна о томе, шта захтевају интереси појединих „наших људи”, „наших” јер припадају једном посебном кругу људи на том броду, „нашој” странци, „нашој” котерији или „нашој” клики, јесте та друга политика којом се Југославијом управљало скоро непрестано за ових шеснаест година.

Борити се за победу прво и праве политике јесте други смисао наше борбе.

У друштвеном и привредном погледу ми се боримо да народ узме своје послове у своје руке.

Сад је народ у том погледу као недорасли малолетник - коме је стара-лац држава.

А ми тражимо прво, да се у овом погледу општа народна и државна политика не замишља и не изграђује без активног учешћа представника народног и сталешког уређења.

И мртва гора, по народној мудрости, плаче од невешта. Како неће плакати живи организам народно-друштвеног живота и привреде, кад на њима отпочне да врши своје добронамерне огледе државна бирократија?

Али и кад је вешта и добронамерна, туђа помоћ је слаба помоћ. Народне снаге се не могу развити ни у друштвеном, ни у привредном погледу, док он не стане на своје ноге и те послове не узме у своје руке, док и ту не буде испуњено начело самопомоћи.

Држави припада над свим тим огромним подручјем право надвора у оквиру друштвеног и привредног плана, а тиме и право сређивања међусталешких односа.

У овом погледу се још боримо да се државна политика не раздвоји од друштвеног и привредног народног живота.

Сад је то раздвојено. Сад се мисли да постоји нека чиста политика која нема везе са друштвеним и привредним питањима - па се тако и ради.

Данас долазе, чак и путем народног избора, на највиша места људи који немају никакве везе, а самим тим, ни познавања стварних друштвених и привредних народних прилика.

Ми се боримо за остварење таквог устројства политичког, у коме би то било онемогућено.

Дубоко смо уверени да многе данашње тешкоће, друштвене и привредне не би ни постојале, кад би ово било остварено.

То је трећи смисао наше борбе.

Боримо се, најзад, иако изгледа да живимо у нејуначком времену, јер верујемо:

Да Југославија има много синова који исто овако мисле, безусловно су предани оваквим циљевима, готови су на жртву и имају заједничку веру у победу.

Да с таквом снагом нема тешкоћа које се не би савладале.

А та вера је четврти последњи смисао наше борбе.

Председник
Југословенског народног
покрета - Збор
Димитрије В. Љотић

ЗАШТО ИДЕМО НА ИЗБОРЕ ¹⁷¹

Пале су многе *вредности*... И већ се дошло до очајања и равнодушности.

Залегла се у душу народу тешка морија да му боље и не може бити. И из срца и душе тога народа читали смо *велика очајања* његова и *тешке невоље* његове. Осећали смо, како *вапије* за правдом свакидашњом, као гладан за парчетом хлеба и жедан за чашом воде.

¹⁷¹ „Отаџбина” број 54, 17. март 1935. год.

А смењивали су кобно гори рђаве, неспособнији неспособне, безглавији безглаве... Утапали су се и они, који су обећавали. Уколико се лакше смењивало, утолико су јаче апетити *расли*.

И намножиле се амбиције. Многи, који није био достојан *ни да пред вратима стоји*, увукао се у *храм* највећег достојанства.

И јагмили су се и јатили су се за њима још гори и незнатнији и духом и моралом и поштењем.

И већ је *последњи час* да се томе стане на пут.

Зар то не доказују призори, које свакодневно гледамо за ово неколико последњих недеља?

Зар не долазе по десетак њих, да нуде овој или оној величини овај или онај срез?

Зар не звуче лажно и одвратно оне многобројне изјаве, којима се пуне ступци дневних листова?

Изазивају гађење наметања и отимања о народно поверење; број тих који себе већ бестидно нуде - иде на хиљаде...

И заиста ми смо морали доћи. Дошли смо *да пресечемо* ову бесрамну и неморалну игру с највећим дужностима према народу. Дошли смо да уз помоћ целог нашег народа *створимо нов дух одговорности и рада, да развијемо нову свест, нову вољу и нову снагу* друштвену у нашем народу, да би смо се *ослободили* свега, што трује и разара здраво народно тело.

Знамо да је то мучан рад и тегобан пут. Али исто тако знамо, *да нас народ на том послу неће изневерити*.

Не идемо на изборе да *покупимо мандате*, већ да *покупимо у једно коло праве људе*, да бисмо започели дело пречишћавања и ослобођења од несносне садашњице.

Идемо на изборе да покажемо да има још много људи који нису бацили образ под ноге и да докажемо да опет наступа оно време кад је *вера у поштење* јача од измећарске *вере у паре*... Има јавно гласање и своју добру страну. Одабирање карактера - сад кад је тешко, да би им се *касније* могле поверити и тешке дужности.

Показаће се сад у свој својој бестидности они који се руководе плаћеничким начелом „у Циганке *црн* је образ, али пуна торба”. Да, да - *црн образ*! Од тих првих образа и од тих пуних торба пати једна часна и јуначка нација...

Зато идемо на изборе!

ДВЕ МЕРЕ ¹⁷²

- Si duo laciunt idem, non est idem. -

Многи наши пријатељи примећују како има велике сличности између програма владиног и нашег.

¹⁷² „Отаџбина” број 55, 24. март 1935. год.

Уколико поједини чланови владе развијају програм, утолико се та сличност повећава.

Али, нису то само наши пријатељи приметили. И сами поједини чланови владе, у приватним разговорима, говоре да је наш програм њихов програм.

Отуда, пошто исти програми треба да здруже људе, могло би да настане питање: зашто нисмо с владом?

И ми не то питање хоћемо овде кратко, исцрпно и јасно да одговоримо. Немамо, пре свега, иста начела и исте смернице. Уочавају се сличности. Не виде се дубоке и велике разлике.

Али и сличности су само површне. У дубини су разлике.

Пре свега, ми имамо своја начела и своје смернице.

Нисмо их ни од кога преписивали и позајмили.

Наша начела су у нама поникла, расла, развијала се и набујала до оне мере, где „уста говоре од пуноће срца”. Где мисао не може више да остане скривена. Где уста морају да проговоре.

Не истичемо ово из таште сујете. Већ овим хоћемо да укажемо на искреност нашег убеђења.

Ако нешто позајмимо, онда морамо и да вратимо, јер није наше. Ако туђу мисао позајмимо, она је код нас без корена, ретко кад и успе да пусти жиле, осуши се и увене. Особито кад се и то чини случајно, без дубоког уверења, које је као дубоко прекопана земља за пресађену биљку.

Напротив, ако је мисао овако прожмала цело биће, она ће се разгранати, расцветати и плода донети.

А плод је главно.

Тако је с нама и с нашим начелима и нашим програмом.

Срећом по нас, ми смо своја начела и смернице објавили пре него што је влада и једну реч казала, тако да је искључено да нам се може пребацити да смо ми - о не дај Боже - извршили какво присвајање интелектуалне владине својине.

Затим, нису само у питању само начела и програм, па чак ни убеђење у њихову оправданост.

За победу тих начела, за испуњење тог програма, треба извесних *карактерних црта код оних који та начела и програм носе и хоће да испуњавају.*

Треба прво верности, која опет долази и прво од дубине и снаге самог убеђења.

А у верности треба истрајности и пожртвованости.

Треба бити на истим начелима и у влади, и у опозицији, треба моћи и смети за испуњење својих начела примити власт - *али и напустити част и сласт, ако нису скопчани заиста с влашћу да се оствари оно у шта се верује*, треба бити непомирљив испунитељ свог начела и свог завета.

Код нас је тако. И зато што је тако, а не друкчије, наш покрет има свог оправдања и свог смисла. Да није тако, не би био ни мало потребан.

А знамо да код владе баш то није тако.

На сваком тегу показана је његова тежина.
И ако на два тега стоји исти број килограма, треба да су исте тежине.
Треба, али често и нису.
Има правих и лажних тегова.

НЕКА САМО ИДУ...¹⁷³

Срећемо се случајно. Он се чисто снебива, види се, непријатан му је сусрет. Избегава чисто да се у очи погледамо. А не може да побегне. Раније сваки час ме тражи, а сад неизбежно натрапао, па нема куд. Знамо се одавна. Критиковао на звезде. Све му није ваљало. На неколико дана пред расписане изборе друго говорио, а сад дошло да се веже...

Питам га, како је и шта намерава. Збунио се, па гледа да пређе на другу ствар. Ама не попуштам, па мора да се исповеда: - Знаш, сељаци ме натерали. Хоће да им ја будем посланик, али да се вежем за владину, па сам знаш, ево дошао...

- Али зар се ти море баш слажеш с владом? - питам га запањен, јер сам га тек пре две три недеље слушао да сасвим друкчије говори.

- Ја мислим као и раније. Али не може се овако споља. Кад будем изабран, ја ћу им прочитати. Ја ћу питати своје старе пријатеље шта треба критиковати...

- Е мој пријатељу, велим му, зар ти верујеш да ћеш моћи тако нешто учинити. Тамо где си пошао, не може се тако.

- А ја ћу дати оставку ако не може.

- А чему ти је онда потребно и да полазиш?

Овакве и сличне разговоре сваки час можете водити. Изгубили људи моралну срчаност. Говоре о моралној кризи у народу, а најтежа криза *безначелности*, млаке вере и *утрнулог* одушевљења обухватила је баш њих. Нема оних страшних јунака, који се нису хтели ни *уклопити* ни *поклонити* већ који знадоше на страшном месту постојати...

А ови своје кукавичко држање правдају и маскирају неком вољом народном... А народ, у ово *нејуначко доба*, без великих вођа и чврстих и правих школованих синова, безвољно се вуче за њима и чуди се и крсти: на шта се све своди, што се зове политиком...

Кажу како треба *школовати* народ да би прешли тешку моралну кризу. А нама се чини, да је баш *међу школованима* најтежа криза морала. Они *сламају* урођену моралну снагу у нашем народу, они смућују онај високи дух овог народа, који је у вековима своје историје чуда чинио, одржао се и створио велику државу - на до јуче најтежој ветрометрини светској, на Балкану.

¹⁷³ „Отаџбина” број 55, 24. март 1935. год.

КО КОГА ТРЕБА ДА ОПОМИЊЕ? ¹⁷⁴

Све подноси овај наш сеља, овај божји човек, на чијем зноју и труду *почива* цела ова држава. Он, који *жртвује* вековима све што му се тражи, он *трпи* сваког *незваног* наметљивца и лакташа, да му се натури, па да га без одмора и без предаха, вазда и у свакој прилици опомиње на прву и главну бригу данашњице: да чува будно своју државу.

И ко му све намеће за овог *опомињача*, за ову *савест*, да га будним држи на послу коме је он жртвовао толике животе, толике своје најбоље синове, без предомишљања, кадгод га је та отаџбина звала?

Често пута на ту *дужност* опомињу га они, који су били у затвору, док је он ратовао у једном рату, а свршавали докторске испите у иностранству, док је тај сељак сејао своје кости и лио своју крв преко пространог Балкана, по Алжиру, у ропству и интернацији, по руским степама све до Владивостока.

Па га *опомињу* на ово и они који се нису жаћали, да му *гуле* девет кожа зеленашких интересима и они који су о његовој мучној имовини правили лажне билансе.

Па га опомињу и они који су се до гуше *заглибили* у разне афере и блатом корупције су толико загађени, да нема сапуна који би их опрати могао.

И много их је који су га опомињали и који га непрестано опомињу, на његову дужност, а који у *својој савести* никад не осетише никакве *дужности*, већ само тражише за себе *права* и уздизаше своје *личности* изнад сваког закона.

А народ *стрпљиво* слуша те опомене и зна да је ипак само он, народ, *вечан*, а да су ови опомињачи пролазни и да ће напослетку доћи његово време. Али и народ *не ћути*. Он с много већим правом и с много више разлога стално опомиње и непрекидно даје све нове и нове доказе о тешким *кривицама* оних који скривају грехе своје према народу опоменама народа на његове дужности према држави.

Опомиње народ сваки дан. Сваки дан читате о тим опоменама.

Зар народни *живот*, зар оне јуначке муке и невоље, у којима живе милиони нашег народа нису *најречитија* опомена онима, који му се намећу саветима и који му се натурају за предводнике и челнике?

Зар ове ниске цене земљорадничких производа, а високе цене његових потреба нису *гласне опомене* о јуначким страдањима овог народа?

Зар десетине хиљада незапослених који лутају од места до места као вечити Јуда без хлеба и стана не опомињу очигледно да имају права на рад, а да је онима, који му се намећу својим опоменама, дужност, да то *право* поштују?

Зар нису *тешке опомене и страшне оптужбе* хиљада невољника и болесника од тешких социјалних болести?

Зар не чују они који опомињу толике *вапијуће потребе* овог народа, зар нису опомене глад и страдања, пропадања стотине хиљада деце, умирања пре времена?

¹⁷⁴ „Отаџбина” број 55, Београд, 24. март 1935. год.

Зар нису опомена ниске, гладне наднице радницима, зар не опомињу они рудари, који месецима не примају своје зараде, крваво зарађене у дубоким рудничким окнима?

И стотине таквих опомена, *безгласних, ћутљивих*, а толико *речитих и језивих* сваки дан изриче овај народ, кога опомињу они који уз вино и карте проводе бесане ноћи у београдским клубовима и великим ресторанима.

И док народ овако *јасно и очигледно опомиње*, они су *глуви* код ушију и *слепи* код очију. *Крајње је време, да овај добри народ проговори и друкчије да једанпут без предаха и без одмора напрегне своје снаге и сву своју вољу*, да оне који га опомињу, а нису *достойни* ни опанак с ногу да му изују *одгурне* за свагде са својих леђа.

ЈАВНО МЊЕЊЕ ¹⁷⁵

Сећамо се старих времена, кад се за сваку политичку мисао стварало јавно мњење, кад су се политичке странке и струје трудиле да разраде и разјасне народу своја *идеолошка и начелна* стремљења, кад су се чак и за сваки практични политички или економски и социјални подухват прво постарали, да створе јавно мњење, да у народ унесу *поверење и веру* за ствар, да њега *задобију*.

Зато је могла Србија са *свесним* народом да иде не само у политичке борбе прошлости, већ и у тешке ратове за уједињење целокупног југословенског народа. Водиле су се често и читаве битке у јавности, у штампи, на зборовима око разних *схватања* политичких, а резултат тога било је *искристалисано* јавно мњење, које је затим постало носиоцем тих схватања. И зато и данас имамо старих људи, верним својим старим политичким убеђењима, јер су они активно учествовали у стварању јавног мњења и сваку начелну ствар прекували, добро промислили и добро прерадили, стекли о њој *чврсто* мишљење, *пригрлили* је с вером и одушевљењем. Постало је то нераздвојним делом њиховог духовног бића. И зато су се и могле хиљаде жртвовати и излагати и најгорим и најтежим неприликама у политичким борбама.

А то јавно мњење носили су и стварали су први људи нашег народа преко политичких јавних гласила. Почевши још од Светозара Марковића па до Стојана Протића стотине сјајних идеолога из свих политичких групација уносили су у наш народ свест и политичко схватање. Зар би се југословенска мисао створила, да јавно мњење није створено од хиљаде апостола који су јавном речи, и писменом и усменом, то проповедали?

А данас? Већ после рата онима који су се смењивали није било потребно да стварају јавно мњење и нову веру и ново одушевљење у народу. Њима је *довољан* био апарат чиновнички и разне смицалице да се *одржавају* на положајима и власти. „Велике” странке нису сматрале потребним да стварају јавно мњење. Ако су имале органе, били су празни, без духовног садржаја, начичкани само извештајима о надуваним величинама неких партијских организација, које су стварно значиле са-

¹⁷⁵ „Отаџбина”, број 57, 7. априла 1935. год.

мо фирме и штамбиле без присталица. Па ни данас немају никаквог идеолошког листа. Сматрају да је довољно изговорити неколико говора и удесити да их сви листови донесу, без да се о њима *критички* пише, да се ствари *разјасне*, да се изнесу и друга гледишта, да се у објективној дискусији дође до јавног мњења. Изгледа, да сматрају, да је овај народ *недорасло дете* па му је довољно да странку воде ови или они људи, из чијих глава излећу *неприкосновене и непогрешне* мисли. Није потребно јавно мњење, кад су они ту! Довољно је да они нешто хоће и да су они нешто намислили и испланирали, па то већ самим тим мора бити и најбоље. Народ? Он има *пасивно* да чека милост од њих, он не треба ни о чему да мисли, кад су такве величине узеле у своје руке, да мисле и да раде за њега.

И овакви поступци су довели до ових последица.

Није *учвршћено* ништа у овом народу, није *створено* јавно мишљење; створено је само *незадовољство* тешким приликама и очајним положајем.

Ми смо кренули друкчије. Уважавамо као прву основу политичког и државног учвршћивања јавно мњење. То је *услов* без кога нема политичког покрета и политичког рада. Само кад цео народ *одабере и усвоји* као своје мишљење извесна политичка схватања, могу представници њихови бити *јаки и поуздани*. Није ствар у форми, већ у садржини. И цео наш рад је у старању *да створимо ново јавно мњење*. И у ове изборе смо ушли баш из тих разлога.

Ми смо уверени, да ћемо тек стварањем јавног мњења у народу добити снагу да изведемо оно што смо поставили као своја политичка веровања. А исто тако знамо, да су сви они, ма колико силни и у власти били, који тако не раде само један *пролазан* ветар, који ће после дужег или краћег времена *неминовно* морати одлетети. Видели смо већ и досада толике, који су рачунали на дуговечност, па су одувани да их ни у писму нема, јер јавно мњење их се није тицало. И то је такође један од врло важних чинилаца који нас утврђује у мисли, да смо пошли правим путем. Резултати су већ пред нама. Ничу *сарадници* на све стране, *пожртвовани и одушевљени*, који знају шта се хоће и чему се тежи, који се одавно жртвују великим идеалима народне заједнице.

ПООРАСМО И ПОСЕЈАСМО... ¹⁷⁶

Вратили смо се из Црне Горе, Херцеговине и Босне. Носимо собом неизгладиве утиске.

Говорили смо са ученим људима. А говорили смо и пред њима.

Говорили смо *поводом избора, али не о изборима*. И свугде смо нашли да је наша мисао управо огледало мисли наших сабеседника и наших слушалаца. Нигде нисмо били отп्राћени с мржњом или равнодушношћу. Како би и могао тај народ мрзети или бити равнодушан према онима који носе проповедају оно што сам осећа - његову љубав према домовини и дубоко разочарење са оних шеснаест година заједничког нам живота?

¹⁷⁶ „Отаџбина” број 58, Београд, 14. априла 1935. год.

Осам пуних дана из дана у дан трајали су наши зборови, конференције, договори и разговори - прекидани путовањима, често по бури и сметовима, да би се стигло из места у место. Али нисмо умор ни осетили, толико је дубока била радост коју су нам пружиле све те многобројне потврде истинитости наше мисли.

Незадовољство народно било би решено кад би на управу земље дошла група људи која је и по уму и по души способна и чврсто решена да реши народне невоље.

То не може да донесе никаква хетерогена, разнородна група, већ то, може да буде само хомогена, истородна група, коју је истоветност погледа зближила и одржала у заједници, упркос искушењима на која је наилазила.

То не може да буде ни група, која је случајно, без дубоког уверења, израдила какв програм, - јер животне тешкоће су тако снажне, да се могу изводити и спровести само они програми, иза којих заиста стоје дубока уверења и некомпромисна чистота.

Још мање то може бити група која о изузетно важним друштвеним и економским питањима није ни сама начисто, а још мање је успела да изради заједничко гледиште о политичком државном уређењу, већ је на заједнички рад покреће врло важан, али чисто негативан моменат.

И није довољно да се на власт дође. Потребно је за извршење огромне борбе, која има да се заматне и издржи, потребно је да се заиста има власт, стварно и потпуно. А то може бити само ако је наслон власти чврст и стабилан.

Зато нам је свуда било веровано кад смо говорили да нисмо дошли за гласове и мандате. Већ смо дошли *да мисао нашу на народној њиви засејемо*. Не мисао из књига или с туђих примера сабрату, већ мисао која се извајала из особито пажљивог посматрања и проучавања наших невоља, и која се прокушала и сазрела у сопственом дубоком искуству оних који је проносе.

Потребно је, говорили смо, да ваша мисао постане потпуна народна својина, да је он упозна и заволи, и преда јој се.

Тешкоће које држава и народ осећају изванредно су велике и тешке. Нека нико не мисли, говорили смо, да ће оне одлетети без тешке и мучне борбе. Ми нисмо у стању да народу из рукава, као мађионичари, дочарамо правду, ред и благостање. То су огромна добра која ваља *заслужити и извојевати*.

Нама за то нису потребни празни гласови, већ бојовници и борци. Неспособни и свакојаки међу собом су дубоко повезани. Честити и исправни грађани се међу собом и не познају. Познаће се они и повезати својом заједничком мишљу, коју за њих проносимо и проповедамо.

Кад сто хиљада људи буде упознало, заволело и испунило се једном мишљу, то ће бити огромна снага.

Не бије бој број, већ немерљива енергија која избија из једне убеђене, чисте и чврсто решене групе.

И ми сад о изборима само ове и овакве тражимо. Због њих путујемо и за њих говоримо. Остали нам заиста нису потребни. Нека гласају за остале земаљске листе.

И завршили смо, обично овако:

- Извршили смо сад посао који се сваке године ради на свакој њиви.

Поорали смо дубоко и посејали. И одлазимо.

Кад сејач оде, ствари на њиви не изгледају много промењено. Земља се црни, а семе ћути.

Али гране сунце Божије. Загреје земљу. Клија семе. Промени се изглед земље. Ниче, расте и буја дело сејачево.

После тога тек дође жетва - за коју ћемо и ми имати стрпљења да дођемо други пут.

Рекли смо већ напред, а сад да поновимо: И најзад, и ми сами, налазимо да ови избори неће решити народно незадовољство.

А незадовољство је опште, дубоко и једва притајено. И из тог незадовољства се родила чама и очајање.

Чама и очајање пак не одговарају животу. Предзнаци су болести и смрти, не здравља и радости.

И здрав народ их због тога не може подносити.

И тако, с једне стране тврдимо да избори неће народ ослободити тог незадовољства, а с друге да народ чаму и очајање које га је притисло не може подносити.

Не може подносити, објаснимо, без наде и без вере.

Ми смо хтели наду и веру да пробудимо.

Верујемо да смо у томе успели.

И зато смо били дубоко потресени радошћу када смо полазећи из малене Ластве, поникле у љутом камену на граници Херцеговине и Црне Горе, полазећи ни по народној ни по својој жељи чули ведре гласове: „Срећан ви пут и да Бог да ви сјеме никло!”.

ЈУНАЧКИ ЗБОР...¹⁷⁷

Заболи срце а душа кржави, кад се погледа биланс шеснаестогодишњег надања, одушевљења и вере. Нема више ни помена од одушевљеног *полета* који нас је носио у свима крајевима јужнословенске земље, нема оних *великих нада и вере* које су нас држале. Дошли смо искривљени и осиромашени у земљу опустошену и разорену, али у *срцу* смо носили *нову будућност*, нашу, јужнословенску, *ново одушевљење* да зидамо *свој* сопствени дом, чврсту *веру*, да смо једна једанпут у тринаестостолетној историји постали *своји* господари у *својој* земљи.

А за ових последњих шеснаест година *одабирања на горе* сви они који се нису мирили с наopakим радом и с угушивањем дубоке националне

¹⁷⁷ „Отаџбина” број 58, Београд, 14. априла 1935. год.

мисли, с натезањима и погађањима - повлачили су се у *добровољно изгнанство* из активности, одлучивали се сами од сваког *рада*, осуђивали себе на *моралне патње* и у свом забораву нису могли угушити своју савест и своје наде и патили су и страдали као Распети на крсту. И за шеснаест година, успели су да се, *прогурају* лакташи и афераши, да *расеју* на све стране корупцију, клике су ликовале, а мафије пустошиле, као непријатељ за време рата.

И ево *дванаести час* наступа. Даље се не може. Даље се не сме. Окупили смо се око ове *заставе*, коју назвасмо поносним именом „Отаџбина”. Окупили су се независно од нас и на другим странама људи сличне мисли и историјских тежњи: да се учини *крај* свему чуду овоме...

И није много прошло па се скуписмо сви у један фронт око новог симбола, око *Збора*. Наши стари су знали шта је збор и ми хоћемо овим новим „Збором”, да вратимо стари значај томе појму и тој установи наших старих. Збором смо се *очували* вековима од сваког покушаја да нам одузму име, веру, народност. У збору смо били *слободни и јаки*. Збором су наши бољи и старији највећа дела *стварали*. Колико је било *величанствених* зборова у нашој историји и колико *подстрека* преко њих. Кроз њих смо се побожно заветовали и снажили, о њима смо поносно певали и истицали наша права:

„Мојега цара онамо веле био је негда јуначки збор”...

У овај нови народни Збор зовемо *са свих страна* све оне у чијим душама још *тиња* стари пламен јуначког збора наших предака, у чијим срцима се *одзива* зов наше историје, који *слушају* будућност свог народа, - да се *окупимо* да се из добровољног изгнанства *вратимо на тешке дужности* своје према народу свом, да *напрегнемо* сву снагу своју, да *очеличимо* сву срчаност своју, па да у дванаестом часу тешке данашњице наше *довикнемо* свима рушиоцима ове мучно створене отаџбине наше: „И само дотле до тог камена, до тог камена; до тог бедема, ногом ћеш ступит’, можда поганом!”

Последњи час бије... Не бијемо се ми за мандате, ни за гласове, али смо у борбу ушли да прикупимо све оно, што с нама *заједно мисли и осећа*. Није *број* који води *бој*. Бој не бије свијетло оружје, већ бој бије срце у јунака.

И ми хоћемо *да мобилишемо* на шести дан месеца маја та *јуначка* срца на јавном гласању, да их *окупимо*, да покажемо широм целе наше земље, да још у овој земљи *има* људи, који *тешке* дужности и одговорности схватају и који немилосрдно себе троше, да би створили *бољу* и лепшу заједничку нам будућност.

И зато у овај велики народни збор позивамо све оне који се повукоше пред насиљима безочне корупције и све које прегазише лошији и све оне прве које пређоше задњи, *да се искупе* и срчано и храбро *отпочну* требити коров из опште народне градине.

И нека *нико* не мисли да му је *мала* снага. Снага ће им бити *несаломљива* и неукротива, ако се сви часни, поштени и одушевљени удруже. Таквих је много више од прокажених, али су *раздружени*, а *зло је удружено*. И кад се једном *добри организују* и удруже, разбиће и расуће

зло, да га ни у писму неће бити. И то је задатак петог маја. Он треба да буде *срећан* почетак.

НОВО ОДАБИРАЊЕ ¹⁷⁸

Нама није стало да *уграбимо* власт, али *необично* нам је на срцу и цела се борба наша своди на то, *да се спрече најгори*, најнеморалнији и нај-неспособнији, да се *домогну* те високе и тешке дужности. Ми се боримо да на сваки положај и на свако место у држави дођу они који су нај-способнији. Ми тежимо својом борбом, да сваки остане *само* на оном положају који одговара његовим способностима и спреми.

И зато ми тражимо *такво* уређење, којим ће се онемогућити, да прођу *задњи* мимо прве, којим ће се једанпут за свагда *пресећи*, да се у државној служби и у политици врше одабирања *на горе*, да све гори и све недостојнији *смењују* своје претходнике без вредности.

До очигледности нам *доказује* ова изборна борба колико смо у праву, кад то захтевамо. Избори треба *да даду прилике народу, да одабере најбоље и најдостојније*, да га заступају и врше тешку законодавну власт. Али да би народ то и могао, потребно је баш на првом месту омогућити да му *одабере* такве кандидате, да најбоље у сваком погледу *стави* једног поред другог на биралиште и да народ између тих најбољих *изабере* најбољег. То је немогућно, ако се остави овако *несметано* дивљим наравима да се *натурају* на разне начине за кандидате, да без икаквих обзира *истичу себе* да се свима *докопају* предлагања и потврде код средњег суда, да разним *смицалицама* онемогућују своје противкандидате, да завађују и распирују мржњу у народу због својих ниских рачуна, да шире корупцију и подмићивање у разним видовима. Све се то дешава и много других сличних *нечасних* радњи у оваквом систему кандидовања.

Нису разнолики *интереси*, природни и социјални, нису разнолики *погледи* на свет, морални и политички, нису разнолика *гледишта* на уређење државе и на решавање разних животних питања који се овде приликом кандидовања сукобљавају, а који би у ствари требали једино да буду меродавни у овом послу. *Ту су у ствари у сукобу клике, котерије као и најгрубљи и најсуровији лични интереси покривени свиленом копреном народног и државног јединства, завијени у слатке обланде народног благостања, заслађени сирупом великих приватних, финансијских, грађевинских, здравствених, просветних кланова.*

А кад избори прођу, све по старом... И народ је већ изгубио сваку веру да то може *друкчије* бити, а не може друкчије бити, докле се год овако обавља тај изборни посао.

Ми због тога и тражимо *измену* планова и система кандидовања. Морају да се *повере* ови важни послови, управо најважнији у изборној борби телима која ће да то *више гарантује*, да ће се одабрати најбољи. И зато

¹⁷⁸ „Отаџбина”, број 59, 21. априла 1935. год.

смо ми истакли у својим начелима да се *кандидације* повере *организа- цијама* народа, привредним, културним, просветним, хуманим, профе- сионалним, које признају над собом власт и надзор своје опште сло- бодне националне централе. *Организовани* интереси и *организоване* снаге народа треба да имају *искључиву* реч и право *одлучивања* у овом тако важном послу истицања кандидата. Ми захтевамо да се ови *орга- низовани* интереси групишу у кандидационе јединице, па да свака од њих *истакне* своје кандидате. Сви ти кандидати пак *предлажу* се наро- ду на слободно и тајно бирање. Народ има да *одлучи* који ће га од њих представљати.

Овакав начин кандидовања изазвао би *одабирање на боље*. Свака орга- низована јединица, овлашћена за кандидовање преко представника својих организација, морала би се старати да одабира *најбоље*, јер би само од особина кандидата и његових дела за опште *интересе целине* зависило да ли ће бити изабран. Ако би, да наведемо на пример, зе- мљорадничке организације погрешиле па одабрале мање вредног и значајног кандидата, а остале привредне или професионалне организа- ције дале и способнијег и спремнијег и часнијег кандидата, многи зе- мљорадници не би гласали за таквог свог кандидата, већ за овог бољег и достојнијег.

Не мислимо ни ми да бисмо се овим начином једним замахом *ослобо- дили* од неспособних и непоштених, да се домогну највеће народне по- части. Не мислимо да се и при овом начину не би *провлачило* и по неко зрно кукоља у чисту пшеницу. Али не сумњамо, да би ово било права *школа* за народ, где би убрзо цео народ *стекао* друго искуство у овом одабирању на боље и да би се *постигло* обрнуто овоме што данас има- мо, да је свако представништво по вредности својих представника горе од претходног. Оваквим *тријерисањем* постигло би се супротно и оно што је народу и држави *потребно*, да би свака нова изабрана скупшти- на била по вредности својих представника *боља* од претходне.

И још нешто. Не би се могло завести као данас *искључива* владавина олигархија, клика, партијских котерија, завојевача власти, натурених и наметнутих. Не би се могло десити да се *залеже* диктатура појединих партија и котерија. *Затупиле* би се оштрице искључивих партизана и котеријаша. *Отклониле* би се *мафије* и *подземне невидљиве силе*. *Тек овим начином* би се *постигла* јака, независна и радна скупштина у свом делокругу. Тек тако би се отклонило *зло* које се зацарило, да представ- ници у скупштини *губе* сваки интерес за свој законодавни посао, а *баве* се искључиво пословима јавних власти и интервенцијама.

Тако ће Југославија *утврдити* правне основе своје и постати највећом правдом и највећим *заштитником* свих оправданих интереса свога ор- ганизованог народа.

Ето, и у томе се ми, поред осталог, *битно* разликујемо од свих оних ко- ји данас воде битку за заступништво народно у новој скупштини.

КО СМЕТА И ЗАШТО? ¹⁷⁹

И поред *препрека* наш покрет је одржао низ великих и одушевљених зборова и састанака широм целе земље. А и други покрети, који су се упустили под овако тешким приликама у ову изборну борбу имали су врло лепих и великих успеха. Па и поред тога у *дневној штампи* нема о томе *никаких извештаја*.

Надугачко и нашироко читамо о многољудним зборовима *само* неких политичара. О њима се говори, чак и кад су очајно *празни*, чак и кад *понављају* неостварљива и логично немогућа обећања, износе се у листовима у свој опширности својој, док се значајне изјаве и програмски говори, којима се пред народ износе нова гледишта на нашу *стварност* - и не помињу.

Али *љут*о ће се преварити они, који мисле да се народ о томе не *обавештава*, да народ о томе неће ништа сазнати. Иде глас од уста до уста и преноси се за тили час до најзабаченије колибе сеоске тамо на Триглаву, Велебиту, у Лици, На Шар-Планини, на Руднику, широм целе ове земље. *Све се зна и све се чује*.

И ником не користе што се омета, да народу *праву* истину сазна и *сваког* чује. То ометање само *изазива* супротно дејство и баш они који чине, највише губе.

БЕСПУЋЕ ¹⁸⁰

Нема сумње: налазимо се на многим прекретницама. Многе ствари и појмови су дотрајали. Многе вредности компромитоване. Данашњица је сва у знаку неодређеног и нејасног. И најбољи путници лутају! У општем метежу посустали су и најснажнији!

I

Људи се нису могли снаћи, јер нису могли да схвате време и прилике. Једни су били у старим појмовима; други су нереално и наивно истрчали напред. Зато су испуштали ситуације и губили време. Међутим, генерације су се смењивале, живот је текао и захтевао своје.

Неће ни данас да се схвати, да је Светски рат био и Светска Револуција. Јер читави привредни и правни системи отишли су у прошлост. Наука је за ноћ правила резултате за које је столећима чинила напоре. Људи су стварно видели и упознали континенте, за које су раније само чули у географији. Срушила су се столетна царства. Појединачна и социјална схватања добила друге хоризонте и друге тежње. Потребе нагло порасле, а живот добио друге облике.

Одмах после рата, ово стање је добило и званичну потврду. Нигде се не дижу споменици војсковођама, већ незнатим јунацима. То је персонификација и прослава прегнућа милиона малих и незнатих људи. Вој-

¹⁷⁹ „Отаџбина”, број 59, 21. априла 1935. год.

¹⁸⁰ „Отаџбина”, број 59, 21. априла 1935. год.

сковође у историји и будућност улазе раме уз раме заједно са овим малим и незнатим.

Појединац, личност нагло губи, те индивидуализам трпи видна ограничења и чини уступке.

Време и прилике нагоне и моћне да себе ограничавају и да чине уступке. Како где, али ова ограничења, ови уступци које чини индивидуализам, јесу прве бреше на грађевини либералне демократије. Какав нови талас ветра, какав јачи замах који ће животом бити органски диктован, па ће ова стара грађевина, нахерена на једну страну, са брешама на свим странама отићи у прошлост, мада ће добити завидно место у историји. Јер друштво и живот имају своје периоде и захтеве, па према томе и своје идеје и стремљења.

II

Било је јасно после рата, да ће и све друштвене установе и политичка стремљења имати друге захтеве и друге облике. И то се брзо показало. Уместо појединаца - човека - све чешће смо чули речи: друштво, заједница. Осећало се, да појединац, макар ко, у суштини само члан друштвене заједнице и да истој има давати и допринети према својим моћима и способностима. Ово осећање нормално је уследило самим Светским ратом, где су за кратко време извршене огромне групације, упознавања и сазнања и где је појединац управо био незнатно и слабо биће.

И либерализам, који је у својим последицама и утакмицама довео до Светског рата, добио је ударац исто онако, као што је феудализам у својим последицама довео до француске револуције. Идејно и стварно тучен је либерализам у Светском рату и из њега изишао у трајама и ритама. У томе је значај Светског рата, у томе је он Светска Револуција, јер је манифестовао страшним примерима крах једног система.

То нису могли да схвате, или: то нису хтели да схвате људи старих појмова. Они су и даље продужавали стару песму и ново доба под видом либералне демократије оживотворили систем експлоатације човека над човеком, сталежа над сталежом. Отуда нове ругобе у посленицима. Изгубивши свако идејно тле, изгубивши животну и органску неопходност, либерална демократија, како где и под разним околностима, извргнула се у најгору врсту владавине, у партијску диктатуру!

А ту је уједно либерална демократија демантовала сама себе. Јер, на место појма грађанина, једнакости и слободе, она је истакла и довела до партије и њених интереса, а онда самим тим до котерије и клике! И била је велика истина, да је каква прљава клика прогласила себе стубом заједнице, а да на супротну страну стави цело друштво стварно обесправљено! То је била логична последица једног срушеног система, који се хтео на силу Бога продужити. Је ли онда чудо, што су се људи груписали да обарају нешто што је већ оборено! Да ли је онда чудо што су се улудо губиле снаге и трошило време, а све моралне и социјалне вредности тонуле у апатију и помрчину! Заиста: већег беспућа није било!

III

Реакција је морала доћи на овакво стање. Како где, друштво је реагирало. Томе у прилог ишле су и разне прилике у разним заједницама. Може се уопште рећи да је реакција нашла два облика.

Колективна воља и захтеви даномице су добијали снажнијег изражаја. Јасно је било, да се та колективна воља и захтеви имају истаћи изнад свију и свачега. Јасно је било и то, да сви путеви воде тој вољи.

Једни су били храбри и одвише. Почели су са експериментом ризикујући да све изгубе. Нашли су и утврдили једну замишљену, теоријску колективну вољу и захтеве; па су то, користећи прилике натурили силом целој заједници. Совјетска Русија служи као пример овог експеримента. И баш на попршту овог великог експеримента убрзо се увидело, да теорија, ма како гвоздено била логична, није у свему подударна са животом. Од те замишљене колективне воље одступило се и одступа знатно и све се током времена подешава диктатима стварног живота.

Ко је гледао филм „Чељускинци”, могао је осетити налет и пропаганду младог совјетског национализма у таквој мери, да је заиста морао бити изненађен. Та пропаганда изражена је на тако мајсторски начин, да се заиста све буржоаске државе могу стидети пред Совјетима. А с друге стране, можемо мирне душе рећи: да тај млади и свежи национализам Совјетске Русије нема ничег заједничког са оном првобитно замишљеном колективном вољом, која се у целости имала натурити Русији. Шта је у ствари? Совјетска Русија потчинила је појединца друштву, јер јој је то и био циљ; али је на крају и друштво потчинила нацији иако јој то није био циљ, али јој је то натурио живот. Тако ће и бити могуће, да она изгради једно ново друштво са новим и свежим вредностима.

Други су пошли путевима либералне демократије у циљу да створе ново и неопходно. Национал-социјализам у Немачкој покушао је да изнађе једну колективну вољу стварних захтева друштва па да је затим натури легалним путем. Али, полазећи од неодређеног ка нејасном, национал-социјализам је користио старе путеве и методе, те се зато не може отрести ни обзира ни обавеза, које такви путеви и методе намећу. Са тих разлога не може се очекивати тотална одсутност обзира национал-социјалистичких вођа, која је неопходна да се створи ново, па ће стога национал-социјализам постепено да се извргне у предатни империјализам.

И тако: у општем беспућу једно је несумњиво и тачно, да се колективна воља друштва диже као стварна снага и да се путеви новог друштва и нације налазе у тој вољи, а не у дотрајалој и истрошеној либералној демократији. Људи, који неће ово да виде или осете, личе на слепца који стоји на ивици провалије, па ипак пружа корак даље!

ПОБЕДИСМО¹⁸¹

- Створисмо нашу земаљску листу -

То није била борба. То су били *надчовечански* напори. То је било *беспримерно* пожртвовање. То су била *јунаштва*. Није нам до хвале. Али смо радосни и поносни, да смо хиљаде срдаца *натерали* да живље куцају, да су хиљаде мозгова *мислили* о заједничком послу, да су се хиљаде напора *удружили* у тежњи да победе - и *победили* смо.

А шта је победило? Победило је оно, чега је овај народ *лишен* већ шеснаест година, а што је увек кроз целу његову историју чинило да побеђује. Победило је *неисцрпно одушевљење* да се по сваку цену победи, да се уз највеће жртве испуни дужност. Радиле су хиљаде као да су носиоци земаљске листе, које нису никакве *личне користи* од тога имале већ само *жртве подносили*, радили су неуморно дане и ноћи. И трпели су и на месту као *гранитна* стена стајали. Није било покрета у овој земљи који је већим одушевљењем, вером и пожртвованошћу ушао без оружја у бој. Ни организације, ни новчана средства, ни бесплатних аутомобила, ни бесплатних железничких карата, ни свог особља за обимни посао око састављања земаљске листе. Људи су ишли као апостоли, излагали се сваком *прогоњењу и непријатностима* и *упорно* ишли напред. Ишли као у рату они од 1912-1919. године, ишли и надали, али даље ишли, не обазирјући се на жртве.

Ми који смо преживљавали ове изборне припреме, доживели смо оно, што смо некад на фронту осећали, испуњали су срца наша нова *вера*, ново *одушевљење*, несломиви и неукротиви. Као лавина, као бујица, као стихија све се ломило пред *вољом* да се победи и победило се. И сваки *војник*, био је на месту. И сељаци и радници и интелигенција и наш вођа, сви су се подједнако трошили, све снаге своје бацили да се створи земаљска листа. И створена је.

Наша листа могла је без препрека бити истављена за месец дана или још краће, могла је бити истакнута за време, које би пожелели, јер је нашла на све стране одушевленим пријемом. Али препреке, сметње и прогањања били су *безобзирни*.

Свега је било, па је ипак све *чврста* воља да се победи, и победила. Сви ови *напори*, прикупљање хиљада нових одушевљених присталица, активирање наших редова, све нам најбоље сведочи колико смо били у *праву* што смо ушли у овај посао, колико је то корисније за покрет него да смо се уздржали као што су нам неки „пуританци” саветовали. Ми смо постигли далеко више него што су били наши прорачуни, јер смо на све стране наилазили на непознате пријатеље и присталице.

Из свега овога ми *извлачимо поуку*, да нема *нерешљиви* питања, нема препрека, нема сметњи кад *памти свест*, кад је *чврста воља*, кад се *гори одушевљењем*. Нека ово буде за наук. Све се може кад се *чврсто* хоће. Нема пасивних земаља, има пасивних људи. Активни људи и чуда стварају и немогућно чине могућим.

И друго, као што је *народна воља* у овом случају победила све врагове, тако ће победити и свугде и на сваком месту народна воља, ако народ

¹⁸¹ „Отаџбина” број 59, 21. априла 1935. год.

чврсто одлучи да победи и све снаге своје уложи да дође до своје правде.

Нека се не вара да ће му се на тањиру донети оно, што му обећавају на оним великим зборовима. Ништа никад у целој историји народ *није* добио без борбе. Па ни из ових *тешкоћа* садашњице не може друкчије наићи. Ми му не обећавамо. Ми му *пужамо искрену чврсту руку да се заједно боримо да бисмо заједнички* изборили оно, што је народу овом потребно као кора хлеба.

ДОБРОНАМЕРНИМА ¹⁸²

Имамо довољно моралне и грађанске *храбрости*, да отворено и без увијања, јасно и гласно, кажемо своја политичка веровања и своја убеђења и то смо и казали и, што је још важније, *јасно* истакли разлике између наших тежњи, основних начела и смерница и других покрета, који се налазе у свету. Па и поред тога пришива нам се, и то злонамерно, оно, што нисмо. Не бранимо се ми и не бојимо се од таквих *изопачења*, јер ће се то на крају крајева *обити* о главу оних, који нам подмећу. У лажи је плитко дно. Ми хоћемо само *добронамерне* да упозоримо на те лажи и подметања, а *злонамернима* остављамо да, у збиљи и у вицу, бљују онај јед за који им је плаћено. Ми не двоумимо, да ће нас народ, правилно разумети.

А наше тежње су да успоставимо такав поредак у држави, да сваки, и најмањи, *постане АКТИВНИМ сарадником на социјалном подизању, економском благостању и моралном препороду овог народа*, да *ОНЕ-МОГУЋИМО* политичарима професионалистима, искоришћавање народа, већ да сам народ у свима приликама одабира оно што усвоји као најбоље за решавање *СВОЈИХ питања*. И покрету смо нашем дали име *ЗБОР* да означимо ту *Нову основу наших тежњи*, и да увучемо народ у решење свих питања његовог националног и друштвеног живота. Није за нас та реч ни *ПРАЗНА* ни *БЕЗНАЧАЈНА*. Збору хоћемо да вратимо права и дужности, да узму народне послове у своје руке, да одабира, усваја и проводи оно, што је по државне и народне интересе најбоље и најкорисније.

Збор организованог народа по свим гранама народног живота треба да *АКТИВНО УЧЕСТВУЈЕ* у изграђивању ове државе и у управљању њеном судбином.

Љубитељима либералне демократије неће ово бити мило, јер они траже, да се народу поставе *ТУТОРИ*, претставници, који ће бринути његову бригу. А ми насупрот томе тежимо, да ни ти претставници, *НЕ МОГУ* самостално и без споразума са *ЗБОРОМ организованог народа*, а не да му се *НАМЕТНУ* као вође, којима су народни интереси остављени на милост и немилост и које често народ мора да моли за своје потребе.

Ми тежимо успоставу старог доброг збора и договора свих људи истих социјалних тежњи и економског положаја, а затим и међу разним гру-

¹⁸² „Отаџбина” број 60–61, 28. априла 1935. год.

пама да се уреди уједначавање и довођење у *равнотежу* супротних интереса.

*

Томе не теже стари покрети. Ни најновији покушаји у Бугарској не одговарају томе. Ово чему ми тежимо *НИЧЕ* из састава нашег народа. Он је сељачки и његовим особинама најбоље одговара овакво уређење. Ми мислимо пак, да је већ крајње време, да се државе уређују и управљају не *МЕХАНИЧКИ* већ *ОРГАНСКИ*, на основама *СТВАРНОГ* живота и друштвеног развитака.

ТРИ ТЕШКЕ ПОГРЕШКЕ ¹⁸³

Резултат изборни није нам ни до данас тачно познат.

Званични извештаји су били противречни.

Треба, по нашем обичају, да се сад на изборе обазремо.

1) Ми смо, од почетка, стајали на гледишту да је расписивање избора тешка политичка грешка. Наша је земља на три месеца пре тога имала један трагичан потрес, а иначе је препуна незадовољства. У таквој земљи се без велике нужде избори не расписују. Догађаји који су се од тог времена наовамо низали само су нас утврдили у томе гледишту, ако се тако може рећи за нас који смо непоколебљиво, од првог тренутка, баш тако и мислили.

2) Али начин како су се избори спроводили представља другу тешку политичку грешку.

Низ гажења закона од стране власти на сваком кораку. Влада је имала *своју* листу, иако влада, као таква, као врховно тело коме је поверена државна управно-извршна власт не може имати *своје* листе. Влада је запрегла у своја кола и државна превозна средства, и државне органе и државна новчана средства.

Остали нису били ни у границама закона ове земље слободни да о свом руху и круху проводе агитацију за своју мисао. Нису ни дозвољавани зборови, растурану су ако су одобрени, протеривани су и сами носиоци земаљских листа, или им није дозвољаван приступ или само бављење у појединим местима.

Кандидати опозициони су хапшени чак и у цркви, на сам Ускрс, - други су са лисицама на рукама спровођени и држани по неколико сати у таквом стању, трећи су протеривани из свог среза у коме и станују и интернирани чак у десети срез. Хапшени су људи због растурања изборних прогласа, које је надлежна власт по закону о штампи прегледала пре тога.

Ометано је и опште растурање опозиционих летака - без обзира на њихову садржину. Кандидати и истакнуте присталице кажњавани су

¹⁸³ „Отаџбина” број 62, 12. маја 1935. год.

полицијски затвором и новчаном казном и збир ових казни пење се на десетине хиљада дана затвора и милионе динара новчане казне.

Полицијске власти су агитовале отворено и безочно за владину листу, а на овој за владине фаворите. Ништа их при том није од тог задржало. Ни то није било довољно. Претиле су отворено. Смењивани су незаконито, и одмах разрешавани, општински часници. Да не говоримо о премештајима државних чиновника, с једног краја државне територије на други.

При самом избору, терани су са биралишта чувари листа или им уопште ни приступ није био дозвољен. Ако су пуштани није им често дозвољено да унесу примедбе на рад, а често ни да виде где се и како се уносе у записник резултати гласања. У многим местима није ни дозвољавано да имају пред собом хартију и писаљку и записују за себе и своје ко је за кога гласао. На многим местима гласачима је на самом биралишту саопштавано да не постоји та и та опозициона листа, и ако би после тога бирач изјављивао да неће ни гласати, уписивано је у записник да је гласао за владину листу.

У многим местима су ухваћени покушаји прављења лажних записника. Судаћи према извештајима из појединих места, рекло би се да је у томе било успеха.

Ова друга тешка политичка грешка састоји се у томе што се свет доводи до очајања, па долази све више на мисао да на терор одговори терором.

Тако су избори вршени уз припомоћ лажних летака и радија, који је кривим обавештавањем за време самих изборних радњи утицао на бираче, док је свако општење телефоном и телеграфом било монополисано за органе власти, дакле само за владину листу. Кад су тако избори извршени, онда је настало саопштавање изборних резултата.

Довољно је рећи да је влада тек на два дана по изборима успела да саопшти *свој* дефинитивни извештај о резултатима гласања, а да су дотле давани делимични извештаји *пробраних* срезова, па да човек изгуби сваку веру у та саопштења.

Али ти извештаји се не слажу са онима које опозициони кругови добијају. Тако, у нашем случају, срез Осијек (где имамо у самом Осијеку три кандидата) гласао је за нас са ништа гласова, према званичном извештају, док ми имамо извештај да је у Осијеку гласало 25; у Даљу 320; а укупно у срезу 1081. Срез Дарда јављено нешто преко стотину гласова за нас; док ми имамо извештај да је гласало за нас 1876. Срез подунавски према званичном извештају за нас је гласало 5250, а према нашем 5964, разлика од 714 додата је владиној листи. Таквих случајева имамо, до сад, у десетак срезова.

Ово стање отежава чињеница да ће Глав. бирачки одбор почети да отвара званична акта тек ваљда у петак 10 т.м. јер велики број судова ни за четири дана није успео да му достави изборна акта, противно закону који наређује да акта треба да буду код Главног бирачког одбора већ сутрадан по обављеном избору.

Ова трећа политичка погрешка састоји се у губљењу сваке вере у званична саопштења.

Време је да се управљачи и сами запитају: да ли ове три политичке погрешке не прелазе већ у политички злочин.

НАШ ИЗБОРНИ РЕЗУЛТАТ¹⁸⁴

Као што поменуемо у предњем чланку, није нам резултат изборни тачно познат.

Владини извештаји су непотпуни, нестални и неблаговремени. Поред тога, према онима које ми добијамо, нетачни су, на нашу штету, досад, за близу 10.000 гласова.

Кад Главни бирачки одбор буде приступио отварању изборних аката, моћи ћемо о овим бројевима да кажемо више и боље.

Али, већ сад треба да узмемо у обзир вероватну претпоставку да нисмо добили количник на овим изборима.

Треба и о томе да кажемо своју реч.

1.) Ми смо ушли у ове изборе *без власти, без средстава, без организације*.

Шта то значи у изборној борби, могу само они да знају који су је водили.

Ми смо ушли у ту изборну борбу зато што је то *борба*, а ми имамо своја начела и свој програм који се без *борбе* не може остварити.

Ми смо знали да ће та борба за нас бити тешка. Али, исто тако, ми смо знали да само тешка борба може да очеличи људе, да одбаци трулеж, и зато смо у ту борбу ушли, без колебања.

2.) Ми смо ишли у ту борбу под једним претешким и неправичним изборним законом, па нас ни то није уплашило.

Знали смо да ће бити и терора извесног, - али нисмо веровали, додуше, да ће се при том ићи до садашњих размера. Ту смо мало изненађени, али срамота за то сигурно не пада на нас, већ на оне које смо ипак сматрали паметнијима.

Акција власти била је нарочито безобзирна у Банату, Славонији, Приморју, Босни и Ј. Србији и била је уперена особито у тим крајевима према нашим присталицама, јер их је влада - с обзиром на своје изборне пароле - сматрала због њихове одлучне националне линије својим природним припадницима. У Нашицама су, например, људи г. Мачека говорили нашим представницима, гледајући у лисицама нашег кандидата др. Модерчина, судију у пензији: „Право чудо што се ово ради. Ви Југословени, па се с вама овако ради, а ми нисмо, па нас не дирају”.

Мора се веровати да је то на присталице, неповезане организацијом, морало имати великог утицаја, и да је због тога било знатног отпатка.

3.) Резултат изборни ипак, и кад буде *тачно познат, није стваран*.

Број наших гласова је далеко већи.

Злоупотребе изборних органа - које ћемо подробно изнети и доказати - однеле су нам врло велики број гласова. У предњем чланку ми смо те злоупотребе набројали. Њихов бројни утицај тачно не може бити оцењен, али је сигурно то релативно велики број.

¹⁸⁴ „Отаџбина” број 62, 12. маја 1935. год.

4.) Но далеко је већи број наших пријатеља и присталица, који су овог пута гласали, неразумно, за владу или опозициони блок.

„Ми смо били између два жрвња”, као што нам јавља друг Др. Тановић, из Сарајева.

Једни су били незадовољни данашњим стањем, али су налазили да ако нама даду глас, неће оборити владу, па су зато гласали за Др Мачека. Други су налазили опет да због нехомогености опозиције у основним националним питањима и њене бројне снаге, треба гласањем за владу да бар унеколико спрече евентуални државни хаос који би настао, ако опозиција победи.

Ови наши пријатељи и присталице учинили су и себи и нама рђаву услугу оваквим држањем.

И ми смо незадовољни данашњим стањем, али зато морамо у основним државним питањима имати одређен став, а не нехомоген и неодређен, јер то опет може довести до другог зла.

И ми имамо одређен став у основним државним линијама, као и Влада, али опет с друге стране не можемо да не видимо велику опасност баш и за те основне државне вредности услед данашњег рђавог и неподношљивог стања, које влада не може и неће да поправи.

Зато што смо водили рачуна о обе ствари, а не само о једној, зато што смо били и национални и социјални, а не само једно, и зато смо били између две супротности, од којих је свака била према нама далеко већа, наши пријатељи и присталице су према својим склоностима, отишли у врло великом броју, (уверавајући нас да ће идући пут бити с нама), једни десно, други лево.

5.) С друге стране, ми смо, при саставу листе, више волели да ставимо и имена која немају нарочите политичке вредности, сасвим мале и незнатне људе, него да примимо разне политичке отпатке са владине листе, или и таква имена с чијом се прошлошћу не бисмо могли сложити. Ми смо знали сасвим добро да би за нас при гласању добро било да примимо на листу људе који ће нам својим досадашњим везама донети знатан број гласова, али ми то нисмо могли да учинимо у случајевима где би то било у отвореној супротности са нашим начелним ставом и новим духом и путем који објављујемо.

Друге листе о томе, сасвим природно, нису ни морале водити рачуна, јер за њих изборна техника значи све.

6.) Међутим, далеко од тога да нас је изборни резултат довео у депресију, ми смо утврдили да је и наше саборце, и нас, он још више за борбу оспособио.

Борба се наставља. И сад тек права борба.

Нову и праву Југославију неће моћи да остваре ни они с десна, ни они с лева, већ само други путеви и други људи.

Ми ову борбу не водимо за себе ни због себе. Ми у њој све дајемо и ништа не добијамо. Али само кроз ту борбу може она права Југославија, за којом су векови жудели и милиони се жртвовали, бити остварена.

ИДЕМО ДАЉЕ ¹⁸⁵

Ништа нас не може омести у оном што смо *најчвршће одлучили* и нашта нас *позива дужност према народу*. Савладали смо препреке и учинили и што је немогућно и изишли самостално пред народ.

Хиљаде срдаца је *куцало* истом вером и истим одушевљењем. И нису нас претукли, ако су нас опљачкали. Нису нас умртвили, ако су хиљадама наших другова претили. Нису нас зауставили у нашем ходу ка крајњем циљу нашем, ако су изопачили наше резултате. Нису нас из борбе отклонили ни заплашили ни прогони, ни тешкоће, ни сила.

Идемо напред и ништа нас не може омести јер смо готови и на *крајње* жртве. Нису прогони ништа за људе у чијим срцима гори *огањ одушевљења и нова вера*.

Ми народ нећемо оставити. Нисмо ишли у народ да му купујемо или неки други преваран начин омађијамо савест и отмемо глас. Не. Ишли смо да тражимо борце.

Нашли смо их на стотине хиљада, и ако нам званични резултати дају пар десетина. Ми смо их нашли међу сељацима и радницима и поштенним и часним људима свих друштвених сталежа. И оставити их нећемо.

Ми смо нагласили да *наш покрет не тражи празне гласове, већ борце који ће за идејом ићи до краја и који ће као верни другови остати заједно, не само до свршетка ових избора, него до краја свог живота*" („Отаџбина" 21. априла 1935)

Тек ћемо сад развити свој рад с њима. Нисмо ми од оних који траже народ само пред избор, а никад га не питају ни о чему, ни како мисли, ни шта жели, ни какве су му потребе.

Идемо у народ тек *сад* после ове изборне епизоде и не сумњамо да ће нас народ разумети. Јер ми *носимо* у тежњама својим оно што ће у подсвести целог народа нашег, да дође ново време, да ова држава постане *највећа правда и законитост за СВЕ грађане њене*, да успостави ново *благостање за све* и да ослободи овај народ и ову државу од свих тровача душа и савести и разарача социјалног и националног живота народног.

ПОРУКА ¹⁸⁶

Хиљадама малих људи, сељака и радника, којима су се исмевали плаћеници и они што вире из нашичке афере и они што се бусају у груди за „народ" и „истину", а кусају великом кашиком из мрачних извора, - потиштени су, можда, због оног што објављују у новинама ових дана о изборима. Утолико више што многи од њих знају, да није тако било на дан петог маја, ма колико се то званично тврдило.

И ми им поручујемо, нека их то не узбуђује и не слама веру у победу. Зар је непријатељ сломио Србију, када је целу земљу 1915. потлачио?

¹⁸⁵ „Отаџбина" број 62, 12. маја 1935. год.

¹⁸⁶ „Отаџбина" број 62, 12. маја 1935. год.

Не може се победити онај који носи *нов дух и нову веру*, па ма се и горе чинило него што се чинило.

Тек сад настају наше офанзиве. Не јуришамо ми на *власт*, већ на савест једног народа. На убеђењу, одушевљењу и вери његовој зидамо. И ми ћемо све учинити, да будемо с народом својим и да га не оставимо необавештеног ни по једној ствари.

Ми ћемо остварити јуначки *збор* свих правих синова овог народа. И зато, народе наш, збиј се у редове Збора. Оснивај зборове у селима и радионицама и свугде где су *они који од свог поштеног рада живе*. Није организација народа у фирмама и штамбилима већ у чврстом убеђењу и братском збијању у редове свесних и одлучних бораца. И ми хоћемо овај народ да научимо да постане *борцем*. А кад то постане, неће бити далеко време, кад ће славити победу над свима онима, који су му се наметнули.

НАЈБЛИЖИ ЗАДАТАК ¹⁸⁷

После сјајне ђурђевданске победе владе г. Богољуба Јефтића, како су је уобичајили у говорима називати - очекивало се да ће влада изићи пред народ с једним прогласом захвалности народу, који би био бар онолики колики су они предизборни, лепљени по бандерама и плотовима у Београду и иначе по целој земљи.

Влада ћути, па је пред *нама*, до ноге потученима, да дамо извесна објашњења, да их дамо нашим пријатељима, онима који су одушевљено сарађивали на збирању најодлучнијих и најодважнијих у наше редове, онима који нису презали ни од оних који већ одавна имају велики глас опозиције.

У прошлом броју нашег листа, који није могао доћи до руку свих наших пријатеља из разлога наведених на другом месту, ми смо изнели *истините разлоге нашег изборног резултата*. Тај се број „Отаџбине” није могао по земљи растурати. Али није криво огледало, ако је лице ружно.

Овога пута нећемо говорити о ономе што су нам *други* учинили за време избора већ ћемо дати неколико напомена *о ономе што смо ми и сви наши пријатељи дужни учинити*, да се идућих избора *не може* догодити оно што се ових догодило, па ма ко их вршио.

*

Ми смо покрет, који тежи *кореним изменама* у нашем друштвеном и јавном животу.

Основне тежње наше могу се спроводити само и једино ако их *одабере и усвоји* заиста народ. И зато је *права дужност* сваког оног, који је усвојио начела и програм Збора, да их *пропагује и шири* у народ, да *задобија нове присталице и борце* за овај покрет.

Ми не сумњамо, да ће нам сваки збор или састанак онемогућити. Али и ако то не допуштају, *појединачна обавештења не могу забранити*. Ако

¹⁸⁷ „Отаџбина”, број 63, Београд, 19. маја 1935. год.

нам могу забранити састанак већег броја људи, *не могу ми метнути катанац на уста, да обавестим своје пријатеље и све часне и поштене људе о новом покрету*, да их подстакнем да му проуче програм, да прате писање његове штампе, да му *приђу* одушевљено и с вером. И сваки наш друг и пријатељ *мора* схватити као своју прву и најважнију *дужност и обавезу према покрету*, да агитује и ради, да му прибавља нове присталице.

Ми морамо створити *густу мрежу* наших другова у сваком месту, у сваком срезу, у свима бановинама. Ми морамо упознати и повезати све своје пријатеље и збити у јуначки Збор све *истинске борце за нову Југославију*.

Свакако *да је добро створити организацију* и ми ћемо учинити све што до нас стоји, да је и формално створимо. Али то већ много мање зависи од нас. И то је *уквржено*. Па ипак ми знамо *да је права организација оно, што људи у односима на друге људе у срцу носе*, а не оно, што се формално *огледа* у штамбилима.

Где су „многољудне” организације Југословенске националне странке? Расплинуле се као пролећни снег! А то се могло десити само зато, што људи нису били повезани ничим вишим, општим, заједничким.

А ми *везујемо* новом вером, новим тежњама, новим моралним схватањима, новом друштвеном и економском политиком, најодлучнијом борбом против неваљалства, корупције, клике и котерија, незаконитости и неправде, привредног поробљавања и искоришћавања служењу туђину и свега осталог, што упропашћује, осиромашује, поробљава и обесправљује овај народ. Ето, *то има да повеже наше другове широм целе земље*.

*

Али оваква *врста организације*, захтева и нешто друго, тражи велику *аутодисциплину*. Сваки онај који жели да буде члан Збора мора знати једно, да се у оваквим покретима има *свака лична воља безусловно покоравати општој, заједничкој вољи*. Наше *чете* морају бити састављене од *таквих људи*, који се *добровољно* потчињавају *сваком општем добру* и који су у стању *жртвовати и свој интерес ради целине*.

То је други *важан* захтев, који ће условити напредовање нашег покрета.

Прибирање и освешћивање људи и дисциплиноване за *истрајну* и *дурашну борбу* - то је услов за сваки народни покрет, који се ствара *одоздо*, а не одозго. Наш покрет тражи много *свести*, много *чврсте воље*, много *одушевљења и храбрости*. *Не треба потцењивати* снагу непријатеља с којим ћемо се борити. И баш зато *бојовници* наши морају бити *прожимани* свешћу и дисциплином, морају знати *бранити* наша начела и програм и од оних старих и од оних нових морају *умети* објаснити наше тежње и придобити за њих све *часне и поштене људе*, све којима је дошло у подгрлац, све који желе добра овој земљи, све који неодступно стоје на социјалном препороду и економском ослобођењу овог народа.

Тек *оваквим* радом *савладаћемо* све препреке и цела земља ће постати и дати оно, што нам је ових избора дао Подунавски срез.

И нека нико не мисли да је незнатан, слаб, неумешан.
Сваки наш човек нека стално мисли на овај покрет и нека *свакодневно*
о њему обавештава, нека *тражи* нове борце а наћи ће их. Наше време
стиже. Само сви напред.

ПОБЕДИСМО!¹⁸⁸

*„Не идемо на изборе да покупимо мандате, већ да прикупимо у једно
коло праве људе, да бисмо започели дело пречишћавања и ослобођења
од несносне садашњице.*

Идемо на изборе да покажемо да има још много људи који нису баци-
ли образ под ноге и да покажемо да опет наступа оно време кад је *вера*
у *поштење* јача од измећарске вере у паре... Има јавно гласање и своју
добру страну... Одабирање карактера - сад кад је тешко, да би им се ка-
сније могле поверити и тешке дужности.

Показаће се сад у свој својој бестидности они који се руководе плаће-
ничким начелом „у *циганке црн је образ, али пуна торба*“. Да, да - *црн*
образ! Од тих црних образа и од тих пуних торби пати једна часна и ју-
начка нација...

Зато идемо на изборе!”

„Отаџбина”,
17. марта 1935. год.

И то је прошло!

Прођоше дани напетости и нервозе изборне кампање.

Сада сабирамо резултате недавне борбе и оцењујемо успехе.

Задовољни смо и поносни успехом.

Јаки осећај задовољства испуњава нам душу, што смо нашли толики
одзив у народу за нашу ствар.

Поносни смо да нам је данашња генерација она иста стара витално сна-
жна.

Ми смо истакли стег за етичко и морално генерисање нашег друштва.
То нас је чинило у очима многих данашњих практичара смешним. Дух
данашњице је практичан и тражи ефемерне, брзе личне материјалне и
не трајне успехе. Наша политика дугог даха чинила им се анахронизам.
Ми смо тиме задовољни. Они су нас потцењивали сматрајући нас уто-
пистима. Ми смо били задовољни што смо потцењивани, јер смо знали
да ћемо тако моћи лакше радити.

Радили смо без пара, без материјалних средстава, задојени само једном
великом вером да радимо добру ствар. Пођосмо попут апостола и пе-
шке у народ. Говорили смо скромно и тихо, без буке, без нападаја а
тражили смо само истину. Хтели смо само да пробудимо народу, оном
малом раднику села и града, ону дубоку веру у себе, у истину и у прав-
ду, која је красила наше дедове и очеве. Та духовна снага, која је пра-

¹⁸⁸ „Отаџбина”, број 63, 19. маја 1935. год.

вила херојства у прошлости кроз векове наше хисторије, тек је тињала запретана у срцима нашег сељака под пепелом послератне декаденске цивилизације, потиснута блеском сјаја наглог и несолидног богаћења без обзира на средства и начин како се до тога долазило.

Народ је искрено осетио да без тога духа нема њему живота ни опстанка. Године су јуриле, време је пролазило, мафија неморала зацарила се у нашем друштву а народ запањен мотрио је то све и запањен чекао шта му сутрашњица носи. Очај је многе спопадао, а многи су пали у апатију инфериорни на све што се око њих дешава. Изгубила се вера у себе, у своју сопствену националну и индивидуалну снагу.

Наш глас оживио је село и градове. Није се веровало својим ушима да има људи који данас проповедају истину. Душом је народ осетио и поверовао. Појурио је за нама у масама. Цела села кренуше. Мајке и очеве су плакали. И крик се излио из душе народа.

Тим путем и у том знаку ћемо победити. То је оно наше старо, снажно, топло, патријархално.

То нас је само у прошлости сачувало, то једино ће нас и у будућности не само сачувати већ уздићи на ону достојну висину којом су наши дедови били увек цењени и признавани. Једино у том духу ћемо изградити нашу културу на узор целом цивилизованом свету.

Ми смо најтежи посао свршили. Пробудили смо веру у народу у сама себе. Снажним дахом вере одували смо пепео који је запретао искру у срцима нашег човека и тим дахом смо распламтели ту искру у плами-чак праве љубави и пожртвованости за бољитак наше земље и народа.

Ништа друго нисмо ни хтели. Само то смо хтели и то смо постигли.

Победа је наша.

Ми нисмо тражили мандате. То смо увек јавно говорили и писали. Ми смо тражили људе и хероје и то смо нашли.

А сада напред. Окупимо се око те вере. Под крстом за правду и поштење, истину, и рад, напред до оживотворења моћне, јаке, сретне нове Југославије у којој ће бити радни народ села и градова задовољан, имућан и сретан.

Казаће неко: песма! Ако! Јест песма! Прозе нам је довољно! Песмом нас је отхранила мајка и до коња и до бојног копља. Песмом смо осветили Косово. *Овом и оваквом песмом пробудићемо Милоша Обилића, симбол јунаштва нашег рода.*

ПРЕ СВЕГА - ВЕРНИ СЕБИ¹⁸⁹

- Победа наших начела на конгресу Савеза југословенских националних студената у Љубљани -

Од 11. до 13. маја ове године одржан је у Љубљани конгрес Савеза југословенских националних студената.

Око 3000 студената као 3000 сивих соколова слетело је тих дана у белу Љубљану.

¹⁸⁹ „Отаџбина”, број 64, 26. маја 1935. год.

Идеја о сазиву овог конгреса поникла је спонтано у омладинским редовима приликом прошлогодишњег заједничког похода на Опленец, на гроб блаженопочившег Краља.

На стварању Савеза југословенских националних студената и на остварењу овог конгреса радили су предано акциони одбори, који су у ту сврху били образовани на нашим универзитетима.

Конгрес је прво учинио помен блаженопочившем Краљу и нагласио да ће југословенска академска омладина продужити пут изграђивања великог идеала слободе и самосталности целог Балкана.

Било је више говорника, али међу свима се одликовао наш друг Нико Маринковић, председник клуба „Југословенске акције” у Загребу, као саставног дела Југословенског народног покрета Збор. Он је у свом говору изнео наше идеје и погледе на решење како општих националних и социјалних питања, тако и нарочито питања студентских.

Устао је против оних који би хтели да употребе омладину као оруђе своје себичне политике. Осудио је и оне који мисле да међу данашњом омладином нема идеалних глава и срдаца, преданих раденика за народно добро. Позвао је другове да у пуној мери сачувају своју политичку независност, свој неокаљани карактер, јер ће једино тако моћи да испуне своју националну и социјалну дужност, коју им само време доноси. Жигосао је оне који се поводе за туђинштином уопште, који мајмунишу јучерашњим и данашњим крвним непријатељима наше расе и нагласио да сви такви - једни свесно а други несвесно - стоје у служби туђину.

Приликом избора управе Савеза југословенских националних студената изабран је за председника друг Нико Маринковић, а тим су добила сатисфакцију и наша начела и наш покрет.

Омладина је цвет народа, будућност народна. *Омладину нико не може ни застрашити, ни присилити; ту не би вредео никакав терор.* Омладина је као песма, а „не познаје песма заповеди, слободна је своме гласу следи.”

„Отаџбина” је већ у првим својим бројевима дала доказа да јој је брига омладинска у срцу. Писала је о многим питањима која треба решити у интересу што бољег васпитања и просвећивања наше свеучилишне омладине. Због свог нерезервисаног писања о студентима била је „Отаџбина” и забрањивана.

Код нас, нажалост никоме не пада на памет да пише студије и књиге о нашим студентима, њиховим невољама и потребама.

Немци већ преко 100 година имају огромну литературу написану о њиховим студентима и разним студентским питањима. Једна непрекидна брига и један исти дух види се још од филозофа Фихтеа и оца немачке гимнастике Фатер Јана па до професора Циглера, који је у својој књизи о немачком студенту узвикнуо:

„Створите себи идеал!”

И немачка омладина је створила себи идеал, идеал да *задахне свој стари народ својом младом душом* - да њеним омладинским духом сва нација дише, да никад не остари.

Ко је живео међу немачким студентима, тај зна како их електризирају оне речи њихове омладинске химне, коју певају тако гордо и тако радо, а у којој су и ове значајне речи:

„*Ven ale untraj verden,
So blajben vir doh traj!*”

(Ако сви изневере
Ми изневерити нећемо!)

Тако је њих њихова колевка одљуљала, тако их је њихова педагогика однеговала. Сад им није тешко да изненађују сваким даном цео свет једним фактом, како тај народ уме и зна да *буде себи веран*, како је своје националне снаге усредоточио као сунчеве зраке кроз стаклену лећу (свога вођу) у жариште које апсолутно пали.

Кроз ту лећу усредоточене зраке њихове и постигоше својим жаром све што наумише: срушише плаћање ратне одштете на које се нација обавезала била добише провинцију Сарагласанем на тврђзор, куцају на врата Версајском уговору у питању наоружања и т.д. Не боје се они ни клерикала, ни масона, ни Јевреја.

Стари народ *дише духом омладинским*, одушевљено, одуговљено. Само тако су могли да створе своју лећу и да својим зракама кроз њу стреме у жариште успеха, самих успеха против свију оних, с којима су ратовали.

Да нас не би нико криво разумео. Далеко смо од тога да као мајмуни радимо све оно што други ради и да као хипнотисана жаба сами скочимо змији у отворена уста.

„Отаџбина” је у свом 43. броју у чланку „Ни фашизам ни хитлеризам!” јасно истакла да ми не каскамо ни за Мусолинијем, ни за Хитлером.

Част сваком, али изнад свега мора да нам је узвишена самосталност наше расе и наше отаџбине.

Ми треба да водимо рачуна о свему што раде други народи, али смо свесни да пре свега имамо да *будемо своји*, тојест *себи верни*. Не уносимо у нашу отаџбину *ни туђ дух*, *ни обожавање туђина*, јер то би била опасност по оном што нам је најсветије, опасност по нашу самосталност! То би било издајство свога народа.

Али и у школи и у животу човек се осврће на човека и народ своје успехе и напредак мора да упоређује са другима. Тако се иде напред.

Политичко-друштвена идеологија Југословенског народног покрета Збор доноси у својим основним начелима и смерницама нешто ново.

Ми смо млад покрет. И младост нас је, ето, разумела. Зато ћемо се и даље трудити да омладину увек разумемо и да нас увек боли оно што омладину боли, да њиховом младом душом испунимо груди нашег целог народа.

Шта све нису радили политички шпекулантни да нашу омладину новцем деморалишу и у свој јарам упрегну?! Па ипак нико није успео да окаља сунчане зраке младости!

Горак је живот толиким нашим студентима који морају као надничари да тестере дрва, да зором рано разносе по кућама млеко, да би тако зарадили кору сувог хлеба.

Тек сад долазе на ред појединости студентског питања: збрињавање сиромашних; лечење болесних; незапосленост многих апсолвентата универзитета као и оних са дипломама; школарина; уписнина; испитне таксе; питања уџбеника, фондова, менза, домова колонија, свратишта, радне самопомоћи и омогућавања школовања најширим народним слојевима; питање стипандија; питање уредаба појединих факултета, опште универзитетске уредбе, уредбе о удружењима, о семинарима и радним заводима, о односу између ђака и професора.

То су толико опсежна и тешка питања, да се не може ни замислити да се решавају на конгресу. Конгреси су манифестације да дају подстрека. *То се све мора свршити пре идућег конгреса, простудирати та питања са својим старијима* - са родитељима, са професорима и са свима којима је на срцу будућност нације и државе.

Док дете не плаче, мати га се не сети, вели пословица.

Многи наши студенти плачу сиромаштву...

А кад наша јавност буде волела своје студенте онако као што их је пре рата волела, онда ће она наша омладина понети наше масе одушевљењем и бити опет носилац „једног духа разних доба духа, коме нема гроба.”

САМО НАПРЕД¹⁹⁰

Ушли смо у *борбу*, одлучну и непомирљиву, јер смо *забринути* за судбину ове земље и овог народа.

Никад нико из наших редова није се грабио о власт, о положаје, о синекуре. Живели смо целог свог живота у исправном и честитом раду. Што је сваки појединац постигао у животу, добио је сопственим трудом, способностима и радом. И не може се ни на једнога из наших редова указати прстом нити наћи у његовој прошлости да је био прљав, кривоклетник, зеленаш, да је вршио проневере, учествовао у корупционашким аферама, радио недозвољене послове, продирао помоћу клика и котерија, служио се недозвољеним средствима ради личног успеха или богаћења.

¹⁹⁰ „Отаџбина”, број 64, 26. маја 1935. год.

Налазимо се на *опасној низбрдици* и сваки час се можемо *отиснути* низа страну. А нестало је највећег заштитника њеног, домаћина ове нам заједничке куће.

И сва та *опасност*, тако блиска и тако велика, која прети да уништи плодове читавих поколења најбољих и најчеститијих и натерала нас је у *непомирљиву борбу*, у којој нећемо жалити никакве *жртве*. Лично сваки појединац од нас готов је на сваку жртву, на сваки прогон, на сваку невољу. Ми смо решени да поднесемо *све* и да жртвујемо *све*, да би смо отклонили ово *зло* пред којим се налазимо.

И нека не *сумњају* наши другови и пријатељи у нашу *крајњу* одлучност, да издржимо до краја и да се боримо до краја. Избори су били само једна *епизода* у овој борби, они су нам били *наметнути* и ми смо их примили, јер смо *борци*, који *примају борбу* чак и кад *немају* изгледа на успех, и то борци бескомпромисни и без милости према противнику. Не тражимо ми од њега милости. Познајемо га *сад* после избора још боље него *пре* избора. Сад нам је тек *јасна* цела акција његова. Јасни су нам и говори изречени пред изборе. Упознали смо тактику и поступке непријатеља. И то нас још *више* подстиче на борбу. Јер та тактика и ти поступци само су у оном истом *духу* против кога смо и позвали народ на борбу.

Онај дух кликаштва, котеријаштва, корупције, небирања средстава, најстрашнијих поступака само се још *јаче* испољио овом приликом. А ми хоћемо то зло да уништимо.

Али ми смо *свесни* да се то не може уништити само простом *сменом* људи. Свакако да су људи од великог значаја у догађајима људским. Али ми хоћемо да онемогућимо да се икада врате овакви људи, какве смо до сада имали.

У том *идемо до краја*. Али то је дело *замашније* од иједног, које је до сада у нашој земљи замишљено и ми не прецењујемо своје снаге. Напротив ми смо *свесни*, да ћемо то постићи *само* ако народ имамо за собом. Ми не стварамо покрет као што је стварала ЈНС. одозго, већ ми тражимо да *продре* свест у наш народ, да *даље не сме ићи овако*; хоћемо да се народ окупи, прибере, *одабере нове путеве и одлучно пође њима*.

Зато позивамо наше пријатеље *на одлучан, несаломљив рад*. Ми смо *пионери* који изграђујемо нову *будућност*. Ми смо *спасиоци* из овог тешког положаја у ком се налази наш народ. Ми смо *судије* онима који су зло учинили. Ми смо *носиоци нове правде и законитости*. Ми смо *савест* која ће громко проговорити. Ми смо *грови* који ће спржити корупционаше, кликаше, профитере и ћарције. Ми смо *борци* за нову Југославију. Али да бисмо то све и довршили како смо започели, морамо добити *снагу* оданде, одакле се кроз целу нашу историју и добивала снага. И сад је на реду *народ* да се мобилише у редове *Збора* и да својим дисциплинованим и борбеним ставом *затре* све трагове неправди и рђавих дела, од којих је годинама патио. То народ треба да разуме.

КОЛИКО СТАЈУ МАНДАТИ ¹⁹¹

Изборни материјал је сређен и објављен.

Нећемо писати о свему ономе што се дешавало у предизборној борби, јер су то наши пријатељи и сувише добро осетили и запамтили.

Нећемо се бавити ни оним што се збивало на дан избора, јер то је исувише добро познато целој земљи.

Нећемо говорити ни о оном, што се нашло у изборним актима за време рада Главног бирачког одбора, јер су та дела упућена надлежним државним тужиоцима и верификационом одбору, па треба чути њихову реч.

Али морамо говорити о резултатима избора по закону главосечи. Морамо о томе говорити, *јер је овај закон по свима својим одредбама - о чему смо већ писали - не реакционаран, већ неморалан.*

Резултати избора само су све то потврдили и потпуно доказали, да закону главосечи треба што пре откинути главу. Није то у интересу *само* опозиције, то је у интересу и оних који су ових избора под најбољим условима могли добити већину. Неће увек бити под таквим условима. И нека се не варају у памети: овај главосеча и њима ће одсећи главу, ако му је они што пре не укину.

За земаљску листу г. Богољуба Јевтића - наиме према званичним подацима - пало је 1,746.982 гласа, а добила је 303 посланика, што значи да је ова листа плаћала са 5.765 гласова један посланички мандат.

За земаљску листу г. Владимира Мачека гласало је 1,076.345 бирача, а припало јој 67 посланичких места, или један посланички мандат платила је ова листа са 16.064 гласова, дакле скоро *три пута већим бројем гласова*. А у овој земљи су сви грађани једнаки пред законом. Само закон гласача их дели на две валуте.

Но ти односи се показују још у страшнијој светлости, кад проучимо са колико је гласова која листа плаћала мандат у појединим изборним окрузима.

Тек из тога прегледа може се видети, колико је и неправичан и немогућан и правно и морално овај закон који се оснива на дуплом додељивању мандата највећој листи. Једанпут дајући јој три петине без обзира на број палих гласова, тако да, теоријски узевши, ако та листа не би добила *ни једног гласа* у неком изборном округу, силом закона мора добити три петине посланика. Други пут та листа учествује у случају да има највећи број гласова поново *с целим бројем гласова у деоби преостале две петине*, без обзира што је већ једанпут добила на тај број гласова три петине и што би по сваком правичном мерилу у деоби ове две петине могла учествовати само с остатком својих гласова.

И зато су се у појединим изборним окрузима овако мандати гласовима плаћали:

Један мандат просечно стаје листу:

¹⁹¹ „Отаџбина”, број 65, 2. јуна 1935. год.

Изборни округ, Јевтића, Мачека, Пропало гласова
Београд 5391 - 9733

Дравска бановина 1 5638 7264 -

Дравска бановина 2 4103 - 7697

Савска бановина 3 3664 14430

” „ 4 3607 7613

” „ 5 3091 17961

” „ 6 1361 23743

” „ 7 3459 17709

” „ 8 7128 19489

” „ 9 6357 11375

Врбаска 10 7969 12956

” „ 11 6824 10920

Приморска 12 5596 13501

” „ 13 3605 13000

Дринска 14 6264 12060

” „ 15 7212 41535

” „ 16 7664 - 12412

” „ 17 5140 - 4370

Зетска 18 4081 8347

” „ 19 3747 - 3557

” „ 20 4543 11588

” „ 21 7292 - 657

Дунавска 22 8459 - 12101

” „ 23 10022 26416

” „ 24 6372 21458

” „ 25 10421 10877

” „ 26 12847 14793

” „ 27 6309 12359

Моравска 28 5328 22827

” „ 29 6902 - 1127

” „ 30 7131 - 12767

Вардарска 31 6805 17931

” „ 32 5173 - 6563

” „ 33 9042 13778

” „ 34 4662 - 11934

” „ 35 4493 - 11817

*

Из овог прегледа види се да је један мандат друга земаљска листа плаћала и 14 и 17 и 23 хиљаде гласова.

Али најскупљи је онај из 15. изборног округа који је плаћен са 41.535 гласова, док је највећа земаљска листа платила своје мандате у том изборном округу свега са 7.212 гласова.

Поред тога скупљег плаћања мандата овој другој листи пропало је у свима изборним окрузима 94.775 гласова.

Док је највећа земаљска листа *плаћала три пута јевтиније мандат*, док је на исте *гласове двапут учествовала у деоби мандата*, дотле је

другој листи поред скупљег плаћања мандата и давања деоби - још пропало око 100.000 гласова.

Већ и само ово довољно је *да се види сва неморалност овог закона* и да речено потврди чак и онима који су помоћу њега добили већи број мандата, него што им по правди припада, *да се више ни једни избори у овој земљи не смеју вршити по овом наказном закону.*

ОСВЕТНИЦИ ¹⁹²

Није их много који су пустили слободу савести о изборима. И зато што их је мало, вреди их истаћи, *јер се данас мора истицати и оно што је сасвим п р и р о д н о* и по Божјим и по људским законима дозвољено, да човек одговара својој савести. *А само људи који никад н и с у имали савести, могли су захтевати од оних који служе државу, да служе њих и њиховим интересима.*

Изједначили су себе са државом, иако ни дорасли нису да с њом руководе.

И бесрамно су препоручивали, па и наређивали.

И они који су ипак н о с л у ш а л и своју савест и своје грађанско право употребили *онако, како им је с а в е с т* налагала, имају сад да беру кожу на шиљак...

Није им доста било да су хиљаде људи, у које су посумњали да ће их послушати, бацали с једног краја државе на други, да су мимо закона наређивали да се у року од 24 часа чисте на место новог опредељења, да су људе неправично и лишавали положаја и службе - све то још није им доста.

И ствари се *продужују*. Жртве су потребне. А сви они, који подносе жртве, могу бити *поносни, да су ж р т в е чисте савести и в и с о к о г морала.*

Не приличи освета. Али људи сићушних погледа, који симулирају да тако бране државу, и не знају друкчије. Па такво рађење мора их *сло-мити*. Дух не могу они уништити, али јак *дух п р а в д е и с м е л о г* осећања *дужности према своме народу* и својој држави мора њих сло-мити и за свагда *уклонити*. Ми у то не сумњамо. И наши другови, нека буду *спремни на жртве*. „Без муке се сабља не сакова”. Жртве су тешке у ова тешка времена. Али синови народа морају их подносити, да би једанпут свима било боље.

И запљуштаће ускоро у масама разне промене, и погодиће многе с *хра-бром савешћу*. Али *то неће олакшати положај онима*, који на овај начин *мисле да заплаше, да угуше савест.*

Потмуло јечи. Спрема се на буру. На небу се гомилају облаци. У дубинама се осећају потреси. Не знају шта се у народу мисли, осећа, говори. Не воде о томе рачуна. Они терају своје. И *освету врше*. Али ко мачем сече, од мача ће и погинути. Ко ветар сеје, буру жање.

Храбро и неустрашиво примамо ударе. Примајте их и сви ви, на којима се освета искаљује. Долази време кад ће *сваки добити по з а с л у з и*. И кад ће *сваки о д г о в а р а т и за своја дела.*

¹⁹² „Отаџбина”, број 65, 2. јула 1935. год.

Достижан је народ. Достижна је правда. Маколико да их сматрају спорим и слепим. Срца горе и напред бољим данима.

ЖИТИЈЕ ЈЕДНОГ МИНИСТРА ¹⁹³ „ЈУГОСЛОВЕНИ!

ОПШТА И ТЕШКА КРИЗА НИЈЕ САМО У СОЦИЈАЛНОМ И ПРИВРЕДНОМ ЖИВОТУ НАШЕМ, ПОМЕТЕНОСТ И ЗЛО У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ ТЕШКО СЕ ОСЕЋАЈУ НАРОЧИТО У МОРАЛНОМ ПОГЛЕДУ.”

Изборни проглас Краљ.
владе 25 феб. 1935. год.

Пре неки дан „Политика” је донела изјаву једног министра. У овој је, поред излагања с његовим привредним намерама, у издању за унутрашњост, било речено неколико речи о изборима. По меродавном мишљењу овог министра, *владина листа би добила много већи број гласова, да је, којом срећом, било тајног гласања.* -Иначе су, тврди он, *ови избори тако слободни били да их је пре ове владе, спроводио тако слободне још само пок. Љуба Стојановић 1906 г. у Краљевини Србији.*

Ово нас је подсетило на владин изборни проглас, који је, случајно, исти овај министар читао на радију, и то на оно место из тог прогласа, које овом чланку за мото узесмо.

Заиста знамо, да постоји дубока и тешка морална криза. И верујемо да је она у основи светске кризе и свију невоља које смо дочекали и *које ћемо дочекати.*

Кад то не бисмо знали, поједине личности, њихов положај и утицај у нашем јавном животу, у вези с њиховим ранијим животом или њиховим садашњим радом, биле би довољан доказ за то.

Треба ли вам зар бољег доказа о тешкој моралној кризи која влада од овакве, у истини, неслане најаве о изборима, коју је дао нашем највећем дневном листу овај министар.

Цела је земља ову изјаву прочитала прво са запрепашћењем, а одмах затим са гађењем.

Ни сама влада није могла да је свари. Зато је Београђани нису могли прочитати. Београдско издање „Политике” није смело пустити ово послειзборно размишљање једног активног министра.

Али сам министар је остао на свом месту. Нек и даље загађује наш јавни живот. Говори се јавно да ће, при реконструкцији владе, доћи и за министра правде.

Наш обичај није да пишемо памфлете.

Није нам право што морамо пред широку јавност да износимо овакве ствари.

¹⁹³ „Отаџбина”, број 65, 2. јуна 1935. год.

Врло би смо радо, у четири ока, овом министру казали шта о њему мислимо, кад бисмо веровали да би то што год било од помоћи.

Али познајемо добро ми тај људски материјал.

Упорно би порицао оно што је очигледно, церио би се у лице истини, исмевао би правду, понижавао милосрђе.

Зато, пре него што прибегнемо оном последњем средству од кога се боје све шуше што се Бога не боје, треба да бацимо светлост истине на такву личност која је благодарећи само овом нејуначком времену, његовој површности и својој вижљавој окретности, и избио, и у друштвеном животу, и у држави, на најистакнутије положаје.

И младачки живот до и око пунолетства му није прошао без врло карактеристичних догађаја.

Имао их је, и то од оних пред којима се застаје и за које се каже: „Ово ће дете далеко отићи - у злу.”

Нећемо о томе говорити. Сасвим младе године одликују се неразумношћу, а ова све оправдава.

Ни оволико не би помињали, да доцнији његов живот не изгледа као продужење расположења у малолетству.

Припадао је као млад човек Националној странци, али у борбама није учествовао.

1913. г. је у Битољу адвокат. Ту већ отворено долази у сукоб са законом. Суд га, једног дана, ставља под кривичну истрагу и у притвор за дело утаје.

Али није ни тада осуђен. Његова тадашња госпођа успела је да положи оштећеној страни, пре суђења, утајену суму, и по одустанку од тужбе, по тадашњим законима, он је пуштен пре суђења.

То му се десило само тада - у нашој земљи. Доцније му је један његов клијент дао савет да своју ствар увек веже за неку општу ствар и да сваки напад против себе представи као напад на ту општу ствар.

Тако су створене крилатице: „напад на слободно задругарство”, „Александровска Југославија”, „Опленац и Јанка Пуста”.

За време светског рата, опет није у борбама. Налази се у Француској. И о тамошњем животу свашта чујемо, али доказа немамо, па нећемо ни говорити. Тамо је свршио докторат.

На повратку у земљу, отпочиње његово јавно деловање, које га је довело до његовог данашњег положаја у друштву и држави.

Пре рата је био присталица оне политичке странке, која је у историји Србије била обележена као реакционарна. По рату он ступа у Демократску странку, и ту је сматран као присталица слободоумних, чак и републиканских тенденција.

С поштовањем примамо свачије искрено политичко уверење, и оно које сами не делимо. Зато ни оно прво, ни ово друго, само по себи, не бисмо сматрали за неки недостатак. Али кад видимо брзе прелазе из једне крајности у другу, ми онда не верујемо у истинитост убеђења, а нарочито не у чистоту побуда.

Политички развој овог министра није тиме био завршен.

Још у децембру 1931. године он је једном свом тадашњем колеги пребацивао његов монархизам, и то наводно као разлог што у политици не може с њим заједно да ради.

Већ с пролећа 1933. г. његов поздрав Краљу, на скупштини Главног Савеза Српских земљорадничких задруга, у Београду, не би могао да држи - не републиканац, не умерени монархист, већ ни дубоко убеђени монархист, који хоће искрено и пристojно да поздрави владара своје земље, а да при том не личи на пузавца.

Јесенас је у „Политици” написао уводни чланак: „Апологија силе”. А сад о изборима његови говори, на штету монархије, нису могли да се слушају од сталног и врло неукусног везивања за личности и установе монархије.

Није потребно износити друге противуречности овог министра у његовом јавном раду.

И као писац по дневним листовима, и као стручни писац, и као адвокат, и као задругар, и сад као министар, према приликама износио је једна мишљења, а затим, на другом месту, или и на истом, са истом лакоћом и површношћу, заступао друга.

Кад је један министар пољопривреде послао комисију за преглед Главног савезу Српских земљ. задруга, он је то схватио као напад на задругарство и завапио из свег гласа, наводећи као разлог чак и то да није згодно да један министар - Хрват прегледа један српски савез, на једној комисији уопште није преглед ни дозволио, а другој обилазним, политичким, путем онемогућио преглед.

Сад он, као министар, не само да шаље комисије за преглед, и то савезима и задругама према којима је његово непријатељство опште познато, већ дозвољава а и сам то омогућава, да се осети непријатељска тенденција таквог прегледа.

Кад је био само председник Гл. савеза Српских земљорадничких задруга, а и власник органа Савезовог „Земљорадничка задруга”, онда је поводом наређеног прегледа од стране министра пољопривреде у том листу изишао чланак Др. Ђорђа Тасића „Једно пречишћено питање”, у коме г. Тасић објашњава да се преглед мора вршити пажљиво, објективно, не у духу непријатељском. Сад је, поводом наређеног прегледа у бановинским задругама за пољопривредни кредит, „Задружна њива”, орган задруга за пољопривредни кредит, покушала само да прештампа тај чланак из листа садашњег министра, па изгледа да ће дотичан чланак тешко моћи да угледа света јер се већ два дана не враћа из Централног пресбирора.

Као председник Главног савеза Српских земљорадничких задруга грлато се заузимао за такозвану слободу задругарства, доказујући да се

права надзора сасвим уска. Данас, као министар, не само, да неосновано и незаконито прети комесарством задругама и савезима које није још ни прегледао, већ стварно укида аутономије задружне, па тражи и од других да у својим ресорима, и код најисправнијих задруга, тако поступе.

Какво је иначе његово схватање о дозвољеном и недозвољеном, нека послужи његов рад као браниоца стечајне масе Уједињене банке.

Он ту саветује стец. маси да прода један бон за репарацију од милион динара, јер стец. маса не може на своје име да набави робу у Немачкој. Поверилачки одбор прима тај предлог и овај бон купује фирми Гођевац, инд. из Београда, за 400 хиљада динара.

Доцније исти бранилац тражи одобрење од поверилачког одбора да робу набављену од фирме Гођевац по продатом бону за репарацију, „*која је стигла на име стечишне масе*”, може предати купцу, фирми Гођљвац - што одбор прихвата.

Из овога се види да је бранилац стечишне масе довео у заблуду поверилачки одбор кад му је предлагао продају бона за репарацију наводећи да стечишна маса не може набавити робу у Немачкој на своје име, јер да је тако, не би роба могла ни стићи из Немачке на име стечајне масе.

Још интересантније је међутим у целој ствари ово. Не само да је стечишна маса могла да набави робу на рачун репарација, већ је управо сам бранилац стечишне масе, у име стец. масе, закључио и први и други уговор са респективним немачким фирмама, само је овластио сауговараца да робу прода фирми Гођевац.

Уговор је закључен 1928. г. и по њему је прва набавка требала да буде набавка сасвим друге робе. Али после фамозног јагодинског конгреса, један члан фирме Гођевац улази у надзорни одбор Главног Савеза, за чијег председника долази нико други него сам бранилац стец. масе Уједињене банке. Тада се мења првобитни уговор, и бранилац масе, у име ове, за рачун фирме Гођевац, прави нов уговор којим закључује куповину 1915. комада плугова.

Те плугове је фирма Гођевац продала одмах Главном Савезу за цену која се не може ни упоредити са оном којом је купљен бон за репарацију стечишне масе Уједињене банке.

Задругарство је, додуше, против посредништва, - али, као што се види, не увек!

Треба само видети и остали рад његов по овој стечишној маси, па судити о његовој правој вредности.

И овај пример који смо навели довољан је да пружи ту слику.

Али има и других, не мање карактеристичних. Велике своте новчане које је наплатио за рачун масе, он држи код себе на неколико месеци; за друге, оне мање - се позива наредбом да положи рачун - и у наредби

му се налаже да то тачно о року учини, јер му се рок неће продужавати.

Он унеколико поступа по наредби, - али, у главном се жали на кратак рок који му је остављен.

Акт у коме он то чини одише љутњом. Као да су Господина наљутили. Као да је то опет неки напад на групу великих народних пријатеља - од стране народних непријатеља. - И тај акт само што не каже: „И то мени, који ћу колико сутра, постати министар!” као што је имао обичај усмено да каже, кад би му се десило да какав посао не може да сврши онако како је хтео.

И заиста је постао министар.

И зато ми не верујемо Краљевској влади, да она и сама верује у трагичну озбиљност оних речи, које смо из њеног прогласа ставили на чело овог чланка, а које је на радију прочитао лично министар пољопривреде.

СМОТРА ВОЈСКЕ СТАВИСКОГА ¹⁹⁴

Пре двадесетину и више дана два суда, један у Осијеку други у Сарајеву, забављени су прелиставањем бројних аката и докумената и испитивањем бројних оптуженика на редова војске нашег Ставискога.

Не треба се варати: нису ово ни прве ни последње афере из нашег јавног живота. Има њих још доста, можда тежих и горих и старијих.

Али време иде. Дамаклов мач стао је над њиховом главом. Неће моћи да умакну. Време иде кад ће једна беспошtedна ревизија имати да утврди порекло имовине наших грађана, нарочито *пак оних који су се бавили политичким и јавним радом*. Та ревизија јесте оно што данас целокупан народ, без обзира на политичке и програмске подвојености, тражи пре свега и изнад свега. *То народ тражи пре ма каквог другог става и пре сваког програма*.

И то је сасвим правилно. Ништа ново не може се створити *док не буде све оно што је труло било у старом, све оно што је било покварено и отровано, док све то не буде уништено и изобличено*. Тешке и велике казне морају стићи оне људе који су тровали, унижавали и штетили наш народни и државни живот после рата. Народ мора добити задовољштину и видети примере казне да би *стекао веру у будућност* и да би се предао свим срцем новом добу.

А кад се једнога дана започне одмотавати клупко трулежи, корупције и злочина, онда ће се видети јасно да су то клупко смотали неколико стотина или највише хиљаду бандита, међу којима ће се ретко наћи који да је ма што или ма *кад жртвовао и дао од себе за стварање наше народне државе и за бољи живот народа*.

И видеће се и то да су све мање више исти људи у свим аферама послератним и да се иза њих налази иста позадина.

¹⁹⁴ „Отаџбина”, број 66,9. јуна 1935. год.

Видеће се даље и то да је ради себичности и пљачке тих неколико стотина и хиљада људи био понајчешће укочен цео наш политички, социјални и привредни живот, да су они изазивали свађе и стварали сплетке у народу и међу друштвеним редовима, да су они обарали једне а доводили друге људе истог карактера и истог менталитета на површину само да би могли лакше да хараче и пљачкају.

А ако је корупција једно од највећих зала за сваки народ и за сваку државу, врло је вероватно да су нека од њих свесно, *а сви несвесно*, служили и страном непријатељу у циљу поткопавања темеља на којима почива наша држава.

Најстрашнија казна за све лопове, ма где се год они налазили, то је оно што се тражи пре свега. *Ревизија порекла имовине свих политичких и јавних радника, као и њихове родбине* - то је оно што се тражи пре него што би се ма шта политички друго разговарало.

То је наша реч поводом смотре војске нашег Стависког.

НАШ СОЦИЈАЛНИ КОНСТРУКТИВНИ НАЦИОНАЛИЗАМ ¹⁹⁵

Сити смо штурога политизирања. Сити смо трговања народним поверењем које, врше несавесно пуних шеснаест година политикани свију боја. Нижу се, када је то потребно да би се задржале фотеле и положаји, обећања за обећањима, па када се из народа опет исчупао његов глас, све тоне у мртвило. Сви проблеми, чије се решавање црта, када је потребно, најпримамљивијим бојама, остају и даље отворени. А што је још горе, приступа се понекада и њиховом решавању. Горе због тога, што је то увек само привидно и са уског самополитиканског гледишта.

А народ стрпљиво ћути у немом, резигнираном чуђењу.

Ми, међутим, нећемо да ћутимо. Доста нам је тобожњег решавања важних, основних питања нашег народног живота, које се спроводи по жељи или на основу потреба једне или друге котерије.

Политичком трговином, запушујући највеће рупе привременим мерама, не решава се најболније питање нашег државног живота. То питање није политичко. То питање није партијско. То питање најзад није ни уставно. *То је питање социјално и економско. Уредити треба нашу болесну привреду. Уредити треба тешке социјалне односе. У томе се састоји основни проблем нашег државног живота.* И зато најодлучније одбацујемо сва привремена решења, одбацујемо све шарене лажи, којима су шеснаест година кљукали лаковерни народ и тврдимо:

Пре него што се реши проблем нашег народног привређивања, пре него што се реши социјални проблем у нашој земљи, не може се решити ни једно питање. *Прво треба створити здраву привреду, правичне међусобне односе.* И када је то учињено, створена је основа за решење свих унутрашњих и спољашњих проблема.

¹⁹⁵ „Отаџбина”, број 66, 9. јуна 1935. год.

Народ у коме се води привреда у смислу постизавања општег народног благостања, а не по принципу моменталних профита, благостања, у коме не постоји мржња и неповерење међу сталежима, већ сарадња у великом заједничком стваралачком прегалаштву за добро народне целине, - тај народ не зна за нерешиве проблеме.

У том основном сазнању баш лежи суштина идеологије нашега покрета. И када ми спомињемо реч национализам и придајемо себи назив националистичког покрета, ми дајемо израза нашем убеђењу, да *није националиста онај, који се буса у груди, позива на ово и оно, а у свему осталом трутовски и безобзирно искоришћава лево и десно.*

Наш национализам није од оне врсте, која кити груди значама свију патриотских друштава и најгрлатије виче пред свим родољубивим парадима.

По нашем схватању национализам је решавање најтежих народних проблема, дакле привредних и социјалних, и то на такав начин да се уместо искоришћавања прелазних мера, варљивих обећања, великих фраза, створе солидни темељи за рад на општем народном благостању. За нас је националиста и онај, који за плугом и с мотиком у руци помаже стварању народног богатства, па улаже све своје силе, сав свој труд за напредак своје земље, а преко тога за благостање целог народа, ма колико незнатне његове снаге биле. Штеточина и трут је онај, који то време проводи у доказивању какв је родољуб, национални борац и херој.

Од националних парада и фанфара наш јавни живот тешко болује. Од конструктивног и социјалног национализма, који ми проповедамо, он ће оздравити.

Кад једаред у овој земљи *југословенски национализам престане да буде фраза у служби политичких коњукурста* и добије ону праву садржину социјалну и конструктивну, онда ће он тек имати своје оправдање.

Када се буду почела решавати сва питања у нашој земљи са гледишта новог, правог национализма, који тражи да се при решавању свакога питања води једино рачуна о истинском интересу целог народа, онда ће се тешки проблеми, од којих пати наш привредни, социјални и политички живот, сами од себе раскинути. И видеће се да су многа питања, која политиканима служе за извор њихове политичке егзистенције, у ствари надувене мешине.

Потребно је, дакле, приступити са таквим намерама и из таквог убеђења решавању наших проблема. Да би то било могуће, потребан је коренит препорођај, потребне су темељите реформе у вођењу државне политике. Те реформе може спровести само снага, израсла из крила народа. Једино снага која живи са народом, слушајући откуцаје његовог живота, која црпи сву своју снагу из снаге народа, из његових расних сила, и у коју народ због тога има пуно и неограничено поверење као у себе самог, може извршити циновско препородно дело.

Такво дело никада не могу створити групације састављене због тренутног политичког рачуна, које се слажу у једно: у жељи за влашћу. А екс-

перименти које би такве групације покушавале да прикажу као конструктиван, плански рад, нису ништа друго до демагошки трикови ради очувања те власти. Такве групације никада не могу да продру у дубину проблема нашег државног живота, па ако то и покушају.

То што је потребно, тај основни коренити препорођај може се извршити једино радикалним прекидањем са методама и идеологијом прошлости у свим гранама државног живота. То може само народни покрет који нема никаквих обавеза према тим снагама прошлости, и који се није скупио ради власти, него историјском неминовношћу, која тражи да се после шеснаест година шупљег политизирања најзад и заиста нешто уради за остварење вековне тежње нашег народа: снажне, самосталне, народне државе.

Рекли смо: социјалан и конструктиван је наш национализам. Он је радни национализам радног човека, а не фраза политикина. Суштина му је заједнички напор за стварање општег благостања целог народа. Средства су му поштење, исправност, бескомпромисност, смишљеност.

Ми знамо, да је лакше доћи до положаја на државним јаслима, ако се овако не мисли. Али ми овако мислимо. Знамо да је наш пут тежак. Али зато знамо да је он и прави пут којим ће за нама поћи и наш народ.

СВАКОМ СВОЈЕ ¹⁹⁶

*In necessariis unitas,
in dubiis libertas,
in omnibus caritas*

Св. Августин

Јављају нам пријатељи из Словеначке да се против нас, и сад, после избора, води врло жива агитација.

То нас радује.

То доказује да тамо имамо корена. Да изборни резултат није дао праву слику тамошњих односа.

Јер кад би друкчије било, да смо ми тако слаби у Словеначкој, нашто, сад, после избора, да се против нас спроводи оштра агитација.

Јављају нам даље, да нас нарочито нападају као централисте, као људе који желе да спроведу систем насилног уједначавања целе земље.

Пријатељи нас моле да у том погледу дамо јасна обавештења. Ми то овим чланком и чинимо.

Велике су и тешке невоље народне. Осетили смо их свуде у целој држави. Нигде краја нисмо видели, где их нисмо сусрели.

Само велики напор може ове невоље скинути с врата народног.

¹⁹⁶ „Отаџбина”, број 67, 16. јуна 1935. год.

А велики напор може дати само *велика снага*.

Ова, пак, данас, може доћи само из *целог народа*.

Не може је дати једна класа, или један сталеж, или једна покрајина, и ни једно племе, или једна вера, већ цео народ.

На таквом гледишту ми стојимо. И тако и радимо. Радимо на политичко-друштвеној општенародној организацији.

Други не мисле тако.

Веле: организујмо једну класу, један сталеж, једну веру, једну покрајину, једно племе. Шта нас се тиче за остало? Гледајмо да нама буде добро - осталима оставимо нека брину своју бригу.

А не виде, да такав рад управо не води добру ни саме оне класе, сталежа, покрајине, вере, племена коме би они да нарочито посвете свој труд.

Не воде добру, јер класа, сталеж, покрајина или племе, у друштвеном животу, не могу бити одвојени од других класа, сталежа, покрајина, вера и племена Југославије, па само рад у заједници са осталима може и оним јединицама, којима сами припадамо, донети добра.

Ово не значи да ми не видимо различитост класа, сталежа, покрајина, вера и племена, или да бисмо хтели да све те различитости изједначимо.

Нама различитост, која се сматра делом целине, не само не смета, већ је управо сматрамо и оправданом и потребном и корисном.

Али нам заиста сметају они који хоће сваку различитост да прогласе за самосталну целину, те који хоће поједине различне делове народног великог тела, без обзира на велику целину, да направе неким самосталним целинама.

На тај начин не само да ће бити оштећена велика целина, већ ће сигурно и те мале целине или делови претрпети огромне промене на своју рођену штету.

Зато су за нас и у политици водеће правило оне Богом надахнуте речи св. Августина, које смо као мото чланку изнели, а које би на нашем језику у слободном преводу гласиле:

У оном, што је нужно - јединство.

У оном, што је различно - слобода,

У свему пак - љубав.

Они који агитују против нас, то су управо они који би хтели да се не изврши политичка организација целог народа.

То су они који би хтели да народ буде политичко-организаторски поцепан на класе, сталеже, покрајине, вере, племена.

И ми бисмо тако мислили као они у овим случајевима:

или кад не бисмо видели *величину и тежину народних невоља*, па мислили да није ни потребна снага *целог народа* да те невоље реши;

или, кад бисмо мислили да друштвене невоље нису општенародне, не прелазе границе једне класе, једног сталежа, једне покрајине, једне вере, једног племена.

Само тако би смо могли мислити и радити као што они раде и мисле.

А они, за време избора, и сад, после избора, имају баш у Словеначкој чудно, али ипак сасвим разумљиво држање.

За време избора препоручивала се апстиненција. Али, ако се баш не апстинира, онда се може гласати рецимо за листу г. Мачека, па и за листу г. Јевтића. За листу Збора, већ не.

Велимо, да је ово разумљиво. Гласа ли се данас за г. Мачека, кад се сутра комбинација г. Мачека растури, нема последица. Гласач ће се опет вратити. Тако је и са гласачем за листу г. Јевтића. Није тако са листом Збора. Збор има своја начела и своје смернице, - те постоји опасност да ће гласач тамо и остати. Зато се из појединих организација не искључују кандидати и гласачи за листе г. Мачека и г. Јевтића, већ само за листу Збор.

Отуда, ми, који разумемо овакве разлоге, примамо овакво држање као неко признање с те стране, признање, на коме смо им захвални.

А сад да кажемо о централизму.

Они који хоће јединство и у оном што није нужно, у оном што је различно, греше против слободе, а изазивају мржњу.

Они који неће јединство и у оном што је нужно, немају љубави па губе слободу.

Ми смо ипак за јединство, па и за централизам у оном што је нужно и битно.

У оном, што није, јесмо за слободу.

Али у свему смо за љубав.

Тако ми дајемо СВАКОМ СВОЈЕ: јединству оно што му припада, слободи оно што јој дугујемо.

И уверени смо да смо на добром, једино добром путу.

ШТА МИ ХОЋЕМО¹⁹⁷

Изабрали смо дуг и трновит пут, место кратког и глатког. Јер без муке се сабља не сакова, нити песма испева. Без муке нема јунаштва, а без јунаштва нема праве победе. Што се лако и брзо стекне, тако и оде.

На муци се познају јунаци, јер борба и страдање прочишћују човека. Ко није у стању да тегобу и невољу поднесе, од тога се тешко надати каквом добру. Мекушци су сладокусци, кад се дочепају власти мисле само на себе. С таквима ни у цркву!

Требају нам другови у борби, јер без друштва нема јунаштва. Нема правог и великог дела без оних који су готови на жртву и то не речима већ на делу. Жртвовати се у правом смислу значи волети свој идеал више од себе сама.

Без идеала, човек је врло близу животиње. Само је опаснији од ње, јер разум, вољу, знање и остале божје дарове употребљава у себичне циљеве, без обзира на своје ближње.

¹⁹⁷ „Отаџбина”, број 67, 16. јуна 1935. год.

Од тих културних варвара страда данашњица уопште. Они су ти који су прави узрок свега зла. Јер, њима није стало до заједнице, до њеног напретка, већ само до личног успеха и богаћења. Зато су они у отимању о власт тако безочни. Они не бирају средства, јер су у својој себичности слепи код очију. Не знају они да се на крају крајева све плаћа. Плаћа кад тад, макар у десетом колону.

Борити се против тих заслепљених и малоумних себичњака треба да буде част и дужност сваког правог и честитог човека.

Зато је један од првих циљева наше борбе у томе: да се прво људи разврстају онамо где им је право место. Они који су зли, нека иду заједно. Без тога се ни добри ни честити не могу окупити.

Ми идемо за тим да окупимо ове последње. Нека их буде и мали број, нама они други нису потребни. Ми хоћемо да пре свега будемо сигурни у саме себе, у наше сопствене редове. Јер само тако моћи ће наше добре намере бити остварене.

Синови зла су рушиоци, сплеткари, нерадници. Један од њих у стању је да поквари оно што стотину добрих сагради, као што шугава овца ошуга цело стадо. Вукова у јагњећој кожи треба се нарочито чувати.

Ми смо пошли у народ без власти, јер знамо да су неваљалци на власти најлакомнији. Лете они њој као мува на мед. А ми њих не требамо. Ми знамо да они који нам у борби и страдању прилазе, да су то они прави. Без правих се пак ништа солидно не може изградити.

Обећања је лако давати, али ако иза њих не стоји чврста решеност да се дата реч искупи, онда је то гола обмана. Ми сада износимо само свој идеал, и зовемо оне који га приме за свој, да се заједно са нама раме уз раме боре за његово остварење.

Власт по сваку цену нама није потребна. Њом се ништа не може учинити, ако иза ње не стоји одбрана и чврсто повезана дружина, која ће све своје силе уложити да се идеал макар приближно оствари.

Оно што ми хоћемо пре свега да освојимо, јесте поверење народа, поверење најбољих у њему, поверење изражено не у куглицама, већ у привржености. Јер кроз то поверење стећи ћемо снагу, праву, стваралачку снагу. Стало нам је до стварања једне заједничке колективне воље, која ће знати шта хоће.

Да се ово постигне, у нашим редовима мора владати нови дух, дух братства и другарства, дух неразлучиве повезаности. Јер ми се не скупљамо ради тренутне политичке коњуктеуре, ради ове или оне парламентарне комбинације, већ се скупљамо *ради остварења бољег и праведнијег, савременијег и савршенијег друштвеног уређења*. За то су потребне корените реформе, које се могу извести само од стране људи, који су готови да суде ни по бабу ни по стричевима, од људи, који пре свега сами себе неће жалити. Који службу народу и Отаџбини схватају као свету дужност, али не на речима, већ на делу.

Речи народ и отаџбина изговарамо ми са страхопоштовањем, али је безброј оних, којима су ове свете речи сваки час на уснама, и којима се они служе само за прикривање њихових себичних циљева. С том злочиначком лакомислености немамо ми никакве везе, нити хоћемо да имамо.

Нама је стало до истинске службе свему што је вечније од појединца, како бисмо могли оставити трага нашег кратког људског живљења. у раду и стваралаштву гледамо ми прави смисао живота. Зато се и бојимо да и сво то право буде обезбеђено неком члану наше народне заједнице.

Јер прохујаће векови, нестаће читавих народа са лица земље, многима ће се чак и име заборавити, а ми хоћемо име наше нације кроз дела да овековечимо. Кроз дела усталаца и прегалаца.

КА ЕКОНОМСКОЈ ДЕМОКРАТИЈИ¹⁹⁸

Човечанство напредује споро, али ипак напредује. Линија прогреса није увек праволинијска, има застрањивања, кад већ кад мањег, али се црвена нит напретка, за оног ко уме да гледа, провлачи кроз догађаје, кроз све кризе, кроз све трзаје.

Ко са ове тачке гледишта процењује епохе, покрете и људе, тај једино може погодити прави пут. За оне којима је стало до властитог успеха, до шићарења, до грамжења - њима је лако. Они се сами сналазе, јер иду путем најмањег отпора, старим, утапканим стазама. Мука је за оне, који живот сматрају даром Господњим за служење нечем вишем од себе самога.

Па ипак, око ових истраживача нових вредности окреће се свет. Крчители нових путева могу под бременом свога задатка пасти и пропасти, али да њих није, напретка би давно нестало, а људски род би дегенеришао и ишчезао. Живот би постао бесмислица јер би стваралаштво изумрло, јер би нестало идеала, нестало одушевљења.

И за политику важе ова начела, јер је она једна од најбитнијих манифестација живота сваке заједнице. Није реч о ситној, уској, котеријашкој политици, која је и глупа, и бесмислена, и одвратна. Реч је о оној правој истинској политици, која је, осећајући дух свога времена, у стању да проникне у будућност и њену неминовност.

Таква политика је благотворна, јер она омогућава прогрес крчећи му пут, а друштвеној заједници својом далековидошћу уштеђује излишне потресе и бесциљна рушења. Тако се политика уздиже на степен државништва, што стварно и треба да буде циљ сваке праве политике.

Политички системи су споредни, јер су пролазни. Системи су људско дело, и као такви имају своје младалаштво, своје мужевно доба, своју

¹⁹⁸ „Отаџбина”, број 68, 23. јуна 1935. год.

старост. Зато се и дешава да у једној епохи извешан систем функционисе како ваља, да би се већ у идућој показао као застарео и неспособан.

Само човекова инерција је та, која га гони да остаје при старим, „опробаним” системима. Маса је непокретна, конзервативна. Појединцима, онима који хоће да је изведу из њене бесмислене неактивности, она је као камен о врату. Али, у томе је и сва слава крчителја нових путева, што и против свих тешкоћа покрећу и воде човечанство.

Јер ипак воде они, ма какве им се сметње чиниле, који су у стању да назру будућност и осете време које незауставиво наступа. Прошлост је укоченост и мртвило, будућност - акција и живот. Нови нараштаји, по самој природи ствари увек су на страни будућности.

Зато тим новим нараштајима прича о либералној демократији, њеним „слободама”, парламентаризму и осталим „благодетима” изгледа старо неинтересантно наглажање. Они, који нису у стању да нађу посла и зараде, који не могу да оснују своју породицу, који у најбољем добу животном морају седети скрштених руку - они без икакве сентименталности гледају на одлазак једног застарелог система, који је данас без садржаја. Каква је то демократија, у којој слободу искоришћавају јаки и бескрупулозни појединци да себе обогате до немогућности? Где је ту слобода за оне, који су приморани да своју радну снагу продају у бесцење, да би само голи живот одржали?

Ако је либерална демократија негде и значила нешто за оне који дотле ни најосновнија људска права нису имали, то је премало за данашње човечанство, које је у њој изникло и одрасло.

Ако је политичко ослобођење такозваног трећег сталежа био корак унапред ка прогресу, данас је њему потребно културно и економско ослобођење. Данас се траже путеви за нову, културну и економску демократију. Ослобођен политичког ропства, данас хоће човек да буде ослобођен од културног и економског подјармљивања и искоришћавања.

Право на синдикално организовање у циљу заштите свога рада интересује данас и сељаштво, више но ишта друго. Кад су индустрије, капитал и остале градске професије организоване у циљу, самоодбране, хоће то и сељаштво и радништво. Од државне управе, од парламента, не очекује свет више лепе речи и говоре, већ *заштиту* од силника.

Држава мора да постане регулатор односа. *То она може бити једино преко организованих сталежа.* Њима се мора дати право учешћа у законодавној власти, јер ће се без тога законодавство и извршна власт у држави, хтели не хтели, налазити под моћним утицајем оних који су се већ удружили и организовали.

Без активног учешћа организованих сталежа у законодавној власти нема и не може бити ни *правог јавног мишљења.* То поготово данас, када је тако звана „велика штампа” комерцијализована и као таква заступа гледишта и интересе оних, који као власници, акционари, или оглашавачи стоје иза ње.

Тек када сталежи проговоре преко својих правих представника, тек онда ће пуна светлост моћи бити бачена на проблеме данашњице.

А све дотле, док проблеми не буду осветљени са свих страна, док право критике не буде признато и овима чија се реч ни у најслободнијој демократији не чује - све дотле не може бити праве слободе.

Данас, када је тако мучно доћи до посла, како сме радништво, неорганизовано и поцепано, шта да каже? Земљорадник, како он уопште може да говори?

Па чак и сталежи који су организовани, као занатлије и трговци, могу само доносити резолуције и износити своје жеље. Од увиђавности и воље партије на власти зависи да ли ће се влада на то осврнути или не. *Немајући никакву реалну, политичку силу за собом, сталежи су упућени да мољакају.*

Само благодарећи овом немогућем економском положају широких радних слојева народа, може се разумети чињеница, да многи народи данас прихватају чак и диктаторске режиме, само ако им ови дају изгледа на могућност заштите њихових сталешких интереса. Сасвим правилно они осећају да је у данашње време свака слобода без економске независности искључена.

Зато је економска демократија *једини прави наследник чисто политичке демократије*. Ка њој је окренута линија прогреса, који је својим законима моћнији од човека, свих његових система, као и свих сметњи које му се тренутно могу чинити.

ПРОМЕНА ВЛАДЕ ¹⁹⁹

„Поред све крађе, на Божић без печенице”.

Народна изрека

Влада г. Јевтића, иако је добила онолики број гласова и мандата на изборима од 5. маја, морала је отићи с државне управе.

За њу саму и узак број њених присталица то је било велико изненађење. Чујемо да су многи од њих то прогласили неуставношћу, непарламентарношћу, па да су при том и прелазили границе дозвољеног.

За остали свет то није никакво изненађење. Очекивало се то као неминуовна последица тешких политичких погрешака које је влада за седам месеци своје управе починила.

У нашем чланку „Три тешке погрешке”, у првом поизборном броју ми смо тврдили да је влада учинила следеће тешке погрешке, које прелазе у политички злочин:

а) Противно интересима земље влада је 6. фебруара расписала изборе у једној земљи, која је четири месеца пре тога изгубила свога Владара и то Владара, који је на изузетан начин био уплетен у њен живот и за коју је већ тај губитак био - а могао и више бити - разлог за велики и тежак потрес - у земљи, у којој постоји опште и дубоко незадовољство,

¹⁹⁹ „Отаџбина” број 69, 30. јуна 1935. год.

које се изборима неће моћи да реши, али које ће о изборима моћи да само себе упозна и да се сконцентрише и на начин, и у облику, који самим интересима земље неће бити по вољи;

б) Током изборних предрадњи Влада је преко својих органа тако газила законе, таква безакоња омогућавала и вршила, да је код народа сазрела мисао да у одбрани својих права, може, сме и мора у самоодбрани и делима прићи;

в) Током избора и по избору толико је грубих неистина преко својих званичних саопштења изнела, да је потпуно изгубљена јавна вера, да народ ништа не верује извештајима и саопштењима јавних органа.

Ми смо и пре тога чланка, од дана расписаних избора, стајали на истом гледишту.

По избору смо само то сажетије формулисали.

Влада која је те погрешке починила морала је одступити. Не помажу ту 1.700.000 гласова и преко 300 посланика. Почињене погрешке су тако битне да се не могу загладити овим бројевима.

Али у политици није важан само број.

Кад би се под какво огромно звоно ставили 1,700.000 гласача (рецимо да је број сасвим тачан) владиних, а под друго гласачи опозиције, и кад би се, на неки начин могла прикупити укупност снаге осећања и активности једне и друге гомиле, сигурно мерење не би изишло на корист владине „већине”. *Ако је и већина, није јачина и снага.*

Гласачи владини, они стварни, гласали су: „зна се за кога”, „за кога морам” итд. Они други су били одрешити, јасни, бујни и бурни. Нема ту поређења у снази.

Зато влада г. Јевтића, и поред свег гажења закона и обзира, није могла даље да влада, без опасности по битне интересе земље.

Може влада г. Стојадиновића (о којој за сад не можемо ништа рећи док не чујемо шта она сама о себи вели) и не бити најбоље решење - довољно је што је одстранила *опасност од експлозије* народног нерасположења, па да буде дочекана са неприкривеним симпатијама.

Од ње и њеног рада зависи хоће ли то и сачувати.

ИЗЈАВА²⁰⁰

- написана 20. јуна о.г. као одговор
на поступак бившег министра пољопривреде -

Поводом саопштења Агенције Авале, које сам прочитао у дневним београдским листовима, као председник обласног Савеза земљорадничких задруга произвођача шећерне репе као и житарских задруга из Смедерева, чиним следећу изјаву:

1) Нико паметан неће, не може и не сме порицати право надзора министру пољопривреде над радом земљорадничких задруга и њихових савеза.

Најмање бих могао чинити то ја, који сам се одувек разликовао у том погледу од данашњег министра пољопривреде, *још у време кад је он*

²⁰⁰ „Отаџбина” број 69, 30. јуна 1935. год.

оспоровао право комисијама које је тадашњи министар пољопривреде, г. Деметровић, одредио за преглед Гл. савеза, чији је председник био др. Драг. Јанковић.

2) Међутим, надзор министра пољопривреде мора ићи у сагласности са позитивним законима.

Зато се и отпор према министровој комисији указао чим нам је њен лични састав био познат. Учинили смо *предлог за изузеће оних чланова комисије у чију непристрасност или савесност нисмо могли веровати* (&17 закона о упр. пост.). Али, комисија је изјавила да има налог од министра да пређе преко тога и да захтева да се у свом пуном саставу пусти у рад, иако је то противно & 18 Зак. о упр. пост.

3) *Није истина да је Министру пољопривреде наш предлог о изузећу стигао тек 16. јуна и да због духовских празника (16. и 17. јуна) није по тим предлозима могло бити решавано.*

Напротив, истина је да смо ми комисији предали акт о изузећу још 10. јуна, а да је акт министру пољопривреде о изузећу прве двојице чланова био већ у Министарству 12. јуна, као што се види из повратног рецеписа који се налазио у рукама Обл. савеза репарских задруга, као што је истина да је депеша о изузећу трећег члана комисије. Божицара Обрадовића, пенз. судије, упућена министарству пољопривреде 14. јуна у подне, чим се сазнало да је новоименовани члан комисије (на место једног неизузетог члана) Обрадовић, садашњи инсп. министарства пољопривреде - исто лице што и пензионисани судија Обрадовић.

Исто тако, истина је да министар пољопривреде иако му је наш предлог о изузећу био врло добро познат, није хтео, ни да чује о томе, чак ни да донесе решење којим би нас одбио од тражења изузећа, већ је непрестано остајао при томе, да преглед има да врши она комисија, коју је он именовао, да ми морамо да је пустимо да врши преглед и ако смо учинили предлог о изузећу, а о томе није ништа решено, да то захтева ауторитет власти, да ће он том ауторитету прибавити задовољење макар и силом.

4) Осећајући овакво безобзирно гажење закона, као понижење за Савез, и себе лично, ја сам се решио да противстанем свим могућим начинима извршењу прегледа, сматрајући да *дугујем покорност властима само кад се оне покорвају законима*, што овде, *нажалост, није био случај*.

5) Неистина је да „није било никаквих стварних разлога предложеном изузећу”.

Није згодно те разлоге овако јавно износити. Кад би били изнети, онда би се тек видело колика је велика необјективност самог министра пољопривреде.

Уосталом, *зашто је министарство ипак учинило изузеће*, као што саопштење ово вели, двојице чланова?

Није оно смело, без стварних разлога, да врши изузеће.

И какав је то законити рад:

Прво се осам дана тврдоглаво остаје на гледишту да ми уопште не можемо ни да чинимо предлог за изузеће, и да се преко тога има да пређе, и силом, као да он не постоји, а затим се приступа, ипак, изузећу двојице чланова, и то „без стварних разлога”.

6) Није истина да су Савези хтели да уопште омету преглед, као што излази из ових саопштења.

Они су и до сад били прегледани од својих надлежних ревизијских Савеза, као и од других установа с којима желе да буду у вези. Немају никаквог разлога да се не подвргну ни објективном прегледу од стране комисије министарства.

У том циљу, с позивом на закон, и учињен је предлог за изузеће. *Али зато су позвати неизузети чланови (двојица од петорице) да прегледу одмах приступе.* Што ови то нису хтели, извињавајући се да нису овлашћени да сами врше преглед, то није кривица ових Савеза.

7) Злонамерно је ово саопштење тако сачињено да излази као да је Министарство прво донело решење о изузећу, а *потом* је утврђено да су књиге склоњене. Нама пак решење о изузећу ни досад није познато.

На сталну ургенцију да се пошто пото комисија уведе у дужност начелник среза подунавског је донео једно крајње незаконито решење 14. јуна т. г. којим од Савеза одузима просторије, књиге и документа и ставља их на расположење комисији, „без обзира на учињено изузеће”. Жалба против решења не задржава ово од извршења.

Тада сам, за случај да комисија силом буде успела да продре у просторије Савеза, склонио књиге из ових просторија.

Кад је нач. срески са председником комисије дошао 18. јуна око 10 часова и позвао ме, по четврти пут, да комисији дозволим преглед, упитао сам њега и председника комисије, да ли је министар већ донео решење по нашем предлогу о изузећу. *Пошто сам добио негативан одговор, ја сам им саопштио да преглед не дозвољавам и да сам књиге из просторија Савеза уклонио, као и да ћу их одмах вратити у ова два случаја:*

или да се донесе решење по нашем предлогу о изузећу, или само неизузети чланови да врше преглед.

Књиге нису, дакле склоњене да би се спречио преглед једној законито састављеној комисији, - већ напротив, да би се нагнало министарство да по законима земаљских поступи, а до склањања књига министарство није хтело поступити тако.

8) Интересантно је, да је по тражењу Савеза репарског Пр. Агр. банка била послала комисију почетком месеца јуна ради прегледа Савеза. Ову је комисију комисија министарства пољопривреде затекла на раду 10. т.м. Ова би комисија требала да сврши започети посао за неколико дана. Треба знати још и то да по правилу, преглед задруга и Савеза врши министар пољопривреде преко ревизора Агр. банке.

Међутим, ова је комисија била опозвана, пре завршетка рада свог 12. т. мца.

Свакако њено непристрасно присуство се на раду у репарском Савезу, није желело.

9) Поменуто саопштење Агенције Авале сачињено је са сасвим провидном тенденцијом да оштети добар углед и кредит Савеза о којима је реч.

Како оно садржи читав низ злонамерних неистина, то ће поверени ми Савези, против одговорних лица по закону о штампи, поднети тужбу суду.

20. јуна 1935. год.
Београд

Д.В.Љотић, адв. из
Смедерева, с.р.

„ОШИШАНИ ЈЕЖ”²⁰¹

”*Ошишани јеж*” се скоро појавио, али сасвим у своје време. Отуда и тајна његовог великог успеха.

Он се појавио у време кад су на власти пировали цинизам и хохштаплерство, удружени са безграничном жељом за влашћу и одговарајућом кратковидошћу.

Озбиљно би се о оваквој појави, уопште, тешко могло писати, и кад не би било цензуре, јер је сам предмет такав. Тек кад сатира ствар изложи на свој начин, кад пронађе и изнесе на видик оно што је у предмету смешно, овакав предмет бива рељефно схваћен и још више, схваћен од свију - од најширих кругова.

Смешно убија, vele Французи - али оно баш зато и убија, што смешно пада свима у очи - бива одмах, и од свију и на један исти начин схваћено.

И узвишено бива прилично брзо, и од великог броја, и на сличан начин схваћено. Али не тако одмах, тако од свију, и тако на исти начин као што је то случај код смешног.

Учинити некога смешним, значи заиста, врло често, уништити га.

Човек, при том, заслужује утолико ову судбину, што је он, сам од себе, пружио, тако рећи, драговољно, материјал свом исмевачу, а овај је тај материјал, само подвукао.

„Ошишаном јежу” су управљачи управо били најбољи сарадници. Није било њихове изјаве која није пружала повода духовитом сатиричару.

И док је цензура и оно што би се могло озбиљно написати о циничном хохштаплерству и кратковидом властохлепљу пленила и онемогућавала, дотле је мали „Ошишани јеж” и у стилу и по самом предмету о коме пише - тиме што је успевао да насмеје и цензоре, па да ови пропусте његове опасне бодље, једини могао да пише.

И тако је шaljиви „*Ошишани јеж*”, ми смо то још давно казали, постао озбиљан политички фактор.

Али није његов значај само у томе што је успео да се људи који земљом управљају чувају да не буду смешни, а то већ много значи и за оздрављење нашег јавног живота.

Његов прави значај је у томе што тај позив за смех долази баш из Београда, одакле долази и повод за смех. Ту је његов национални значај. - На жалост, према овом делу државе често су други били неправедни, изједначајући га потпуно са погрешкама или неправдама управљача.

²⁰¹ „Отаџбина” број 70, 7. јула 1935. год.

Данас цела земља чека суботу и недељу да прочита београдског *Јежа*, те да би се насмејала.

Даљи његов значај је у томе што та сатира буди народну наду, велику противницу очајања. Разуме се, не верује народ да ће „*Ошишани јеж*” моћи сам собом учинити нешто за њега. Али народ иде даље од слова, ка духу, на мисли; где се тако пише, ту још има наде, - *ту се зло види, ту се зло шиба, ту се мора и лека наћи*.

Ту је социјални значај „*Ошишаног јежа*”.

Али, народ *свог времена* у коме се тачно, на време, појавио, - не би било успеха, да „*Ошишани јеж*” нема истинског духа.

Није његова духовитост, духовитост на силу Бога, нити су то простачке, лаке и без садржаја досетке. Његове досетке не изгледају као ћорфишеци, као промашени хици. Свака скоро погађа право у циљ.

Кад бивши министар не може да позна свој радио-апарат, јер га „сад стално грди” - то је заиста, и као слика, и као реч, не само духовито подвлачење људских слабости, које се брзо навикну на угодност па верују да им угодности, ма шта се променило, опет припадају, већ је и освета за све оне који су седам месеци били принуђени да слушају непрестано, за своје рођене новце, неумерене и зато неукусне, хвале једном режиму чије су слабости биле опште познате.

Кад се садашњем министру-председнику „*Ошишани јеж*”, сав уређен, па чак, невероватно, и углађен, као што то доликује високом лицу које га прима обраћа понизно: „Боље да се сад шалимо с тобом, него кад сиђеш с власти”, то није само заиста духовито подвлачење грешака оних који су мислили да се свака мисао може и сме оковати, већ у исто време, то је *речита борба за слободу људског духа*, а и потребна *опомена онима који владају*, да им царство ипак није дуго, па зато нека пазе шта раде.

Кад Стојадин, народни посланик, кога „боли душа за Бошка”, па му зато окреће леђа, „јер не може човека у очи да погледа”, то није само духовито, и сликом и речи, изнето (нажалост исувише истинито) држање многобројних народних посланика који су до јуче зависили од милости тог истог Бошка, а данас му, са разних разлога, окрећу леђа, већ је то и дубока, и тешка осуда за ту категорију наших „шерет-будала” којих је нажалост у нашем јавном животу, изгледа, све више и који (поред свега тога, што је и њихово подлаштво, и њихова површност, па зато и њихово ништавило очигледно) играју, рекло би се, све виднију улогу.

*

Али ма како смех био здрав и препоручљив, не само за појединце, већ и за читаве народе, бојазан је да се толико у самом смеху не уживимо па да не осетимо и не видимо и другу његову страну.

Социјална и политичка сатира - а „*Ошишани јеж*”, то, у главном, и јесте - не може бити задовољна само тиме што ће људе да насмеје. Она има даљи, виши и племенитији задатак. Она шиба зло у жељи да га искорени. *А то кроз смех само не бива*.

Зло се само смехом не може искоренити. Тај смех у основи мора бити горак, смех, како вели Фигаро, „из страха да се не би плакало”.

Читаоци „*Ошвишаног језа*” нека имају на уму увек оне, управо трагичне речи, које Н. В. Гогољ, велики руски сатиричар, упућује, преко глумца, са ивице рампе, у свом бесмртном „Ревизору”, публици која се превија од смеха:

„Ви се смејете?... Ко ме се смејете? *Сами се себи смејете!*”

Само тако схваћен смех може заиста зло излечити.

ПОЛИТИКА ОКЛЕВАЊА ²⁰²

У нашој политици још се непрестано задржавају старе методе питања и оклевања. Остављају се ствари, иако вратоломно журе, да се *саме распетљају*, да их *време* реши, па их оно заиста и решава, али на велику *штету* наших државних и народних интереса.

А кад нас догађаји притерају, решавају се и најтежа питања *на пречац*, пребијају *преко* колена. Сад је опет сасвим друкчије време. Потребно је *проучавати* питања као што проучава научник једно питање у лабораторији или у свом научном кабинету. Разлика је између проучавања научника и савременог политичара само утолико, што је овај други често пута у прилици да мора брзо да решава, међутим обојица морају *предвиђати*.

Зар би пала влада г. Јевтића, да су они политичари скупљени око ње умели *предвиђати* догађаје и *процењивати* као научник, што се може излећи из њихових поступака и говора?

Често пута таква судбина може снаћи и ону владу која много ћути, а мало ради, боји се да дирне у догађаје као у зеницу и оставља да иде како иде. У многим су због тога заслужиле своје падове владе пре Јевтићеве.

Ваљда је прошла влада зато и предузела оно свакодневно указивање на свој рад, тако да је реклама била већ неукусна.

Али ниједна влада није разумела оно што је *основно* у садашњем народном животу. Није увиђала, да се државе више не одржавају само на раду владе, већ и *на раду целог народа*. То основно још није ушло у *методе рада у нашој држави*.

Свакако да је *велико олакшање* учињено падом Јевтићеве владе не само што се може *јасније исказати мисао*, већ и због тога што је *престао* онај вихор прашине и налет страсних напасника, који су мислили да ће празним говорима моћи да замене, смишљен и истрајан рад, у коме ће сваки члан народне заједнице знати свој задатак.

Ми се у основама разликујемо од свих оних који су до сада били, што знамо да се при данашњем систему привредног, социјалног и политичког уређења и организовања државе и народа не могу прилике у нашој држави средити, па ма колико да су *добронамерни* и политички вешти они који управљају.

Ми знамо да је народ добро примио враћање старим политичким обичајима, јер се нада да ће му то помоћи да изиђе из овог бездана у коме се налази. Али исто тако знамо и то, *да се старим путем не може извући из социјалне и економске провалије*. И народ ће се убрзо о томе

²⁰² „Отаџбина” број 70, 7. јула 1935. год.

уверити. Питања су много сложенија и замашнија него што се замишљају, па се мора ићи у дубину њихову.

То не могу они који нису упознати о методама рада и који су *непокретни* из свога става од пре рата.

Све то *неминовно* налаже нашим пријатељима најбржи и најактивнији рад, јер само измене у основама могу донети поправке у данашњим односима.

Ми *морамо* да градимо нешто трајније и поузданије. И на томе путу не смемо допустити да будемо збуњени.

НЕОПРАВДАНА РАДОСТ ²⁰³

Ојужило. Зна се и зашто.

Пишу слободније чак и они што до сад никад то нису ни покушали. Држе се зборови и конференције. Говори се да се враћамо старом.

И свет то радосно прима.

Мало се та радост као и зачуди, кад види да то старо враћа и многа имена, и многе појаве, за које се веровало да се више неће срести, не бар у таквом значају, али то је само за часак.

Има у тој радости много оправданог, али има још више и неоправданог.

А у чуђењу што се са старим враћају, и непријатне успомене из ранијег времена, нема чудноватог за онога који зна да свет нема јако памћење.

Треба испитати оправданост те радости. У чему је потврдимо - биће радосније: у чему је помутимо - уштедећемо доцнија разочарења. Овог пута ћемо разматрати питање да ли враћање на старо, кроз либералну демократију, може одвести децентрализацији нашег држ. уређења, а нарочито самоуправи.

Једно од основних проблема наше државе је хрватско питање, а ово, мисли се, долази од централистичког уређења државе. *Сматра се, да ће враћање на старо, кроз демократију, омогућити децентрализацију и самоуправу.*

Велико непознавање политичке историје и политичке философије лежи у основи те заблуде да либерална демократија значи, по себи, и децентрализацију.

Не само да то није истина, *већ напротив од либерално-демократског нема централистичкијег система.* Тако нас учи и политичка историја, а на то нас упућује и политичка философија.

Либерална демократија је на европском континенту тријумфовала кроз Француску револуцију. А ова је, истина, поставила политичке догме о суверености народа, о једнакости свих грађана, али је, исто тако, извела највећу друштвену и политичку централизацију Француске. То је класичан пример и зато њега и наводимо.

Укинула је старе француске, историјске, провинције, и основала нове административне јединице департмане, а ове подредила централистичкој власти у свему; укинула је не само старе француске сталеже, већ је забранила једно време *свако удруживање*, да би што лакше владала

²⁰³ „Отаџбина” број 71, 14. јула 1935. год.

разуђеним друштвом, укинула самосталност сталешку старог француског судства, и ове свело на ранг чиновника републике, чија независност у крајњој линији зависи од отпорности карактера судије. Једном речју, свемоћ државе је саграђена у Паризу и ту свемоћ нису ограничавали никакве моћне сталешке, и независне судске, организације, већ се теоријски слободан француски грађанин налазио на дохвату једне моћи, чија је глава била Париз, а чију су пипци обухватили целу земљу. Апсолутизам француских краљева је теоријски био неограничен. Стварно је та власт била ограничена огромним привилегијама сталежа, судства, провинције и градова.

Државна власт у либерално-демократској Француској припада у теорији сувереном народу, - али стварно она припада једној странци или једној клици која врши ту власт, и та је власт много већа и много тежа него што је била власт старих француских краљева, јер нема децентрализације.

Само у 18 веку парламенат Париски (судска власт за Париз и провинцију *Il de Frans*) је два пута донео пресуду насупрот жељама двора: поништио је тестаменат Луја XIV у питању регентства и ослободио је кардинала и Кнеза Роана за дело увреде величанства у чувеној афери краљичиног ђердана.

У 19 веку је највиши суд француски погазио закон и омогућио ревизију Драјфусове афере - по вољи владајуће клике - а у 20 веку је париски поротни суд ослободио доказане убице чланова једне опозиционе редакције, док је осудио на строгу казну за клевету, шефа те исте редакције, што је трагајући за убицама свога малолетног сина назвао једног полицијског достављача лажним сведоком, што је очигледно лажно сведочио да би скинуо за ово убиство одговорност са полиције.

Да не говоримо о Стависковој афери и афери судије Препса, које још нису завршене, и које показују колика је централизација изведена у либералној демократији Француске, тако да се благодарећи њој, може притиском на једно дугме, такорећи, цела ствар потпуно да укочи и да истина не избије на видело.

Има људи који ће после овога покушати да нам кажу, да оставимо Француску и њене примере, па ће нам указивати на примере других земаља: Енглеске, Швајцарске, Америке.

Али Енглеска није чисто демократска земља. И у социјалном, и у политичком погледу, Енглеска је у основи аристократска република, са наследним председником.

Швајцарска пак има своју посебну формацију, која се не може пресадити, ни историјски, ни социјално-политички на друге, а најмање на наше прилике, па нам њен пример не може ничему користити.

А Америка већ почиње да показује такву тенденцију ка централизацији, да не знамо шта ће од њене децентрализације остати.

Али ако размислимо, видећемо да либерална демократија управо и не може друкчије да ради него онако као што смо показали на примеру Француске.

Ако је народ суверен, онда је сасвим природно да се тој неограниченој суверености све има подредити и све у њој сасредити.

Каква би то била суверена власт која не би свуда и у свему допирала? Каква би то била сувереност чијој би се свести поједини сталежи и поједине покрајине могли на неки начин измаћи?

Ту сувереност међутим представљају народни представници. Њих бира њихов крај. Они тај крај представљају у скупштини и код владе.

Дозволе ли они децентрализацију, и *нарочито самоуправу*, и даду ли *овој стварно широку надлежност*, онда ће они у очима својих бирача бити умањени, јер ће други неко, а не они, бити тим бирачима не само сваки дан пред очима (што није мала ствар) већ ће бити у стању овим путем самоуправних функција, да чини стварне користи, а ово доводи до губљења политичког интереса у обичном смислу речи бирача према народном посланику.

Отуда су и обласне самоуправе (1927-1929 г.) код нас, највеће непријатеље имале баш у тадашњим народним посланицима. Они су били радосни ако самоуправни органи нису били на потребној висини, а напротив, пакосни, ако су ови заиста успевали да испуњавају свој задатак.

Може неком изгледати неприлично што једно тако значајно опште питање сведимо на питање личне политичке надмоћи појединих народних посланика.

Али неприлично или прилично, тек је факт да представници народне суверености не воле да деле власт са неком децентрализацијом, а нарочито не са самоуправама.

А како, у либералној демократији, од народних посланика зависи обим децентрализације и самоуправе, то нам и политичка историја, а и политичка философија веле сагласно да

„једна земља, а два господара,
нит је било, нити може бити”.

А народни посланик, у режиму либерално демократском, заиста себе сматра малим господарем своје изборне јединице, нахијским кнезом. Зато и велимо да је *либерално демократски систем сам по себи један централистички, а поготову самоуправни непријатељски расположен систем*.

Нека се дакле не радују пријатељи Хрватског питања решењу његовом од либералне демократије.

Само друга једна држава, чије ослобођење ми проповедамо, мора без уштрба по јединство у битним стварима, дати потребну деконцентрацију и самоуправу. *Та држава се међутим не може добити враћањем на старо*.

ВАЖНА ПИТАЊА ²⁰⁴

Судбина владе Бошка Јевтића поучна је у многим погледу. Она је јасније него икад до сада испољила све рђаве стране овог начина састављања *народног представништва*.

Још од ранијих влада могао се видети ненормалан однос та два тела. Док је влада у пуној власти, народни представници су послушни извршиоци сваке њене жеље, потпуно зависни од њене воље, принуђени да приме све што она нареди. Односи се сасвим мењају кад влада дође у оставку. Одједанпут нестаје сваке дисциплине, избије побуна међу посланицима и стари свемоћни министри - које су дотле на све начине гладили и дивили се њиховој мудрости - преко ноћи онемоћају, изгубе сваки углед, па их се одричу и напуштају чак и најпонижнији ласкавци. Није било владе коју су тако незаслужено уздизали, док је била у сили, док је изгледало да она држи све дизгине власти у рукама, као што је то случај био са прошлом владом. А насупрот томе није било владе према којој се безобзирније поступало од тих истих њених присталица, кад је пала.

Оно што се дешавало у Југословенском клубу народних посланика после слома Јевтићеве владе очигледно говори о слабој вредности многих, који се налазе у народном послаништву. Није било језика тих народних посланика, који се није клео у Бошка Јевтића и у високе вредности његове владе. На зборовима, састанцима, у приватном разговору, пред изборе надметали су се у неукусним похвалама, истицали месијанску улогу те владе итд.

Па то је било и у дебати о верификацији мандата. Наставило се започето надметање. Господа су се трудила да се препоруче, да надлицитирају једни друге у слађењу свега овога, што је почињено и онога што ће се тек починити. А поступали су - и влада и народни посланици - баш као да су се убаштиници на власт и узели тапију на њу. Ударили су на све стране безобзирце: и на црквене великодостојнике и на опозицију и на све који нису с њима. По њиховим необузданим говорима у скупштини, само је из њихових глава зрачила светлост, само је с њихових језика текла истина. И та необуздана објава рата свима и свакоме - тако рећи половини народа ове земље - и довела је до заслуженог слома и пада прошле владе.

И наједнпут као неком волшебном силом мењају се и мишљења посланика Југословенског клуба. Ново сунце се појавило, па сунцокрети почели према њему да се окрећу. Ни то им се не може замерити. Зато су и узети на листу, што су јако осетљиви на такву светлост. Беспремерно је друго. С истом безобзирношћу којом су нападали у верификационој дебати све и свакога, ударили су сада на оне којима су до јуче плескали до изнемоглости. А било их је и навалних. У дневним листовима је забележено, да је у тим дебатама дошло и до физичких сукоба. Толико су се неки залагали - да се препоруче - храбро и пожртвовано...

²⁰⁴ „Отаџбина”, број 71, 14. јула 1935. год.

Цела ова историја која се одиграла пред нашим очима несумњиво нам сведочи, да је прека потреба, *да се лечи цео наш јавни живот* и нарочито је потребна санација најважнијих установа државних.

Несумњиво да је у првом реду потребно да се омогуће нове и солидне основе за политички рад у народу.

Многа зла о којима смо говорили баш су дошла отуда, што је изгубљен здрав ослонац у политичком животу, што су најважније функције у јавном животу учињене зависнима од променљивих чинилаца, па често и од личних симпатија и расположења. Само ако се опоменемо како су вршене кандидације за најјачу земаљску листу, па ће нам бити јасно, колико се није имало баш никаквих мерила за одабирање људи који су дорасли великим задацима, које би требало да има народно представништво.

Ми не знамо у ком ће се смислу донети нов закон о изборима народних посланика, јер се у том правцу ради на исти начин као и досад.

Што се тиче политичког организовања народа, изгледа, према вестима у јавности, да ће се поновити огледи слични досадашњим, само у нешто другом облику, јер се непрестано понављају планови о две велике групације старих странака. Ми немамо ништа против тога, али овако упорно припремање јавности на такво груписање, дозвољава бојазан, да ће се и нове законске одредбе о удружењима донети у том смислу. То би међутим ствари опет вратило на исте незгоде.

Зато, кад се заиста жели да се наш политички живот смири и уреди, да се односи у нашој земљи нормализују, морало би се омогућити да се поред старих груписања могу стварати и нови покрети. То је велика потреба ове земље и нашег народа. Само задовољењем овога може доћи до потребне утакмице која ће изазвати нормалан развој нашег државног и народног живота.

*

Друго важно питање је устројство народног представништва. Ми заступамо гледиште пуне власти за сваку државну установу у свом делокругу рада, али исто тако и потпуну и стварну одговорност.

Из тога излази да и скупштина мора бити независна и јака у делокругу законодавног рада.

Скупштина - тојест нар. посланици - *не сме се ни у ком правцу мешати у деловање управних власти нити интервенцијама и разним другим начинима ометати рад владе.*

Народно представништво несумњиво има право да надзирава, да ли влада и органи власти раде по закону, али критици и оптуживању - као и санкцијама за незаконит рад - место је само са говорнице народног представништва. И да би се добило заиста јако и независно народно представништво, оно мора бити прави израз народних, друштвених, економских и политичких тежњи. Оно мора произићи из многобројних сложених и укрштених интереса народних.

И зато је баш од прворазредне важности, да се законски уреди *начин кандидовања за народно представништво.*

И начин пре 6. јануара и овај нови није допринео да се већ у кандидацијама постигне одабирање што бољих. Наше је пак гледиште, да би се то ипак у јачој мери постигло, ако би се овај поверио разним организацијама и удружењима народним, који заступају разнолике друштвене, економске, културне и добротине тежње.

*

Треће важно питање о коме се много говори јесте питање јавног мишљења. Добро јавно мишљење, *слободна јавна критика*, јавно расправљање о свима важним питањима народног живота, несумњиво да су врло важне основе за правилно решавање важних проблема, као и врло значајна *заштита јавног живота од многих злоупотреба, корупције, котирајаштва и насилништва клике и мафија*.

Здрава и стварно јака власт не боји се јавне критике, јер је у стању да је обеснажи делима корисним по народни живот.

Али ни јавно мишљење не сме бити разуздано и распојасано. Критика не сме важне интересе народне и државне излагати опасностима. Ти се интереси објективним мерама морају заштитити.

Јавна реч се исто тако мора заштитити и од личне неисправности и зависности оних који се њом баве.

*

Изнели смо најважнија питања, којима се бави наша јавност, а која заиста представљају, поуздане основе, ако се правилно реше, за несметан развитак наше државе и нашег народа.

За себе и свој рад не тражимо никаква обезбеђења. Али за велике народне и државне интересе захтевамо, највеће обезбеђење и тражимо најшире могућности да се искористе све конструктивне и позитивне снаге на унапређењу нашег народног живота и благостања заједнице.

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ И ГЕОГРАФСКИХ ИМЕНА

А

Аврамовић Михаило, 137

Америка, 294, 295

Аустрија, 129

Б

Бадер фон Франц, 40

Балканско Полуострво, 127, 239

Банат, 227

Батајница, 130

Битољ, 254

Белгија, 160

Београд, 55, 57, 96, 256, 258, 287

Беч, 57, 201, 227

Боди Александар, 56

Бојић Мирко, 4

Бојана, 128

Братоножац, 128

Бугарска, 221

Буржоа Леви, 57

В

Валона, 128

Вебер Макс, 27

Велика Британија, 160

Велимировић Николај, 6

Вилијамсон Петер, 39

Владисављевић Милан, 57

Вошњак Богумил, 31

Врбас, 96

Вујић Ранко, 3

Г

Гаetano Марсело, 41

Гаetano Пиру, 41, 44

Гарашанин Илија, 56

Гиденс Антони, 40

Глигоријевић Бранислав, 4, 30, 38, 57

Грба Војислав, 57

Д

Даладије, 92

Даљ, 224

Дарда, 224

Деменовић Јуриј, 281

Диркем Смит, 40

Драјфус, 294

Драч, 128
Драшковић Слободан, 60
Дуканац Љубомир, 60
Думерг Гастон, 90, 92, 93
Дунав, 128

Ђ
Ђевђелија, 144
Ђорђевић Јован, 54

Е
Европа, 9
Емануел Хуго, 43
Енглеска, 70, 294

Ж
Жљеб, 127
Жујовић Милан, 60

З
Загорје, 96
Загреб, 130, 239
Зрнић П., 57, 58

И
Илић Михаило, 59
Италија, 39, 47, 75, 117, 151

Ј
Јадранско море, 144
Јанковић Драгутин, 281
Јовановић Јован М., 39
Јовановић Владимир, 51, 52, 56, 57
Јовановић Драгољуб, 57
Јовановић Слободан, 31, 55, 56, 57
Јовановић Богољуб, 233, 248, 279, 298
Јефтић Драгош, 57
Југославија, 3, 10, 29, 85, 96, 98, 99, 114, 146-148, 184, 211
Јужна Србија, 227

К
Казимировић Васа, 29
Карађорђе, 120
Карађорђевић Александар I, 71, 81, 86, 98, 102, 184
Карађорђевић Петар I, 120
Кнез Роан, 294
Кирхајмер Ото, 27
Колумбија, 159
Копаоник, 128
Косијер Љубо, 31

Костић Лазо М., 28, 57
Крајач Иван, 39
Крестић Василије, 53
Круљ Урош, 54
Крушевац, 127

Л

Ласки Харолд, 54
Лебрен, 91
Лица, 212
Лондон, 53
Луј XIV, 294

Љ

Љотић Димитрије, 3-68, 187, 285
Љеш, 128
Љубљана, 239

М

Мађарска, 75, 76
Марковић Божидар, 58, 59
Марковић Милан, 56
Марковић Никола, 42
Марковић Чедомир, 59
Марковић Светозар, 56, 57, 198
Маринковић Нико, 239, 240
Мачек Влатко, 227, 248, 269,
Метен Албер, 57
Мил Стјуарт, 55, 57
Милетић Светозар, 52
Милер Адам, 40
Мимица Аљоша, 41
Модерчин, 227
Москва, 74
Мојић Сава, 31, 34
Мусолини, 47, 117, 151, 242

Н

Најдановић Димитрије, 52
Немачка, 20, 47, 118, 151, 258
Николић Момир, 54
Нити Франческо, 57

О

Обрадовић Данијела, 39
Обреновић Милан, 56
Опленац, 239
Осијек, 224

П

Павличек Станислав, 31
Париз, 44, 293
Пиринеји, 129
Петровић Михаило, 59
Пећ, 127
Перић Живојин, 53
Персе Јозеф, 40
Пироћанац Милан, 56
Подгорица, 128
Полит - Десанчић Михаило, 52
Поповић Миливоје, 56
Португалија, 39
Приморје, 96, 227
Протић Стојан, 36, 198

Р

Радовановић Љубомир, 59
Ристић Андрија, 60
Русо Жан Жак, 55
Русија, 74, 75, 117
Руварац Иларион, 55
Рузвелт, 47, 117, 160

С

Сан Ђовани ди Медуа, 128
Салазар Оливера, 39, 42
Сарајево, 261
Симић Владимир, 59
Сигмунд Нојман, 27
Сен Симон, 40
Селак Јосип, 31
Сједињене америчке државе, 160
Славонски Брод, 130
Словенија, 267
Скадарско језеро, 128
Славонија, 227
Смодлака Јосип, 36
Смодлака Лука, 60
Смедерево, 281
Совјетија (Совјетска Русија), 50, 75, 76, 77, 118, 215
Србија, 51, 52, 55, 95, 127, 131, 198, 256
Ставески, 17, 90, 92, 261, 262, 294
Стамболијски Александар, 6
Стаљин, 47, 117
Стојадиновић Милан, 279
Стефановић Јован, 57
Суботић Драган, 29, 51, 68

Т

Тановић, 227

Тасић Ђорђе, 30, 31, 33, 55, 58, 59, 257

Тимок, 96

Тиса, 96

Тодоровић Пера, 56

Триглав, 96, 144

Тузи, 128

Ћ

Ћисаловић Радивој, 57

Ф

Фланден, 93

Француска, 39, 77, 128, 160, 255, 293

Х

Хацић Јован, 56

Хитлер Адолф, 19, 20, 47, 117, 118, 151, 242

Хоптнер Јакоб, 28

Херцеговина, 201

Хубер, 160

Ц

Црна Гора, 128, 201

Црно Море, 144

Ч

Чакор, 128

Чемерлић Хамдија, 46

Чулиновић Фердо, 28

Чутуковић Константин, 34

Ш

Шар планина, 212

Швајцарска, 294

Шлегел Фридрих, 40

Шћетинец Јуриј, 44, 45